

LAPSEN SOTA

Evakko- ja sotalapsen sotakokemuksen fenomenologinen tutkimus

Hanna Maarit Kuisma

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiaalitieteiden laitos

Sosiaalipsykologia

Pro gradu -tutkielma

Toukokuu 2011

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty VALTIOTIETEELLINEN TIEDEKUNTA		Laitos – Institution – Department SOSIAALITIETEIDEN LAITOS	
Tekijä – Författare – Author HANNA MAARIT KUISMA			
Työn nimi – Arbetets titel – Title LAPSEN SOTA – EVAKKO- JA SOTALAPSEN SOTAKOKEMUKSEN FENOMENOLOGINEN TUTKIMUS			
Oppiaine – Läroämne – Subject SOSIAALIPSYKOLOGIA			
Työn laji – Arbetets art – Level PRO GRADU		Aika – Datum – Month and year TOUKOKUU 2011	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 94
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Kaikkialla maailmassa aseelliset konfliktit luovat yhä edelleen uusia lapsiuhreja. Suomen viime sodat ovat yksi esimerkki näistä. Uusien tutkijasukupolvien nousun myötä toisesta maailmansodasta tuli tutkimuksellisesti riittävän etäinen vasta 1990-luvulla. Sotilaiden, lottien ja kotirintaman naisten sodan rinnalle tuli sota lapsen näkökulmasta. Tutkielman aineisto koostuu kolmesta eläkeikäisen evakko- ja sotalapsen haastattelusta, jotka on saatu Evakkolapset ry:n kautta. Työn tarkoituksena on lisätä ymmärrystä lapsen sotakokemuksesta ja sodan monitasoisista ja pitkäkestoisista vaikutuksista lapsen elämään. Tutkielman tieteenteoreettinen pohja on fenomenologisessa psykologiassa. Lapsen kokemuksen fenomenologista tutkimusta ei ole vielä juuri tehty.</p> <p>Tavoitteena on ensin yksilötasolla kolmen haastateltavan lapsuuden sotakokemuksen mahdollisimman rikas kuvaaminen ja toiseksi sosiaalisella tasolla niiden mahdollisten jaettujen kokemusten löytäminen, jotka ovat yhteisiä näille kolmelle ja oletettavasti myös yleisemmin evakko- ja sotalasten keskuudessa. Kolmanneksi, näistä johtaen yhteenvedossa ja diskussiossa pyritään luomaan yhteiskunnallisella tasolla suuntaviivoja näiden kokemusten yleisempään soveltamiseen pakolais- ja maahanmuuttajatyössä. Kokemuksen jaettavuuden ja yleistämisen tunnustaminen on sosiaalipsykologiaa. Työssä luotu yhdistelmämetodi, fenomenologiapainotteinen IPA, auttaa tämän hahmottamisessa. Yhdistelmämetodi on syntynyt kahta eri fenomenologisen psykologian tutkimussuuntausta ja menetelmää vertaillen. Nämä ovat fenomenologinen ja hermeneuttinen Tulkitseva fenomenologinen analyysi eli Interpretative Phenomenological Analysis (IPA) (Smith, Flowers & Larkin, 2009) ja Amedeo Giorgin (mm. 1985) fenomenologinen menetelmä, jota Suomessa on eniten soveltanut Juha Perttula (2005). Tätä menetelmää kutsutaan siksi Perttulan ja Giorgin fenomenologiseksi menetelmäksi. Haastateltavan aidon kokemuksen esiin saaminen vaatii tutkijalta fenomenologisen metodin noudattamista sekä merkityksien ymmärtämistä, kuvausta ja tulkintaa.</p> <p>Työn ensimmäinen tavoite on saavutettu kolmen haastateltavan oman lapsuuden sota-ajan teemoitetulla kuvauksella. Tulosten yhteenvedossa tulee esiin, että näiden kolmen kokemuksilla on sosiaalista kaikupohjaa muissa suomalaisissa sota- ja evakkolapsissa ja myös laajemmin eurooppalaisen lapsen sodassa. Kaikkien haastateltavien mielestä kokemus lapsuuden sodasta on jättänyt syviä jälkiä ja sitä usein halutaan jakaa, jotta sen kanssa selviytyy. Ajatus näiden tulosten soveltamiskelpoisuudesta pakolaistyöhön jää tässä työssä vain idean tasolle, mutta sellaisia viitteitä tulokset vahvasti antavat.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords evakkolapsi, sotalapsi, sotakokemus, fenomenologinen psykologia, kokemuksen tutkimus, merkitys, tulkinta, ymmärtäminen			

Sisällysluettelo

JOHDANTO.....	3
1 SODAN LAPSET SUOMESSA.....	7
1.1 Talvi- ja jatkosodan lapsiuhrit	7
Käsitteitä	7
Toisen maailmansodan kulku.....	8
1.2 Lasten vaiettu sota.....	9
1.3 Evakkolapsen sota.....	10
Talvisodan äkkilähtö.....	11
Välirauhan aika ja jatkosota.....	11
Uudet olot	12
1.4 Sotalapset humanitaarisen avun kohteina.....	13
Lastensirtojen syyt ja mittakaava	13
Todellisuuden kohtaaminen sodan jälkeen	14
2 KOKEMUKSEN FENOMENOLOGINEN TUTKIMUS ja MENETELMÄT.....	16
2.1 Kokemus on suhde ja merkityksenanto.....	16
Kokemuksen ymmärtäminen	17
2.2 Fenomenologinen psykologia.....	18
Fenomenologisen psykologian filosofinen tausta.....	19
2.3 Tutkimuksen menetelmät	20
2.3.1 Tulkitseva fenomenologinen analyysi (IPA)	20
2.3.2 Kokemuksen fenomenologinen tutkimus Perttulan ja Giorgin mukaan.....	22
Fenomenologinen metodi.....	22
Fenomenologisen reduktion kaksi vaihetta.....	23
Fenomenologinen dialogi.....	23
2.3.3 Yhdistelmämetodi ja sen perustelut	24
2.4 Tutkimuksen ihmiskäsitys	28
2.5 Työn tavoite ja tutkimuskysymykset	28
3 AINEISTO JA ANALYYSI	30
3.1 Tutkimusasenteen omaksuminen	30
3.2 Aineisto	31
Haastattelun teemat ja rakenne.....	31
Puolistrukturoitu haastattelu.....	32
Dialogi ja terapeutin läsnäolo	33
3.3 Analysoitavien valinta.....	34
Valintakriteerit	34
Analysoitavien esittely ja tutkimuksen etiikka.....	36

Litterointi	37
3.4 Analyysin kulku.....	37
Fokus lapsen kokemukseen.....	39
4 TULOKSET: ”Kissa jäi itkemään rappusille”	40
4.1 Evakkomatalla	41
Lähtö.....	41
Vaaroja ja puutetta.....	44
4.2 Sodan herättämiä tunteita	46
Pelko ja turvattomuus	46
Suru ja kaipaus	48
Viha ja katkeruus.....	49
4.3 Evakkopaikassa.....	51
Muukalaisuus, juurettomuus ja kiusaaminen	51
Hyvä kohtelu ja sopeutuminen	53
Kokemus vanhemmista, perheestä ja suvusta	55
Ruotsiin.....	57
Murre	60
Koulunkäynti.....	61
4.4 Menetetty koti.....	63
Vielä kerran kotiin.....	63
Ikävä kotia, luontoa ja omia tavaroita.....	64
Kultaisia muistoja lapsuudesta	66
5 TULOSTEN YHTEENVETO	67
5.1 Olosuhteista	69
5.2 Yksilölliset tekijät: ikä, sukupuoli ja persoona	69
5.3 Sosiaaliset traumasta ja kriisistä selviytymisen keinot.....	71
Kiintymyssuhteet ja tukevat taustatekijät	71
Varhainen vastuunotto	72
5.4 Tunteiden ilmaisu ja käsittely	73
Sodasta puhumisen tyyli	73
Tunteiden käsittely	74
6 DISKUSSIO	77
LÄHTEET	83
LIITTEET.....	91
LIITE 1: Haastattelulomake.....	91
LIITE 2: IPA:n päävaiheet	93
LIITE 3: Perttulan ja Giorgin fenomenologinen menetelmä.....	94

JOHDANTO

Nykyajan konflikteissa yhteiskunnan heikoimmat jäsenet ovat usein väkivallan ensimmäisiä uhreja. - - Sota estää lapsen oikeuden normaaliin elämään: perheen turvaan, kasvuun, leikkiin ja oppimiseen. Lapset saattavat joutua todistamaan tai jopa itse suorittamaan julmuuksia. Lapsia murhataan, pahoinpidellään, vangitaan tai muulla tavoin erotetaan perheistään. Tutun ympäristön ulkopuolelle joutuneena myös ne, jotka selviytyvät, kärsivät epätietoisuudesta tulevaisuuden ja läheistensä suhteen. He ovat usein pakotettuja pakenemaan tai joutuvat värvätyiksi mukaan aseelliseen toimintaan. Tällaiset lapset kärsivät syvistä psykologisista haavoista - -. Lasten erityisen aseman huomioiminen tarkoittaa, että nämä lapset varustetaan keinoilla, joiden avulla he voivat rakentaa minäkuvansa terveelle pohjalle ja ottaa tulevaisuutensa omiin käsiinsä. Tämä on elintärkeää, koska lapsilla on käsissään ihmiskunnan tulevaisuus.¹

Näin Punainen Risti valistaa globaaleista ongelmista, jotka eivät ole tänäkään päivänä kadonneet. Kaikkialla maailmassa aseelliset konfliktit luovat yhä edelleen ja enenevässä määrin uusia lapsiuhreja (Taipale, 2009). Suomen viime sodat ovat vain yksi esimerkki näistä. Melkein miljoona suomalaislasta joutui elämään sodan keskellä talvisodan alusta vuonna 1939 jatkosodan loppuun vuonna 1944 (Näre & Kirves, 2007, 9).

Suomessakaan ei perheillä ja yhteiskunnalla ollut mahdollisuutta suojata lapsia ja hoitaa sodan aiheuttamia traumoja siten kuin nykyisellä ymmärryksellä tehtäisiin.

Selviytymiskeinot ovat olleet hyvin yksilöllisiä. Jotta elämä olisi jatkunut, piti usein vain yrittää unohtaa.

Vaikeneminen on ollut laajemminkin ja kansakuntien laajuudessa sodasta selviytymisen strategia (Werner, 2000, 224). Vasta 1990-luvulla Suomessa sodasta käytävän yhteiskunnallisen keskustelun sävy muuttui. Enää ei väitelty siitä, oliko oikein sotia Neuvostoliittoa vastaan tai keskusteltu sodan oikeutuksesta vaan alettiin pohtia sotaveteraanien asemaa ja heidän kohteluaan. Uusien tutkijasukupolvien nousun myötä ensimmäisestä maailmansodasta tuli tutkimuksellisesti riittävän etäinen vasta 1960-luvulla ja toisesta maailmansodasta 1990-luvulla. Naisten sota sekä rintamalla lottina

¹http://www.redcross.fi/punainenristi/humanitaarinenoikeus/tietoteemoittain/lapset_ja_sota/fi_FI/lapset_sodan_uhrei na.

että siviilissä nousi ensin keskusteluun, ja sitten aikuisten sodan rinnalle tuli sota lapsen näkökulmasta. (Kemppainen, 2007, 255 - 256; Historiallinen aikakauskirja, 2006.) Perusteellinen tieteellinen tutkimus lapsen sodasta on Kemppaisenkin mukaan vielä pääosin tekemättä. Poliittisten painolastien väheneminen lopetti hiljaisuuden, joka oli kylmän sodan itsesensuuria. Sodan lapset Suomessa ovat olleet sekä maailmansodan että kylmän sodan uhreja (Korppi-Tommola, 2010, 18).

Varsinkin viimeisen kymmenen vuoden aikana kirjallisuudessa ja elokuvissa on alettu kuvata sodan jättämiä jälkiä ja tunnemuistoja lapsen näkökulmasta (Kemppainen, 2007). Tähän vaikuttaa sodan läpikäyneiden ikäluokkien elämänkaari: oman elämän kääntyessä loppupuolelleen on luontevaa muistella lapsuuttaan. Eletään myös niitä viimeisiä hetkiä, jolloin haastateltavia tästä aiheesta vielä voidaan tavoittaa kasvotusten. Taipaleen (2009) mukaan 1900-luku oli nimetty lasten vuosisadaksi, mutta paradoksaalisesti lasten kohtelu oli globaalisti pahempaa kuin koskaan sotien tuhovoiman lisääntyessä ja kohdistuessa entistä enemmän siviileihin. Lapsen oikeuksien sopimus hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa vasta 1989. Suomessa ja Euroopassa lasta ei enää kohdella työtätekevänä pikkuaikuisena vaan leikkivänä ja oppivana olentona, jota on erityisesti suojeltava ja jonka kokemukset ovat näin tulleet erityisiksi mielenkiinnon kohteiksi omassa laadussaan. (Taipale, 2009.)

Suomessa on viime aikoina perustettu myös lukuisia sodan lasten yhdistyksiä. Useiden tiedeyhteisön ulkopuolella tehtyjen sotaakin koskevien selvitysten takana on ollut järjestö, ja kun sodan lapsilla ei tähän asti ole ollut järjestöjä, ei ole ollut myöskään aloitteentekijöitä tutkimuksille (Korppi-Tommola, 2010). Tutkielmani aineisto koostuu kolmesta eläkeikäisen evakko- ja sotalapsen haastattelusta, jotka sain Evakkolapset ry:n kautta. Työni yleisenä tavoitteena on lisätä ymmärrystä lapsen sotakokemuksesta ja sodan pitkäaikaisista vaikutuksista lapsen elämään. Tavoitteena on ensin sekä yksilötasolla näiden kolmen lapsen sotakokemuksen (lapsen sota aikuisen muistelemana) mahdollisimman rikas kuvaaminen että toiseksi sosiaalisella tasolla niiden mahdollisten jaettujen kokemusten kuvaaminen, jotka ovat yhteisiä näille kolmelle ja oletettavasti myös yleisemmin evakko- ja sotalasten keskuudessa. Näistä johtaen, kolmanneksi, pyrin diskussiossa idean tasolla luomaan joitain suuntaviivoja yhteiskunnallisella tasolla näiden kokemusten laajempaan ja yleisempään soveltamiseen

kriisi-, pakolais- ja maahanmuuttajatyössä. Työssä luomani yhdistelmämetodi auttaa tutkimuskysymyksiin vastaamisessa (luku 2 ja kaavio 1).

Kokemusta sinänsä on tutkittu vielä varsin vähän (Perttula, 2005), puhumattakaan lapsen kokemuksesta. Psykologian tieteenteoriassa ymmärtävä psykologia on rekonstruktivisen tieteenperinteen lapsi ja hermeneuttinen psykologia sen toinen perussuuntaus. Tämän alla on mm. fenomenologinen psykologia, joka on tämän tutkimuksen tieteenteoreettinen lähtökohta. Fenomenologinen psykologia on psykologian haara, jossa tutkittava ilmiö (tässä lapsen kokemus) pyritään ymmärtämään ja kuvaamaan. Perttulan (2005) mukaan yleisyydestään huolimatta fenomenologisen kuvauksen on oltava ilmaisuvoimainen. Tästä johtuen tämän tutkimuksen kieli on kertovaa ja kuvailevaa, mikä sopii aihepiiriin ja toisten kokemusten kuvaamiseen

Aineistostani nousee lapsen kokemus aikuisen, eläkeikäisen kuvaamana ja tulkitsemana, ja tämä kuvaus tulee vielä tutkijan tulkitsemaksi. Kyse on siis sekä fenomenologiasta että hermeneutiikasta ja vieläpä kaksois hermeneutiikasta. Hermeneuttinen tarkoittaa tulkitsevaa tai selittävää. Perttulan (2005, 143) sanoin tutkimuskohde on toisen elävä kokemus, tutkijalle aihe on heidän kuvauksensa siitä. Siksi haastattelut ovat väistämättä myös muistelua ja muistitietoa, vaikka en muistitietotutkimusta menetelmällisesti tässä teekään. Salmi-Niklanderin (2006, 199) mukaan muistitieto nostaa esille myös sellaisia tapahtumia ja kokemuksia, jotka virallinen historiantutkimus dokumentteineen ohittaa. Nämä kokemukset liittyvät usein vahvoihin emotionaalisiin ja ruumiillisiin kokemuksiin tai yksilön ja yhteisön suhteisiin kuten väkivaltaan ja kuolemaan. Tätä tutkimusta voitaisiin joiltain osin kutsua myös uudeksi sotahistoriaksi. Sotahistoria on perinteisesti keskittynyt kuvaamaan taistelua ja sotilaita ja jättänyt siviilien kärsimykset vähemmälle (Kemppainen, 2007). Samoin psykologien tutkimus- ja hoitopanoksesta suuri osa keskittyi pitkään vain sotilaisiin (Punamäki, 1981, 12).

Korkiakangas (2006, 126) toteaa, että yksilöllisesti koettu todellisuus on väistämättä eri tavoin sidoksissa sosiaaliseen ja kollektiiviseen. Kokemuksen jaettavuuden tunnistaminen ja tunnustaminen on sosiaalipsykologiaa: kokemus usein syntyy vuorovaikutuksessa, sitä jaetaan vuorovaikutuksessa ja se on myös jotain, mitä usein halutaan jakaa kuten tämän työn tutkimushenkilöt todentavat. Jaettu kokemus voi laajentaa ymmärrystämme. Näiden kolmen tutkimushenkilön lapsuuden sotakokemukset ovat jaettavissa ainakin heidän kolmen kesken, mutta myös laajemmin

suomalaisten lasten sotakokemuksina. Eurooppalaisten lasten sotakokemuksissa on kulttuurisen yhtenevyyden ja sodan samanaikaisuuden takia paljon samankaltaisuuksia (Werner, 2000), ja tulosten yhteenvedossa nostan joitain näistä esiin. Varsinainen tarkempi vertailu suomalaisen ja eurooppalaisen lapsen sodan kesken ei ole tämän työn tavoite.

Työn ensimmäinen luku taustoittaa tämän tutkimusaiheen todellisuutta kuvaamalla suomalaisen lapsen toista maailmansotaa kirjallisuuteen nojaten. Toinen luku muodostaa työn tieteenteoreettisen pohjan. Siinä määritellään kokemus fenomenologisena ilmiönä, tutkimuksen ihmiskuva ja tutkimuskysymykset, kuvataan kokemuksen fenomenologista tutkimusta sekä kahta eri fenomenologisen psykologian tutkimussuuntausta ja menetelmää niitä vertaillen, jotta voin luoda oman sovellukseni niistä ja perustella sen. Nämä kaksi kokemuksen tutkimuksen menetelmää ovat fenomenologinen ja hermeneuttinen Smithin, Flowersin ja Larkinin (2009) tulkitseva fenomenologinen analyysi eli Interpretative Phenomenological Analysis (lyhyemmin tästä lähtien IPA) ja Amedeo Giorgin fenomenologinen menetelmä (mm. 1985), jota Suomessa on eniten soveltanut Juha Perttula (2005). Kutsun tätä menetelmää siksi tästä lähtien Perttulan ja Giorgin fenomenologiseksi menetelmäksi. Luvussa kolme kuvataan aineiston hankinta ja käsittely, analysoitavien valinta sekä tulosten analyysin kulku. Luvussa neljä eli tuloksissa annan äänen kolmen haastateltavan yksilöllisille kokemuksille lapsuutensa sodasta noudattaen fenomenologisen analyysin kuluessa esiin nousseita teemoja ja lisäksi heidän ääntään tukevia tai haastavia viitteitä olemassa olemasta kirjallisuudesta. Näitä tuloksia vedän yhteen luvussa viisi ja vertailen vielä lisää jo olemassa olevaan kirjallisuuteen. Diskussio-osiossa luvussa kuusi luon ajatuksen näiden jaettujen kokemusten soveltamiseen yhteiskunnallisella tasolla ja esitän tutkimuksen teon kuluessa esiin nousseita pohdintoja, tutkimukseni kritiikkiä ja mahdollisia jatkotutkimuksen ideoita.

Oma isäni lähti Vuoksenrannasta evakkoon ensin 3-vuotiaana ja sitten 7-vuotiaana. Hän ei juuri koskaan puhunut evakkokokemuksistaan. Vasta isäni kuolema herätti minut ajattelemaan evakkolasten sotaa. Mitä kaikkea isä oli kokenut kahteen kertaan evakkoon lähtiessään, pienenä poikana? Voisinko saada tähän selvyyttä perehtymällä tutkimukseen ja toisten kokemuksiin? Nämä kysymykset ovat toimineet työni alkuperäisenä pontimena.

1 SODAN LAPSET SUOMESSA

Tämä luku kuvaa lapsen sotaa Suomessa keskittyen toiseen maailmansotaan. Aiheesta löytyy jo jonkin verran tutkimuskirjallisuutta, jota käytän tämän luvun taustana. Aivan ensin kertaan lyhyesti tutkielman kannalta tärkeimmät sotahistorian käsitteet ja toisen maailmansodan kulun Suomessa. Lapsen sota on ollut vaiettu teema: luon tähänkin lyhyen katsauksen. Sitten kuvaan tarkemmin evakkolapsien ja sotalapsien sotaa aiemman tutkimuksen perusteella. Kaikki haastateltavat sekä tutkimuskirjallisuudessa että omassa aineistossani ovat jo eläkeikäisiä ihmisiä, jotka näin muistelevat lapsuuden sotakokemuksiaan. Smithin ym. mukaan (2009, 33) eletty kokemus voi olla sekä tällä hetkellä tapahtuvaa että tuohon jo tapahtuneeseen kokemukseen kohdistuvaa henkistä ja affektiivista toimintaa kuten muistelua.

1.1 Talvi- ja jatkosodan lapsiuhrit

Käsitteitä

Tutkimukseni keskeiset käsitteet ovat evakuointi, evakko, siirtoväki, siirtokarjalainen, evakkolapsi ja sotalapsi. *Evakuointi* merkitsee alueen tyhjentämistä eli väestön, tavaran ja eläinten siirtoa pois sotatoimien alta. Talvisodan sytyttyä kansankieleen yleistyi sana *evakko*. Virallisemmin käytettiin *siirtoväki*-ilmausta, joka tarkoittaa sotatoimien takia pysyvästi (saman) maan toiseen osaan siirrettyä väestönosaa. Suurin osa tästä väestönosasta on luovutetusta Karjalasta lähtöisin. Näillä kahdella sanalla on kuitenkin käsitteellinen ero, jota ei usein yleiskielessä tehdä. Osa evakoista pääsi palaamaan takaisin kotiinsa sodan jälkeen esimerkiksi poltettuun Lappiin tai Karjalaan nykyisen rajan Suomen puolelle. Siirtoväki menetti kotiseutunsa pysyvästi. (Oksanen, 2007, 70; Sallinen-Gimpl, 2006, 11 - 12; Sallinen-Gimpl, 1994, 9.) Karjalan siirtoväkeen kuuluvaa nimitetään myös *siirtokarjalaiseksi*. Evakko ja siirtokarjalainen eroavat käsitteinä siten, että evakko-sanaa käytettäessä viitataan erityisesti evakuoimisaikaan. Kansankielinen evakko-sana on kuitenkin laajalti käytetty, ja sillä tarkoitetaan henkilöä, joka on kokenut evakkouden talvi- ja jatkosodan aikana. (Sallinen-Gimpl, 2006, 12.)

Evakkolapsi-käsite on vakiintunut tarkoittamaan niitä evakkoja, jotka evakkoon lähtiessään olivat lapsia, sylivauvasta teini-ikäiseen. Osa evakkolapsistakin lähti sotaa

pakoon kahdesti, ensin talvisodassa ja sitten jatkosodassa. *Sotalapsi* taas tarkoittaa niitä lapsia, jotka siirrettiin talvi- ja tai jatkosotaa pakoon joko Ruotsiin, Norjaan tai Tanskaan. Monet evakkolapset ovat myös sotalapsia, sillä Karjalasta lähti lapsia Ruotsiin suhteellisesti enemmän kuin muualta Suomesta (Kavén, 2010).

Toisen maailmansodan kulku

Talvisota syttyi 30.11.1939 ja se jatkui 105 päivää seuraavaan kevääseen 13.3.1940 asti. Väli rauhan aika elettiin poikkeustilassa. Jatkosota alkoi juhannuksena 25.6.1941, ja aselepo Neuvostoliiton kanssa astui voimaan 4. - 5.9.1944. Jatkosota kesti siis yli kolme vuotta. Moskovan välirauhansopimus solmittiin 19.9.1944, mutta lopullinen rauha vasta 10.2.1947 Pariisissa. Jatkosodan päätyttyä käytiin Lapin sota saksalaisten karkottamiseksi maasta, mikä kesti 25.4.1945 asti. Sotien seurauksena Suomen 3,5 miljoonasta asukkaasta kuoli tilastojen mukaan 93 563. Haavoittuneita oli noin 200 000; heistä pysyvästi vammautui noin 94 000 ihmistä. Suurin osa vammautuneista oli 23 - 27-vuotiaita eli nuoria aikuisia. (Näre & Kirves, 2007, 11.)

Sodan syttyessä alle 15-vuotiaita suomalaisia lapsia oli alle miljoona. Heistä joka kahdeskymmenes menetti huoltajansa. Sodan aikana syntyi vuosittain 65 000 - 95 000 lasta. Yli 50 000 lasta jäi sotaorvoiksi, noin 80 000 lasta joutui sotalapsiksi ja moninkertaisesti suurempi määrä menetti kotinsa evakkona tai pommituksissa. Evakkolapsia oli suuri osa noin 450 000 evakosta; evakkojen lukumäärästä on tosin erikokoisia arvioita. Lähes 300 lasta kuoli pommituksissa, lisäksi monia partisaanien uhreina ja vihollisen vankeina. Tämän lisäksi sota-aikana kasvaneet ovat todistaneet ja kantaneet omalta osaltaan myös perheidensä ja vanhempiensa tuskaa, jota sota on aiheuttanut. (Näre, Kirves, Siltala & Strandberg, 2007, 7; Näre & Kirves, 2007, 9 - 11.)

Muukin lapsikuolleisuus oli suurta etenkin sodan loppuvaiheessa hinkuyskän, kurkkumädän, tuberkuloosin, aivokalvontulehduksen ja polion takia.

Imeväiskuolleisuus oli korkealla erityisesti vuonna 1940. Puolustusvoimien palveluksessa ja sotilaspoikina oli paljon alle 18-vuotiaita nuoria, joita nykyaikana pidettäisiin lapsisotilaina. Virallinen asevelvollisuuden ikäraja oli 17 vuotta, mutta siitäkin joskus poikettiin. Verrattuna useisiin muihin eurooppalaisiin sotaa käyneisiin maihin Suomessa lasten osa oli kuitenkin keskimäärin melko helppo. (Korppi-Tommola, 2010, 15 – 16; Werner, 2000.)

Suomalaisten sodan lasten kohtalot ovat pieni osa toisen maailmansodan todellisuutta. Sodan paikoiltaan pois heittämiä ihmisten määrä on toisessa maailmansodassa maailmanhistorian suurin muistiin kirjattu: arvioiden mukaan 30 - 40 miljoonaa ihmistä siirrettiin kotimaistaan muille Euroopan ja Aasian alueille (Werner, 2000, 184). 1900-luvun sotien siviiliuhrien määrä on kasvanut koko ajan. Ensimmäisessä maailmansodassa uhreista ”vain” 11 prosenttia oli siviilejä, toisessa maailmansodassa jo 50 prosenttia. Myöhemmin Vietnamin sodan siviiliuhreja oli jo 85 prosenttia ja Libanonin sisällissodassa jopa 90 prosenttia. (Kahnert, Pitt & Taipale, 1984; Taipale, 2009.)

1.2 Lasten vaiettu sota

Melkein miljoona suomalaislasta joutui elämään sodan keskellä vuosina 1939 - 1944. Oksasen (2007) haastattelemien evakkolapsien mukaan lasten silmissä sota oli sekasortoa ja aikuisten yhtäkkistä järjettömyyttä, osittain siksi, että yleisesti ajateltiin, että lapsille on parempi olla puhumatta sodasta ja sen vaikutuksista: heidän olivat liian pieniä ymmärtääkseen. Tosiasiassa Näreen ja Kirveen (2007, 9) mukaan lapset kärsivät sodasta ja sen vaikutuksista perheeseensä enemmän kuin aikuiset: Sota ja sen aiheuttamat menetykset jättivät pysyvän jäljen lasten myöhempään elämään. Talvisota sai aikaan kestoonsa nähden selvästi enemmän leskiä ja orpoja kuin jatkosota, koska talvisodan ikäluokat olivat vanhempia kuin jatkosodassa rintamavastuun raskaimman taakan kantaneet 1920-luvun alun ikäluokat. (Hietanen, 1990, 336.)

1930-luvulla ja 1940-luvun alkupuolella syntyneet sota-ajan lapset ovat kokonaisuutena väliinpuotoajaryhmä. Kyseessä on sukupolvi, joka jää sotaveteraanipolven ja suurten ikäluokkien väliin. Kuitenkin vastuu hyvinvointiyhteiskuntamme rakentamisesta on pitkälti ollut tämän sodassa kasvaneen hiljaisen sukupolven harteilla. Lasten sotakärsimysten vähättely tai ihannoiminen jättää haavat auki, jolloin kipeät kokemukset siirtyvät muodossa tai toisessa uusille sukupolville. (Näre ym., 2007, 7; Korppi-Tommola, 2010; Kuorsalo & Saloranta, 2005.)

Suomen talvi- ja jatkosotaa on käsitelty lukuisissa sota-aikaa kuvaavissa teoksissa kuin lapsia ei olisi olemassakaan. Muun muassa sellaiset kattavat kokoomateokset kuin Suomen historian pikkujättiläinen (Zetterberg, 1987), Talvisodan pikkujättiläinen

(Leskinen & Juutilainen, 1999) ja Jatkosodan pikkujättiläinen (Leskinen & Juutilainen, 2005) eivät mainitse lasta lainkaan, puhumattakaan lapsen kokemuksesta. Sotilaiden, lottien, rintaman viihdyttäjien, kotirintaman naisten ja suomenhevosen sotaa käsitellään ja kuvataan laajalti. ”Sodassa koettua. Haavoitettu lapsuus” (Näre ym., 2007) on ensimmäinen kokonaiskuvaus suomalaislasten kokemuksista toisen maailmansodan jaloissa. Vasta 2000-luvulla on alkanut ilmestyä pro gradu -töitä ja väitöskirjoja näistä aihepiireistä eri tieteenaloilta. Samoin erilaisten lapsen sotaa käsittelevien muistelmateosten määrä on kasvanut rajusti (mm. Kuorsalo & Saloranta 2005, 2006, 2010). Lapsen historiaa on yleensäkin tutkittu aika vähän. Tiedeyhteisössä 2000-luvulla aloitettu ns. uusi sotahistoria on kohdistanut kiinnostuksensa myös lapsiin. (Korppi-Tommola, 2010, 17 - 18; Kemppainen, 2007, 249.)

Tammenlehvän Perinneliitto² käynnisti joulukuussa 2008 seitsemän sodan ajan lapsia edustavan yhteisön aloitteesta Sodan lasten perinnetyöryhmän. Työryhmän tavoitteena on lopettaa tämä vaikeneminen ja koota sotavuosilta ja niiden jälkeiseltä ajalta mahdollisimman laajalti tietoa kansakunnan yhteiseen muistiin sotavuodet lapsina kokeneiden suomalaisten vaiheista ja kokemuksista. Nämä sodan lasten yhdistykset Evakkolapset, Jatkosodan siviiliveteraanit, Saksalaisten sotilaiden lapset, Siviilisotavangit, Sotalapset, Sotaorvot ja Suomessa internoidut 1944 - 1946 kuvaavat yhteisöinä sitä moninaista tapaa, jolla lapsi on joutunut sodan jalkoihin Suomessa.

1.3 Evakkolapsen sota³

Talvi- ja jatkosodan aikana 1939 - 1944 yli puoli miljoonaa suomalaista joutui lähtemään evakkoon. Osa - kuten Lapin ja Porkkalan evakot - pääsi palaamaan hallittujen evakuoointien jälkeen koteihinsa. Karjalan, Sallan ja Petsamon evakot, yhteensä noin 420 000 ihmistä, menettivät kotiseutunsa pysyvästi. Suuri osa evakoista oli lapsia. Lisäksi evakkoperheisiin syntyi paljon lapsia ennen pysyvien uusien asuinsijojen löytymistä. Ajoittainen kaaos maanteilla, ahtausta ja pelkoja junissa, karjanajajien rasittavat taipaleet, haavoittuneiden näkeminen ja jatkuva siirtyminen paikasta toiseen ovat jääneet monelle isolle ja pienelle evakolle lähtemättömästi

² <http://www.tammenlehva.fi/sivu.php?id=1>.

³ <http://www.evakkolapset.fi/perusta.htm>.

mieleen. Monet perheet menettivät kaiken omaisuutensa. (Sallinen-Gimpl, 2006, 27; Kuorsalo & Saloranta, 2005.)

Talvisodan äkkilähtö

Karjalan rajaseudun asukkaat yllättyivät, kun talvisodan pommitukset alkoivat 30.11.1939. Viranomaiset eivät olleet halunneet aiheuttaa levottomuutta etukäteen, vaikka tiettyä varautumista sotaan oli ollut havaittavissa syksyn 1939 aikana. Koko Kannaksen eteläosa evakuoitiin kiireesti. Poliisivoimat eivät riittäneet, tarvittiin avuksi suojeluskuntalaisia. Etelä-Kannaksella lähtö oli niin hätäinen, että mukaan ehdittiin ottaa vain lämmin vaatekerta päälle tulipalopakaseen ja ruokaa parin päivän varalle. Kukaan ei tiennyt, kuinka pitkäksi aikaa koti jätettäisiin. Muualla rajaseuduilla, jossa lähtöön oli hieman enemmän aikaa, oli myös kaikessa kiireessä teurastettava karjaa ja lihaa oli kuljetettava elintarvikkeeksi. Monet lähtivät omatoimisesti: jonkun perheestä oli pystyttävä ajamaan hevosta ja toisten oli lähdettävä ajamaan karjaa edeltä. (Sallinen-Gimpl, 2006, 12 - 14.)

Talvisodan rauha 13.3.1940 oli sotahistoriassa erikoinen siinä mielessä, että uuden rajan vuoksi kotoaan joutuivat lähtemään nekin, joiden asuinalueet olivat olleet kaukana rintamalinjasta. Talvisodan päättyessä luovutettavalla alueella oli vielä noin 100 000 evakuoitavaa. Joillain alueilla evakuointi onnistui hyvin, mutta toisilla asukkaille ei jäänyt muuta kuin päällä olevat vaatteet. Väestön turvaan saattamisessa kuitenkin onnistuttiin, vaikka evakuointisuunnitelmat olivat olleet puutteelliset eikä sotaviranomaisilla ollut valmennusta kuten seuraavissa lähdöissä. (Sallinen-Gimpl, 2006, 16 - 19.) Evakot olivat usein sokki paikkakuntalaisille. Evakot nähtiin kiertolaisina ja osittain sotapropagandan takia ei lähtemisen pakkoa aina ymmärretty. (Oksanen, 2007, 82 - 84.)

Välirauhan aika ja jatkosota

Rauhan tultua paikasta toiseen siirtyi valtava määrä ihmisiä: maalla sotaa paossa olleet siirtyivät takaisin kaupunkeihin, sotilaat palasivat rintamalta ja evakuoituja siirrettiin väliaikaisista sijoituspaikoista pysyvämpiin. Jälleenrakennustyö alkoi. Pika-asutuslaki säädettiin 1940. Osalle siirtoväkeä se merkitsi jälleen kerran muuttoa omiin

sijoituskuntiin tai niiden lähelle. Lapset olivat ehkä juuri aloittaneet koulunkäynnin ja saaneet uusia kavereita, kun kaikki piti jälleen jättää. (Sallinen-Gimpl, 2006, 19 - 20.)

Kaikkiaan noin 280 000 karjalaista eli noin 70 prosenttia talvisodan evakoista (eli vuoden 1939 asukasluvusta Karjalassa) palasi jatkosodan aikana kotiseuduilleen (Hietanen, 1992, 130). Vuonna 1941 palasi siirtoväen etujoukko, omasta halustaan ja myös siksi, että Kannaksen pellot oli elintarvikepulan vuoksi saatava taas maatalouskäyttöön. Ammattitaitoisina pienviljelijöinä siirtoväki oli parasta mahdollista työvoimaa Karjalan jälleenrakentamiseen. Evakoita palasi takaisin kotiseuduilleen erikokoisissa erissä aina uuteen evakuointiin asti. (Hietanen, 1990, 160 - 163.) Paluu Karjalaan on Euroopan sotahistoriassa harvinainen: alueita ei virallisesti ollut saatu takaisin, mutta siviilejä päästettiin silti sotatoimialueelle (Sallinen-Gimpl, 2006, 22).

Jatkosodan pitkittyessä valmisteltiin evakuointisuunnitelmat niitä kokemuksia hyväksi käyttäen, joita talvisodasta oli saatu. Silti neuvostojoukkojen hyökkäys 9.6.1944 oli niin raju, että rajan pinnasta oli taas kiire lähteä pois. (Sallinen-Gimpl, 2006, 23.) Karjalan kannaksen evakuointi onnistui silti ja ennen kaikkea siksi, että suurella osalla alueen väestöä oli jälleen käytettävissään hevonen. Kannaksen tiheä tieverkko ja viranomaisten valvonta takasivat sen, etteivät joukot ja evakot sotkeutuneet toistensa jalkoihin. Evakoiden hajaantuminen tieverkon pikkuteille, pilvinen, mutta kesäinen sää ja Neuvostoilmavoimien vähäiset strategiset pommitukset takasivat evakoille suhteellisen turvallisen matkan. Vaikka Kannaksen väestö näin saatiin evakuoiduksi lähes tappioitta, suurin osa heidän omaisuudestaan jäi rajan taakse. (Hietanen, 1983, 269 - 270.)

Uudet olot

Suomen siirtoväki sijoitettiin sotien jälkeen uudelleen tavalla, jonka riipeys ja onnistuminen on huomattu kansainvälisestikin (Sallinen-Gimpl, 1994, 11). Siirtoväen sijoitussuunnitelma laadittiin 1945. Siirtoväkikysymystä helpotti se, että kaikki evakuoidut siirrettiin yhtä aikaa; sijoitettavien määrä oli selvillä; kieli oli pääosin sama, vaikka murre-eroja olikin; ja että kokemusta erityisesti maaseudun väestön sijoittamisesta oli jo hankittu vuosikymmeniä jatkuneessa asutustoiminnassa (Sallinen-Gimpl, 1994, 23). Ainutlaatuisesta suomalaisesta ratkaisusta on siirtoväen maansaantioikeus, jollaista ei ole toteutettu missään muualla yhtä laajasti. Tällä turvattiin suurelle osalle siirtoväkeä mahdollisuus työskennellä entisessä ammatissa eli

pienviljelijöinä ja korvattiin joiltain osin rajan taakse jäänyttä omaisuuden menetyistä. Maansaantioikeus ja omiin oloihin pääsy oli monelle karjalaiselle, sekä aikuiselle että lapselle, sosiaalisesti ja henkisesti erittäin merkittävä asia, vaikka se maata luovuttavassa osapuolella saattoikin aiheuttaa katkeruutta. Uppoutuminen tilan raivaamiseen antoi monelle perheelle tehtävän, johon hukuttaa sodan ja syrjinnän aiheuttamat tuskat. (Sallinen-Gimpl, 1994, 23 - 24.) Sopeutumisesta huolimatta monen evakon ja evakkolapsen mieleen on jäänyt juurettomuuden tunne. (Oksanen, 2007, 97 - 100.)

1.4 Sotalapset humanitaarisen avun kohteina⁴

Lastensiirojen syyt ja mittakaava

Ruotsalaiset olivat hyvin motivoituneita auttamaan suomalaisia lapsia. Alkuun siirrot tapahtuivat yksityisteitse. Suomen valtio taipui naapurin vieraanvaraisuuteen, vaikka ensin asenne lastensiiroihin oli Suomessa kielteinen. Lasten ikä määrättiin aluksi 2 - 7 vuoteen, mutta loppujen lopuksi käytännössä lähes kaikki halukkaat alle 14-vuotiaat saivat lähteä. Äidit saivat seurata lapsiaan vain, jos joku lapsista oli alle kolmen vuoden. (Kirves, 2007, 103, 109.) Toteuttavana organisaationa toimi sosiaaliministeriön lastensiirotokomitea vuosina 1941 - 1948. Talvisodan ajalta 1939 - 1940 ei löydy erillisiä kirjattuja tavoitteita siirroille. Toiminta oli tuolloin hyvin nopeaa, lähes paniikinomaista, ja syynä olivat sodan alun terroripommitukset siviiliväestöä kohtaan. Välirauhan aikana kesällä 1941 siirrettiin huonokuntoisia lapsia Ruotsiin kuntoutumaan edelleen ruotsalaisten aloitteesta. Lastensiirototoiminta sai jatkosodan aikana talvisotaa huomattavasti laajemmat mittasuhteet. Uusi tarjous Ruotsista tuli syyskuussa 1941. Lastensiirotokomitean pöytäkirjassa 3.9.1941 mainitaan jatkosodan lastensiirojen aloittamisen tavoitteeksi Karjalaan paluun helpottaminen. Toisena syynä oli lasten saaminen paremman ruokahuollon piiriin. (Kavén, 2010, 13 - 16, 69.)

Sosiaaliministeri laajensi siirtokelpoisten lasten ryhmää niin, että loppujen lopuksi kaikki, jotka halusivat lapsensa Ruotsiin lähettää, voivat sen tehdä. Alkuun kriteerejä sotalapseksi pääsyyn oli neljä: karjalaislapset, joiden vanhemmat näin pääsivät jälleenrakentamaan, pommitusten vuoksi kodittomat lapset, sotainvalidien lapset ja ne sotaorpojen lapset, jotka eivät kuuluneet kummilapsijärjestelmän piiriin. Julkisuudessa

⁴<http://www.sotalapset.fi/78>.

aloitettiin voimakas propaganda lastensiirtojen puolesta. Perusteluja ei kontrolloitu, ja ratkaisevaa oli perheen äidin mielipide isän rintamalla olon vuoksi. Yleinen mielipide oli, että lapsen etu oli päästä Ruotsiin. Äitejä painostettiin tekemään päätös ja harkinta-aikaa annettiin vähän. Kielteiset kannanotot lastensiirroista kiellettiin, ja täydellinen sensuuri astui voimaan 26.1.1942. (Kirves, 2007, 104 - 107.)

Vuonna 1944 lähettämisten syynä olivat Helsingin ja muiden kaupunkiemme terroripommitukset, Karjalan evakuointi ja seuranneen kesän vaikea tilanne rintamalla. Tilanne muistutti talvisodan suurpommituksia ja taustalla vaikutti joukkotuhon ja miehityksen pelko. Vaikka äideistä monelle lapsen poislähtäminen oli vastenmielinen tehtävä, sota-aikana korostui lapsen herkän mielen varjelemisen sijasta lapsen hengissä säilyttäminen. Toimittiin lapsen parasta tarkoittaen, mutta aiempia kokemuksia tällaisesta avustusmuodosta ei ollut. (Kavén, 2010, 17 - 18; Kirves, 2007, 108.) Lastensiirrot käsitettiin humanitaarisiksi avuksi Ruotsilta Suomelle, ja ne olivat vastapainoa sille, että Suomi jätettiin sotilaallisessa mielessä yksin asetoimituksia, luottoja ja vapaaehtoisia lukuun ottamatta (Kavén, 2010, 64 - 65).

Yhteensä siirrettyjen lasten lukumäärä on karkeasti arvioiden noin 70 000 - 80 000 lasta. Määrä vastaa suunnilleen vuonna 1939 syntyneiden suomalaislasten kokonaismäärää. Suhteessa väkilukuun operaatio on mittakaavaltaan maailman suurin. Eniten lapsia lähetettiin vuosina 1942 ja 1944. (Kavén, 2010, 18; Kirves, 2007, 103.) Kavénin (2010) mukaan Norjaan matkusti talvisodan aikana 107 lasta, mutta jatkosodan aikana ei lapsia siirretty Norjaan lainkaan. Tanskaan siirrettiin talvisodassa 97 lasta. Jatkosodan aikana Tanskaan lähti noin 4000 lasta.

Todellisuuden kohtaaminen sodan jälkeen

Sota kesti paljon odotettua kauemmin, ja lasten oleskelu Ruotsissa venyi liian pitkäksi. Lasten kotiuttaminen osoittautui vaikeaksi tehtäväksi. Tätä kaikkea ei osattu riittävästi huomioida etukäteen. Osa lapsista koki tulleen kahdesti petetyksi ja hylätyksi, ensin biologisten vanhempiensa ja sitten ruotsalaisen kasvattiperheen toimesta. Sopeutuminen takaisin Suomeen oli haasteellista myös uuden kielen takia. Osalle kotiinpaluu oli haaveiden täyttymys, ja siteet omiin vanhempiin olivat säilyneet tiiviinä. Ruotsiin jääneiden lasten lukumäärästä on esitetty poikkeavia arvioita 7000 – 15 000 lapseen. (Kirves, 2007, 126 - 130; Kavén, 2010.)

Ruotsiin siirron ansiosta pelastui noin 2900 lasta kuolemasta sairauksiin (mm. tuberkuloosista kärsivät ja aliravitut lapset, joilla oli puutostauteja). Ruotsissa oli parempi hygienia. Sotalapset olivat fyysisesti huomattavasti paremmassa kunnossa kuin Suomessa pysyneet. Kavénin (2010) mukaan vähentyneen kuolleisuuden tuoma hyöty koitui lasten itsensä ja Ruotsin hyväksi. Kansakuntana Suomi menetti enemmän kuin sai: osa sotalapsista jäi pysyvästi Ruotsiin. On lisäksi huomattava, että sotalasten osuus 1960- ja 1970-luvun siirtolaisuudessa voi olla suuri. Muuttokynnys Ruotsiin oli heille muita alhaisempi. (Kavén, 2010.)

Vuonna 1945 tehdyssä lastensiirtokomitean tutkimuksessa, joka koski noin 600:aa helsinkiläisperhettä, noin 400 perhettä ilmoitti, että heidän lapsensa voi jäädä pysyvästi Ruotsiin. Lastensiirtokomitea vaati jyrkkiä toimenpiteitä lasten palauttamiseksi. Sodan jälkeen syntyneissä ristiriidoissa kansallinen väestöpoliittinen etu ja lapsen oma etu törmäsivät toisiinsa. Katsottiin, että sodan muutoinkin jo verottama kansa tarvitsi kaikki lapsensa. (Kavén, 2010.) Lapsista luopuminen olisi kuitenkin useimmissa tapauksissa ollut lapsen edun mukaista, varsinkin tapauksissa, joissa lapsi oli ollut Ruotsissa erityisen pitkään ja unohtanut kotimaansa ja biologiset vanhempansa. (Kavén, 2010; Kirves, 2007.)

Lapsipsykiatria ei tuolloin vielä ollut Suomessa. Kirveen (2007) ja Kavénin (2010) mukaan vähätteleviä lausuntoja lasten sopeutumisvaikeuksista esittivät suomalaiset lääkärit ja tutkijat, mm. Kaila, Räsänen ja Evans. Lausunnot poikkesivat ruotsalaisten lääkäreiden lausunnoista. Tämän linjan tutkijat kieltävät edelleen sotalapsuuden kielteiset vaikutukset, ja heidän mukaansa sotalapset ovat sopeutumiskykyisempiä ja sosiaalisempia kuin vertailuryhmän lapset. Monet sotalapset kuitenkin kokevat kärsivänsä mm. juurettomuudesta, huonosta itsetunnosta ja liiasta kiltteydestä. Ehkä erot selittyvät erokokemusten yksilöllisillä ja moninaisilla vaikutuksilla. (Kirves, 2007, 135 - 136.) Kavénin (2010, 80) mukaan talvisodan lastensiirtojen kokemuksia ei Suomessa milloinkaan analysoitu, sen esti ruotsalaisia kohtaan tunnettu kiitollisuus. Sotalasten selvällä enemmistöllä on kuitenkin myönteiset tunnemuistot ajastaan Ruotsissa. Tätä todistaa osaltaan se, että monessa tapauksessa on syntynyt elinikäinen ystävyysuhde ruotsalaiseen perheeseen. (Kavén, 2010.)

2 KOKEMUKSEN FENOMENOLOGINEN TUTKIMUS ja MENETELMÄT

Luvussa yksi kuvasin lapsen sotaa aiempien tutkimusten perusteella ja nimenomaan suomalaisessa toisen maailmansodan kontekstissa. Se on se kokemuksellinen todellisuus ja olosuhteet, joita tässä työssä tullaan analysoimaan tarkemmin kolmen haastateltavan kertomien lapsuuden sotakokemusten muodossa. Tätä kokemuksellista todellisuutta ei vielä juurikaan ole tutkittu: vasta parina viime vuosikymmenenä on alettu kiinnittää huomiota siviilien sotaan sotilaiden sodan sijasta. Onko mahdollista tavoittaa toisen kokemus ja miten se tehdään? Mitä kokemus ylipäänsä on? Fenomenologinen psykologia tarjoaa näihin kysymyksiin joitain vastauksia. Tässä luvussa perehdyn siis ensin lyhyesti siihen, miten kokemus fenomenologisesti määritellään. Sen jälkeen kuvaan kahden suuntauksen avulla, mitä fenomenologinen psykologia on ja miten kokemusta voi sen mukaan tutkia, ja luon sen jälkeen näistä kahdesta suuntauksesta oman yhdistelmäni. Tutkija joutuu laadullisessa tutkimuksessa ratkaisemaan tietoisesti tai tiedostamattomasti ne ontologiset kysymykset, joita tässä luvussa tarkastellaan (Perttula, 2000, 428; Kyrönlampi-Kylmänen, 2007, 45). Tästä seurauksena on myös luvun lopussa tutkimuksen ihmiskäsityksen, työn tutkimuskysymysten ja tavoitteiden määrittely. Luku kaksi muodostaa tutkimuksen tieteenteoreettisen pohjan.

2.1 Kokemus on suhde ja merkityksenanto

Fenomenologia pitää kokemusta suhteena ja tajunnallisen toiminnan ytimenä intentionaalisuutta. Kokemus sisältää sekä tajuavan subjektin ja hänen tajunnallisen toimintansa että kohteen, johon tuo toiminta suuntautuu. Kokemuksen rakenne on tällöin tämä suhde, joka liittyy subjektin ja objektin yhdeksi. (Perttula, 2005, 116 - 117; Perttula, 1996, 220; Smith ym., 2009, 13.) Tämänkin tutkimuksen haastateltavat ovat sekä osallistuneet lapsuuden sotaansa kokijoina, heillä on voimakas kokemuksellinen ja henkilökohtainen suhde sotaan, mutta myös aktiivisesti muokanneet kokemuksiaan ja muokkaavat yhä muistellen ja kertoen. Jalagin ja Junilan (2006, 119) mukaan tunteiden

kautta voi tarkastella paitsi yksilöiden tapaa kokea erilaisia ilmiöitä, myös hahmottaa lasten ja aikuisten vuorovaikutuksen luonnetta ja lasten subjektiivista historiallisissa tapahtumissa. Nimenomaan lasten kokemuksen tavoittamiseksi pelkkä tiedollinen taso ei tunnu riittävältä, tarvitaan myös tunteiden tarkastelua (mts. 131).

Psykologiaan liittyy kaksoishermeneutiikka. Tutkimuskohde itsessään on mielekäs ja sisältää merkityksen jo ennen tutkimistakin, ja tutkija antaa sille vielä lisäksi oman merkityksensä. Näin ei ole luonnontieteissä: Havaittavilla luonnonilmiöillä ei ole itsessään merkitystä, vasta tutkija antaa sen ilmiötä kuvatessaan. (Latomaa, 2005, 25.) Rickmanin mukaan (1979, 109) merkitys on se, jota kokemus ilmaisee ja jota ymmärtäminen ymmärtää: Itku on merkityksellinen, kun se paljastaa ihmisen ahdistuksen. Latomaa (2005, 27) esittää, että psyykkisinä, kokevina olentoina olemme kosketuksissa ulkoiseen todellisuuteen merkkien välityksellä. Merkityssuhde syntyy, kun jokin alkaa tarkoittaa jollekin jotakin. Merkityssuhteet ilmenevät aina jossain psyykkisessä tilassa, elämyksessä. Kokemus on elämyksessä ilmenevä merkityksenanto. (Latomaa, 2005, 26 - 28.)

Kokemuksen ymmärtäminen

Kokemusten kuuntelulla tai tutkimisella ei olisi mieltä, jos ei niitä ja niiden kertojaa yritettäisi samalla ymmärtää. Toisen kokemuksen kuuntelemisen perusidea on ymmärryksen halu ja lisääminen, oli kuuntelija sitten ystävä tai tutkija. Giorgan (1985, 1) mukaan kokemuksen tutkimus tekee oikeutta eletylle elämälle. Ihmisellä on kunakin hetkenä yksi kokonainen elämäntilanne (Perttula, 2005, 117), joka on se todellisuus ja kaikki se, johon ihminen on suhteessa. Ilman, että todellisuus muuttuu ihmiselle elämäntilanteeksi, tajuavakin olento on ilman ymmärrystä: Elävä sidos arkeen on kokemuksen edellytys. Yksikään kokemus ei ole ihmiselle itselleen vieras, väärä, abstrakti tai outo. (Perttula, 2005, 119; Niskanen, 2005, 104 - 106.)

Tajuava ymmärtäminen omasta tai toisen elämäntilanteesta muodostuu Perttulan mukaan (2005, 120) kahdella tavalla. Aiheeseen uppoutuva ymmärtäminen ja rakentava ymmärtäminen kuvaavat samalla tutkijan mahdollisuuksia ymmärtää kokemuksia. On kokemuksia, jotka muodostuvat välittömästi aiheesta siihen uppoutuneena. Toisenlaisen ymmärtämisen mahdollisuus liittyy ihmisen kykyyn luoda itselleen elämäntilannetta.

Rakentavassa ymmärtämisessä irtautuessaan aiheen välittömästä pakottavuudesta ymmärtäminen saa aikaa muunnella ymmärtämisen kohteena olevaa aihetta. (Perttula, 2005, 120 - 123.)

Smith, Flowers ja Larkin (2009, 2) esittävät, että kokemuksen hierarkia jakaantuu kahteen: Perustasolla olemme kaiken aikaa kiinni tiedostamattomasti jokapäiväisessä kokemuksen virrassa ja kun tiedostamme, mitä on tapahtumassa, siirrymme seuraavalle tasolle, jossa kokemukseksi muodostuu yleinen merkitys. Smith ym. hahmottelevat kokemuksen ymmärtämisen tavat ilmeisen samankaltaisesti kuin Perttula, vaikka he eivät korostakaan elämäntilanteen vaikutusta. Voisi kärjistäen sanoa, että lapsi sodan keskellä muodostaa kokemuksiaan välittömästi haasteelliseen elämäntilanteeseensa uppoutuneena eikä ehdi eikä pysty niitä sen syvemmin sillä hetkellä käsittelemään. Sen sijaan vanhus muistellessaan lapsuuden sotaansa on jo saanut aikaa muunnella sotakokemukseensa ja muokata sitä, ja rakentaa näin kertoessaan itselleen sopivaa elämäntilannetta ja -tarinaa. Tämän lisäksi muisteltu ja elämäntilanteen läpi suodattunut kokemus – tai tutkijan tavoittama ja tulkitsema kokemus - voi tavoittaa kokemuksen yleistä merkitystä.

2.2 Fenomenologinen psykologia

Psykologian tieteenteoriassa ymmärtävä psykologia on rekonstruktivisen tieteenperinteen lapsi eli aistein havaittavan todellisuuden sijasta se tutkii symbolista todellisuutta. Se pyrkii siis ymmärtämään subjektiivista merkityksenantoa. Vastaparina ymmärtävälle psykologialle on tutumpi empiiris-analyttinen psykologia, jonka alta löytyvät erilaiset kokeellisen psykologian menetelmät. Ymmärtävä psykologia voidaan jakaa hermeneuttiseen (fenomenologis-eksistentiaalinen perinne) ja syvähermeneuttiseen psykologiaan (psykoanalyttinen perinne). Hermeneuttisen psykologian alla ovat fenomenografinen, fenomenologinen ja eksistentiaalinen fenomenologinen psykologia. (Latomaa, 2005, 43.) Fenomenologinen psykologia on tämän tutkimuksen tieteenteoreettinen koti. Siinäkin on monia suuntauksia. Tällä tutkimusperinteellä on paljon annettavaa, sillä luonnontieteelliseen tarkasteluun perustuvat tutkimusasetelmat ja lähestymistavat eivät tee kokemusta ymmärrettäväksi (Latomaa, Niskanen & Raappana, 2005, 359; Giorgi, 1985; Perttula & Latomaa, 2005).

Tässä työssä käytän kahta fenomenologisen psykologian suuntausta yhdessä. Luultavasti pitkäaikaisimman fenomenologisen psykologian näkökulman isä on Amedeo Giorgi (Smith ym., 2009, 200). Suomalaisista tutkijoista Juha Perttula eniten soveltaa hänen ajatuksiaan (mm. 1995, 1996, 2000, 2005) ja häneen olen eniten perehtynyt. Siksi kuvaan tulevassa Giorgin ajattelua (1985; 2010) pääosin Perttulan (2005) ja osin Latomaan (2005) sanoin ja vertaan tätä joiltain osin Smithin, Larkinin ja Flowersin (2009) ja Smithin (2003; 2010) ajatteluun, joilta omaksun pohjametodiksi IPA:n. IPA-menetelmän päävaiheet kuvaan liitteessä 2. Kutsun toista menetelmää Perttulan ja Giorgin menetelmäksi ja esitän sen pääpiirteet liitteessä 3. Tämä menetelmä on kuvattu Latomaan (2005, 52 - 56) tekstissä, ja se pohjautuu Giorgin jaotteluun (mm. 1985, 10). Perttulan (2000, 429) ja Smithin (2010) mielestä empiiristen ilmiöiden moninaisuudesta johtuen fenomenologisen metodin muokkaaminen tutkittavaan ilmiöön sopivaksi on tutkijalle enemmänkin velvoite kuin lupa. Siksin näitä kahta näkökulmaa ja menetelmää vertailemalla luon niiden jälkeen oman muunnokseni lapsen kokemuksen tutkimuksen metodiksi ja perustelen sen (ks. kaavio 1 ja taulukko 1).

Fenomenologisen psykologian filosofinen tausta

Fenomenologisen psykologian taustalla on Edmund Husserlin fenomenologinen filosofia. Husserl (1995, 15 - 16) päätteli, että kun kullakin tieteellä on oma lähtökohtansa, jotka yhdistyvät objektiivisuuden metodin avulla, ja kun nämä objektiiviset yhdistetään kokonaisuudeksi, jotain jää vielä jäljelle – subjektiivinen. Husserl päätyi kehittämään eri tapoja, joilla reduktion eli poissulkemisen avulla päästään tieteellisesti subjektiiviteetin alueelle. Fenomenologiassa keskeistä ovat ilmiöt ja niiden väliset suhteet. (Husserl, 1995, 14 – 17; Smith ym., 2009, 12 - 14.) Husserlin tavoite oli osoittaa puhtaan kokemuksen mahdollisuus eli hänen mielestään ”paluu asioihin itseensä” oli mahdollinen. Tämän oletuksen kanssa eri mieltä ovat olleet mm. Wilhelm Dilthey ja Martin Heidegger. Dilthey pyrki kokemuksen tutkimukseen empiirisenä todellisuutena. (Niskanen, 2005, 100.) Myös Heidegger piti mielettömänä Husserlin näkemystä elämismaailmasta, joka on täysin irrotettu todellisesta inhimillisestä olemassaolosta ja arjesta, ja näkemystä puhtaasti teoreettisesta tutkimusintressistä. Tutkijakin tarkastelee todellisuutta olemisensa ehtoihin sidottuna. Heideggeria ja Diltheyä yhdistää se, että molemmat korostavat käytännöllistä

elämismaailmaa ja omakohtaista kokemusta sekä ajallisuutta ja historiallisuutta tulkinnan kehyksenä. (Niskanen, 2005, 104 - 106; Smith ym., 2009, 16 - 17.)

Giorgin edustamassa fenomenologisen psykologian suuntauksessa tavoitteena on loppujen lopuksi, Husserliin luottaen, kokemuksen yleisen rakenteen ja olemuksen tavoittaminen (Giorgi, 1985; Giorgi, 2010, 3; Latomaa, 2005, 46 - 47; Perttula, 2005). Smith ym. (2009, 32 - 33, 38) taas ovat sitä mieltä, että filosofia ei omista fenomenologiaa: jo Husserl pyrki palaamaan ”asioihin itseensä” ja tuo ”asia” on Smithin ym. mielestä juuri eletty, yksilöllinen kokemus itsessään eikä filosofinen määritelmä puhtaasta kokemuksesta. Nämä kaksi suuntausta ovat myös joiltain osin hieman eri mieltä keskenään, mikä tekee niistä yhdistämisen haasteelliseksi. Giorgi ja Smith käyvät jopa julkista väittelyä IPA-menetelmän tieteellisyydestä (Giorgi, 2010; Smith, 2010), ja tähän väittelyyn luon lyhyen katsauksen seuraavassa luvussa, koska siitä samalla tulee esiin olennaisia IPA-menetelmän ominaisuuksia. Ryhdyn yhdistämisen haasteeseen tästä huolimatta, sillä työni sosiaalispsykologinen näkökulma vaatii muutakin kuin yksilön näkökulman arvostamista (mm. Doise, 1982) ja evakko- ja sotalapset itse korostavat kokemustensa jaettavuutta.

2.3 Tutkimuksen menetelmät

2.3.1 Tulkitseva fenomenologinen analyysi (IPA)

IPA-menetelmä on mainittu ensimmäisen kerran vuonna 1996 Jonathan Smithin artikkelissa *Psychology and Health* -lehdessä. IPA:n tarkoituksena on olla laadullinen näkökulma, joka silti pystyy keskustelemaan valtavirtapsykologian kanssa, joka yhä edelleen on pääosin kvantitatiivista. Alkuun IPA:a käytettiin paljon terveystieteiden piirissä ja sen jälkeen kliinisessä, sosiaali- ja kasvatustieteissä. Sitä voidaan kuvailla soveltavaksi psykologiaksi. (Smith ym., 2009, 4 - 5.) IPA:lla tutkitaan suhteellisen pientä otosta, jotta kunkin tapauksen erityisyydet saadaan rikkaasti esille ja sen lisäksi tapausten keskinäisiä eroja ja samankaltaisuuksia on mahdollista vertailla jokseenkin yksityiskohtaisesti (Smith ym., 2009, 3). Yleistykseen on tämän jälkeen mahdollista siirtyä, mutta se ei ole pääkiinnostuksen kohde toisin kuin Giorgin menetelmässä (Giorgi, 1985, 10; Latomaa, 2005, 52 - 56).

IPA-metodin tavoitteena on selvittää, miten haastateltavat ymmärtävät sosiaalista ja persoonallista maailmaansa. IPA on yhdistelmä hermeneutiikkaa ja fenomenologiaa. Larkinin, Wattsin ja Cliftonin (2006, 117) mukaan se on leimallisesti fenomenologinen menetelmä, koska siinä annetaan kokemuksen ilmaista itsensä omine sanoineen ja termeineen (miten ko. henkilö on tämän ilmiön ymmärtänyt), mutta yhtä vahvasti myös tulkitseva ja tulkinnalla pyrkii kontekstualisoimaan ilmiön (mitä tämä ilmiö merkitsee tälle henkilölle tässä kontekstissa). Ilman fenomenologiaa ei olisi mitään tulkittavaa, ja ilman tulkintaa ei ilmiö tulisi nähdyksi. (Smith ym., 2009, 37; Smith, 2010).

Hermeneuttinen prosessi on kaksitasoinen: haastateltava yrittää ymmärtää omaa maailmaansa, ja tutkija yrittää ymmärtää ja tulkita haastateltavaa, kun tämä yrittää ymmärtää omia kokemuksiaan. IPA:a käyttäen voi samaan aikaan kuitenkin myös kyseenalaistaa ja kysyä kriittisiä kysymyksiä. (Smith & Osborn, 2003, 51 - 52.) IPA ammentaa osin ristiriitaisistakin fenomenologisista teoreetikoista ja perinteistä, mutta nämä täydentävät toisiaan Smith ym. (2009, 34) mielestä tehden IPA:n fenomenologiasta monikasvoisen ja holistisen.

Giorgi (2010, 3 - 6) kritisoi IPA:a sen heikosta tieteellisyydestä ja huonosta perehtyneisyydestä fenomenologian filosofiseen taustaan. Lisäksi Giorgi haluaisi nähdä IPA:ssa metodina selkeämmät säännöt, jotta kuka tahansa tutkija voisi halutessaan toistaa tutkimusasetelman (Giorgi, 2010, 7). Giorgi ei arvosta Smithin ajatusta jokaisen tutkijan omasta, persoonallisesta tavasta tehdä tutkimusta. Giorgi vaatii, että jokaisen fenomenologista tutkimusta tekevän tulisi omata enemmän kuin perusteet mannermaisen fenomenologisen filosofian perinteestä sekä erinomaiset laadullisen tutkimuksen tieteelliset kriteerit ja käytänteet. Smith (2010) vastaa tähän puolustaen IPA:n kyllä tiedostavan omat fenomenologisen filosofian juurensa monenkin fenomenologisen ja hermeneuttisen ajattelijan kautta (mm. Heidegger, Husserl, Schleiermacher, Gadamer ym.), mutta myöntää, että hänellä on erilainen käsitys tieteellisyydestä kuin Giorgilla (mts. 187). Smith arvostelee puolestaan Giorgin toistettavuuden vaatimusta väittäen sen juontavan kvantitatiivisesta psykologiasta, josta molemmat kuitenkin pohjimmiltaan yrittävä tehdä pesäeroa. Smithin mielestä (2010, 188) tärkeämpää kuin tutkimuksen tarkat säännöt tai tiukka toistettavuus on tutkijan taidot tehdä laadullista tutkimusta: kyky haastatella, tulkita, analysoida ja kirjoittaa. Smith (2010, 189) painottaa, että laadullinen tutkimus on aina kompleksinen,

interaktiivinen ja dynaaminen prosessi, josta on vaikea päätellä, mitä siitä pitäisi tarkkaan ottaen toistaa. Jokainen prosessi on uniikki. Kuitenkin läpinäkyvyys, sitoutuminen ja uskottavuus ovat tärkeitä laadullisen tutkimuksen kriteerejä. Smith vaatii samoin kuin Giorgi fenomenologiselta ja laadulliselta tieteelliseltä analyysiltä tarkistettavuutta eli tietoa siitä, miten se on syntynyt, ja tämä tarkoittaa myös tutkimusraportin koherenttiutta ja toteennäytettävyyttä. (Smith, 2010, 190; Smith ym., 2009.)

2.3.2 Kokemuksen fenomenologinen tutkimus Perttulan ja Giorgin mukaan

Fenomenologinen metodi

Perttulan (2000, 440 - 441) mukaan fenomenologinen metodi on keino nostaa esiin toisen kokemuksellinen vieraus, mikä on paradoksaalisesti välttämätöntä, jotta voi saada häneen kokemuksellisen yhteyden. Latomaa ym. (2005, 360) ja Perttulan (2005) mukaan fenomenologinen metodi on ”rakastavaa ja pakottautuvaa asennoitumista tutkittavaan todellisuuteen, mahdollisuuden antamista ihmetyksen tunteelle sekä tietoista ponnistelua tämän kokemustilan viivyttämiseksi niin, että tutkittavan todellisuuden ymmärtäminen saa tilaisuuden toteutua.” Usein tutkija päätyy tutkimaan hänelle itselleen merkityksellisiä aiheita. Tämä ei ole tarpeellista, mutta ei haittaakaan (Latomaa ym., 2005, 155).

Perttulan (2005) mukaan tutkijan tulee välttää sekoittamasta itse rakentamaansa elämäntilannetta toisten koettuihin elämäntilanteisiin. Empiirinen tieto edellyttää tutkijan syntyäkseen eli tutkija on aina osa sitä empiirisen kokemuksen maailmaa, jota hän on tutkimassa. Tutkijan on huomioitava itsensä myös toisella tavalla. Hän joutuu tutkiessaan kiinnostumaan koetun maailmansa niistä merkityssuhteista, jotka ovat muodostuneet suhteessa tutkimustilanteen ulkopuolisiin mutta tutkimusta muistuttaviin aiheisiin. Nämä kokemukset eivät kuitenkaan muodosta sitä empiiristä todellisuutta, jota tutkija on selvittämässä. Tutkija ei yhtäältä luo kohdettaan eikä ole sen olemassaolon edellytys, mutta toisaalta tutkimuksellinen ymmärrys kohteesta voi muodostua vain tutkijan tajunnalle. Nämä kaksi fenomenologisen kokemuksen tutkijan on erotettava toisistaan, ja samalla nivottava ne yhteen tieteelliseksi tutkimukseksi. (Perttula, 2005,

134 - 135.) Pyrkimys tunnistaa oma spontaani luonnollinen kokemustapansa tekee fenomenologisesta menetelmästä varsin haasteellisen (Heinämaa, 2000, 153).

Fenomenologisen reduktion kaksi vaihetta

Fenomenologista metodia kutsutaan myös fenomenologiseksi reduktioksi. Sen avulla epäolennaisuudet pyritään siirtämään syrjään ja keskittämään huomio tutkittavan ilmiön olennaisuuksiin (Lehtomaa, 2005, 164 - 165). Tutkijan tehtävä on reduktion avulla kokea uudelleen toisen tutkimustilanteessa kuvaama kokemus. Tämän metodin ensimmäinen vaihe, *sulkeistaminen*, on sitä, että tutkija tietoisesti tunnistaa tutkittavaan ilmiöön etukäteen liittämääns merkityssuhteita ja pyrkii siirtämään ne mielessään syrjään tutkimuksen ajaksi. Sulkeistaminen on tutkimuksellisen asenteen ydin, jota pidetään yllä tutkimuksen alusta loppuun. Tutkija ajattelee kaiken aikaa ankarasti sitä, onko kukin hänelle nyt muodostuva kokemus tästä tutkimusaineistosta vai onko se hänen rakentamaansa tulkintaa ja muista aiheista olevaa kokemusta. (Perttula, 2005, 145.) Mikä vielä tärkeämpää, sulkeistaminen antaa tutkimuskohteelle mahdollisuuden yllättää, kiteyttää Perttula (2005, 145). Vaikka sulkeistaminen on tutkijan tavoite, siinä onnistuminen on rajallista. Tutkijan elämäntilanne asettaa myös rajat sille, mitä hän voi tajunnallisesti ymmärtää. (Perttula, 1995.)

Reduktion toinen vaihe on *mielikuvatasolla tapahtuvaa muuntelua*, jonka tarkoituksena on löytää tutkittavan kokemuksen riittävä ydin (Perttula, 1995). Mitä systemaattisemmin tutkija mielikuvatasolla tapahtuvaa muuntelua toteuttaa, sitä objektiivisempaa tutkimus on. Tämä on tutkijan mielessä tapahtuvaa toimintaa, jossa hän merkitysyhdistelmiä muunnellen etsii kokemusten ja lopulta koko tutkittavan ilmiön välttämättä edellyttämät merkitykset. (Perttula, 2005, 145 - 146.) Käytännössä tämä tarkoittaa aineiston ankaran systemaattista teemoittelua ja uudelleenteemoittelua, jossa tutkija hakee toisen kokemuksen ydintä.

Fenomenologinen dialogi

Fenomenologisen tutkimuksen tavoite on ymmärtää ihmisen välitöntä, siis aiheeseen uppoutunutta kokemusta, tiivistää Perttula (2005, 139). Fenomenologisen tutkimustilanteen tarkoitus ei ole saada ihmistä reflektoimaan vaan kuvaamaan aitoa

kokemustaan rehellisesti niin kuin se hänelle ilmeni. Fenomenologinen tutkimusprosessi ei kuitenkaan muodostu pelkästään ilmiön empiirisestä analyysistä. Pyrkimys kuvaavuuteen (deskriptiivisyyteen) on olennainen empiiriselle tutkimusvaiheelle, mutta löytyneiden merkitystihentymien avulla on sen jälkeen mahdollista etsiä tutkimuskirjallisuutta, joka avaisi fenomenologisen dialogin empiiristen tulosten ja muun tutkimustiedon välille (Lehtomaa, 2005, 191; Perttula, 2000, 440; Perttula, 2005). Dialogin luominen on läpeensä tulkinnallista, myöntää Perttula, mutta jos dialogi tukeutuu kuvaukseen, ei tulkinta kuitenkaan menetä yhteyttään ilmiöön ja muutu abstraktioksi (Perttula, 2000, 440).

2.3.3 Yhdistelmämetodi ja sen perustelut

Oman isäni ja sukuni kohtalo on vielä liian lähellä minua tutkijana, vaikka en itse sotaa ole kokenutkaan, ja lisäksi olen hyvin perillä evakkolasten elämänkohtaloista. Halusin siksi sulkea kaiken esiyymmärrykseni mahdollisimman hyvin pois, jotta pääsisin aidosti kuulemaan, mitä näillä kolmella haastateltavalla on sanottavana. Tähän oivan menetelmän tarjoaa tuo fenomenologinen asenne ja reduktio (Perttula, 2005; Lehtomaa, 2005; Kyrönlampi-Kylmänen, 2007, 63). Koska IPA:ssa metodina reduktiota ei vaadita siinä määrin kuin Perttula (2005) ja Giorgi (1985) sitä esittävät, siksi IPA ei tässä työssä riitä ja tarvitsen lisää fenomenologista asennetta. Lisäksi IPA:n mukaan alkuperäiseen kokemukseen ei voida päästä käsiksi, vaan kyse on enemmänkin kokemuksen tulkinnasta eli hermeneutiikasta fenomenologian ohella (Smith ym., 2009, 36, 200). Tässä työssä se on tulkinta tulkinnasta: lapsen aito kokemus aikuiseksi kasvaneen kuvaamana ja tulkitsemana ja tämä kuvaus vielä tutkijan tulkitsemana. Uskon kuitenkin fenomenologian juuriin, Husserliin, ja Giorgiin luottaen, että alkuperäinen kokemus voidaan tavoittaa ja kuvata niin, että siitä voidaan uuttaa jopa tuon kokemuksen yleinen rakenne tai olemus.

Giorgi ja Perttula painottavat IPA:a enemmän kokemuksen kuvausta. Mielestäni on tärkeää säilyttää ja kuvata lapsen sodan kokemus mahdollisimman autenttisena, koska jo pelkkä aiheen kuvaus sinällään on arvokas ja tallentamisen arvoinen. Lisäksi kyse on muistelusta, jossa muutenkin jo tehdään paljon tulkintoja ilman, että niitä tarvitsee erikseen lisätä tulkitsemalla vaikkapa pelkoja psykoterapeuttisen viitekehyksen läpi, mikä IPA:ssa olisi mahdollista. Näinkin voisi toki tehdä, mutta se on sitten eri

tutkimuksen kohde. Vielä tärkeä lisähuomio on se, että en ole itse tehnyt haastatteluja, jolloin vältän vaistomaisesti syvempien tulkintojen tekemistä. En ollut paikalla haastattelutilanteessa aistimassa muutakin kuin sanottua.

Toisaalta, vahvan fenomenologisesti suuntautuneet Perttula ja Giorgi erottavat yksityisen ja sosiaalisen ja ovat varsin kiinnostuneita vain yksityisestä kokemuksesta tai kokemuksen rakenteesta yleensä. Sosiaalipsykologisesti tarkastellen tämä on kestävä lähtökohta: Jokainen yksilö on väistämättä osa kokonaisuutta (Doise, 1982), ja tämä pätee myös hänen kokemuksiinsa. IPA taas sallii yksilöllisen ja sosiaalisen kohtaamisen ja tuo esiin *jaettuja* kokemuksia (Smith ym., 2009, 38), mikä on tutkimuskysymykseni ja työni tavoitteiden mukaista (ks. taulukko 1). Uskon, että lapsen sodan kokemus on jaettavissa, ei vain näiden kolmen haastateltavan kesken, vaan myös laajemmin sodan lasten ja pakolaislasten kesken. IPA:n kautta myös aineiston tuottamisen konteksti on arvokas, jolloin voidaan keskustella vaikkapa haastattelijan vaikutuksesta haastateltavaan (Larkin ym., 2006, 117).

Luomassani menetelmässä on siten asenteena Giorgin ja Perttulan esittämä fenomenologia antamassa äänen haastateltaville ja menetelmänä IPA tekemässä tulkinnan avulla selkoa kokemuksen kontekstista ja merkityksestä. Kutsun sitä fenomenologiapainotteiseksi IPA:ksi (kaavio 1). Yhdistelmämetodi on näin sosiaalipsykologinen, fenomenologinen ja tulkitseva. Voisi sanoa, että yhdistelmämetodissa liikutaan kahdella jatkumolla tai akselilla, kokemuksen kuvauksen ja tulkinnan sekä kokemuksen yksityisyyden ja yleisyyden välillä. Pelkän kuvauksen ääripäässä ollaan Perttulan, Giorgin ja Husserlin viitoittamalla tiellä, tulkinnan toista laittaa edustavat hermeneutikot, joihin en tässä tarkemmin paneudu. IPA lienee kuitenkin akselin tulkinnanpuoleisella reunalla. Toisaalta ollaan tekemisissä sosiaalipsykologisesti kokemuksen jaettavuuden akselilla: onko kokemus vain yksityinen vai laajasti ja yleisesti jaettavissa oleva.

Doisen (1982) mukaan sosiaalipsykologian tutkimusalue liikkuu yksilön sekä yhteiskunnan ja kulttuurin välillä. Keskellä on yksilö, jota vastaa sosiaalipsykologiassa yksilön sisäisellä tasolla liikkuva analyysi. Seuraavalla kehällä mukaan astuu myös muita ihmisiä. Tällä yksilöiden välisellä (interpersoonallisella) tasolla tutkitaan ihmisten toimintaa toistensa kanssa eli sosiaalisia tilanteita. Vuorovaikutuksesta suuri osa on

tällaista yksilöiden välistä viestintää. Kolmannella kehällä eli sosiaalisissa tilanteissa ovat kuitenkin lähes aina läsnä toimijoiden sosiaaliset asemat ja ryhmät, joiden välistä vertailua voidaan myös tehdä. Neljännellä tasolla kulttuurin ja yhteiskunnan käsitteet auttavat ymmärtämään niitä periaatteita, joiden mukaan sosiaalinen elämä järjestyy. Tiettyyn sukuun kuuluminen voi jossakin kulttuurissa olla keskeinen ihmisten välisille suhteille, kun taas joissakin ihmisten koulutus ja ammatit vaikuttavat samoin. (Doise, 1982.) Tutkimukseni ja yhdistelmämetodini kolmoistavoitteen voi kuvata alla olevan taulukon 1 mukaisesti.

KOKEMUKSEN LAATU	SOSIAALI-PSYKOLOGISEN SELITTÄMISEN TASO (Doise, 1982)	METODIN JA TUTKIMUKSEN PERUSTELUT JA TAVOITTEET
YKSILÖLLINEN evakkolapsi sotalapsi muu sodan lapsi	yksilön sisäinen	jokaisen ääni on arvokas, yksilöllinen kokemuksen kuvaus, tärkeä ja harvinainen aihe kuvattavaksi jo itsessään
metodi: IPA, Giorgi ja Perttula		
JAETTU tutkitut henkilöt: 3 sodan lasta ja evakkolapset, sotalapset, muut sodan lapsiryhmät	sosiaalinen ja vuorovaikutuksen taso	tuo sosiaalipsykologisen näkökulman, mahdollistaa yksilöiden vertailun, vertaistuki mahdollistuu, empaattinen ja ymmärtävä ote, myös haastattelijan ja haastateltavan dialogia voi tarkastella
metodi: IPA		
YLEINEN KOKEMUKSEN OLEMUS/RAKENNE sodan lapset ja siirtolais- ja pakolaislapset yleensä	ryhmien ja asemien välinen sekä kulttuurinen ja yhteiskunnallinen	mahdollistaa sovellukset pakolais- ja maahanmuuttajatyöhön, vertailu mahdollinen muihin eurooppalaisiin sodan lapsiin, globaalilla tasolla rauhantyötä, kriisipsykologia ja traumateoriat
metodi: Giorgi ja Perttula		

TAULUKKO 1: Yhdistelmämenetelmän ja koko tutkimuksen sosiaalipsykologiset tavoitteet, perustelut ja sovellusmahdollisuuksia.

<p>Amedeo Giorgin (1985) ja Juha Perttula (2005)</p> <p>fenomenologinen menetelmä</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ tavoite siirtyä filosofiasta fenomenologiseen psykologiaan ▪ taustalla Husserlin fenomenologinen metodi: haetaan ”asioita sinällään” ▪ <u>fenomenologinen ja kuvaileva</u> ▪ <u>tavoite</u>: merkitysten haennan kautta kokemuksen yleinen rakenne tai olemus ▪ systemaattinen ja toistava analyysi ▪ <u>tulos</u>: 3. persoonan narratiivi, yhteenveto ▪ fenomenologinen <u>reduktio</u> tärkeä osa analyysiä 	<p>Smith, Flowers ja Larkin (2009) (IPA)</p> <p>Tulkitseva fenomenologinen analyysi</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ tavoite siirtyä filosofiasta fenomenologiseen psykologiaan ▪ taustalla laajempi filosofien joukko: holistinen ja moniääninen fenomenologia ▪ <u>fenomenologia, hermeneutiikka ja idiografia</u> ▪ <u>tavoite</u>: jokaisen yksilöllisen kokemuksen ja sen lisäksi aineiston kesken jaetun kokemuksen rikkauden esiintuominen ▪ systemaattinen ja toistava analyysi ▪ <u>tulos</u>: yksityiskohtainen analyysi, tulkitseva, lainaukset ▪ <u>kaksoishermeneutiikka</u>, joka ilmenee kahdella tavalla: <ul style="list-style-type: none"> ▪ 1. tutkija tulkitsee tutkittavan tulkintaa ja kuvausta aiheesta x ▪ 2. alkuperäisen kokemuksen empaattinen rekonstruointi sellaisena kuin se on TAI kyselevä ote, jossa alkuperäistä kokemusta valotetaan jonkin teorian avulla (esim. psykoanalyysi).
<p>FENOMENOLOGIAPAINOTTEINEN IPA (Kuisma 2011)</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ fenomenologinen, hermeneuttinen ja idiografinen sekä sosiaalipsykologinen ▪ fenomenologinen asenne Giorgin mukaan eli noudattaa ankarasti sulkeistamista ▪ kuvailevampi ote Giorgin mukaan ▪ <u>tavoite</u>: keskittyä yksilöllisen kokemuksen rikkaaseen kuvaamiseen sen omilla termeillä, ▪ jättää tulkintaa vähemmälle ja yrittää tuoda esiin ja ymmärtää tutkittavan kokemusta sinällään ▪ etsii ja kuvaa aineiston kesken jaettua kokemusta, jonka tulkitsee olevan myös (usein) yleisemmin jaettavissa olevan, mahdollisen kokemuksen rakenteen. ▪ omaksuu IPA:n kaksoishermeneutiikasta sen, että tutkija tulkitsee jo kertaalleen tulkittua ja yrittää rekonstruoida sitä mahdollisimman empaattisesti, mutta ei jatka tulkintaa tämän syvemmälle ▪ <u>tulos</u>: ei narratiivi, IPA:n mukainen aineistolainauksen käsittely, teemoittelu molemmista menetelmistä, sosiaalipsykologisesti ja IPA:n mukaan perustellen kokemuksen jaettavuutta. 	

KAAVIO 1: Fenomenologiapainotteinen IPA: Yhdistelmämenetelmän synty ja kuvaus.

2.4 Tutkimuksen ihmiskäsitys

Luotettava kokemuksen tutkimus edellyttää tutkijan ja hänen käyttämänsä tutkimusmenetelmän ihmiskäsityksen esiintuomista (Perttula, 1995; Lehtomaa, 2005, 163). Tämän tutkimuksen ja Perttulan ja Giorgin menetelmän ihmiskäsitys on lähellä Lauri Rauhalan esittämää, tosin siitä puuttuu Rauhalan tiedostamattoman käsite (Latomaa, 2005, 48). Rauhala sanoo (1990, 35, 198), että olennosta tulee ihminen kolmessa olemisen muodossa: tajunnallisuutena, situationalisuutena ja kehollisuutena. Niistä yhdessä rakentuu ykseys nimeltä ihminen (holistisuus). Psykologia ymmärtämistä koskevana tieteenä tutkii yksilöllistä subjektiivista kokemusta eli tajunnallista suhdetta (merkityssuhde) situationaaliseen ja keholliseen todellisuuteen. Kehollisuus toteutuu ihmisen orgaanisina toimintoina ja situationaalisuus fyysisinä asetelmina, olosuhteina, tilanteina ja toisina ihmisinä. (Rauhala, 1990; Niskanen, 2005, 106 - 107.) Aina kun jossakin olemassaolon muodossa tapahtuu muutos, se heijastuu toisiin. Rauhalan mukaan situationaalisuus on tärkeä ihmisen olemassaolon muoto. Siinä elämäntilanteen tarjoamat olemisehdot muuntuvat kokonaisuuden olemistavaksi. Kokemuksen rajaehdot on siten annettu situationaalisuudessa. (Rauhala, 1990, 202 - 203.) Lapsi – kuten aikuinenkin – tajunnallisena ja kehollisena olentona eläessään sodan keskellä, sen hetkisessä elämäntilanteessaan, kokee siis sodan kaikilla näillä tasoilla. Sodan vaikutukset ovat moninaiset ja läpäisevät koko elämän.

Käyttämäni IPA-metodin ihmiskäsityksen ovat Smith ja Osborn (2003, 51 - 52) määritelleet seuraavasti: Ihminen on kognitiivinen, lingvistinen, tunteva ja fyysinen kokonaisuus, joten puheen, ajattelun ja tunteiden välillä on yhteys. Määritelmä ei ole kaukana edellä mainitusta Rauhalan esittämästä ja korostaa myös holistisuutta, paitsi että siitä puuttuu elämäntilanteen syvempi huomioiminen, johon kielellisyys tietysti osaltaan viittaa. Smith ym. (2009, 33) lisäävät, että ihminen on merkityksiä luova olento, ja se merkitys, joka kokemukselle annetaan, edustaa kokemusta itseään.

2.5 Työn tavoite ja tutkimuskysymykset

Työn yleisenä tavoitteena on lisätä ymmärrystä lapsen sodasta ja sodan vaikutuksista lapsen elämään. Lapsen kokemusta voidaan tutkia sekä suoraan lapselta kysyen tai

lapsen kanssa sitä yhdessä selvittäen, mikäli tutkimus käsittelee nykylapsen elämäntilannetta, tai jälkikäteen haastateltavan muistellessa omaa lapsuuttaan. Smithin ym. mukaan (2009, 33) eletty kokemus voi olla sekä tällä hetkellä tapahtuvaa että tuohon jo tapahtuneeseen kokemukseen kohdistuvaa henkistä ja affektiivista toimintaa kuten muistelua. Kummankaan kokemuksen lajin tutkimusta ei Suomessa vielä paljon ole juuri lapsen näkökulmasta. Varsinkin fenomenologista lapsen tai lapsuuden kokemuksen tutkimusta on Suomessa tehty hyvin vähän: Löysin aiheesta vain yhden julkaistun lähteen (sähköpostitiedonanto Perttula, 2011; väitöskirja Kyrönlampi-Kylmänen, 2007) ja yhden pro gradu -työn (Nikkarinen, 2007). Aiheeni syvyys ja herkkyys jo sinällään houkuttelee uskomaan siihen, että vaikka haastateltavani ovat jo eläkeiässä ja muistelevat tässä lapsuuden kokemuksiaan, heidän kokemuksensa vahvuus ja erityisyys kantavat aivan sinällään tähän hetkeen asti.

Työni tutkimuskysymykset tiivistyivät lopulta seuraaviin:

- 1. Millaisia ovat näiden sota- ja evakolasten yksilölliset kokemukset sodasta ja evakkomatkasta?*
- 2. Löytyykö jaettavissa olevia kokemuksia ja millaisia ne ovat?*

Työlläni on kolmitasoinen tavoite (taulukko 1): Yksilötasolla päästä kuvaamaan ja ymmärtämään näiden kolmen haastateltavan omakohtaista sotaa lapsena (lapsen sota aikuisen muistelemana, tutkimuskysymys 1), sosiaalisella tasolla etsiä jaettuja kokemuksia, jotka ovat yhteisiä näille kolmelle ja oletettavasti myös yleisemmin evakko- ja sotalasten keskuudessa (tutkimuskysymys 2), ja näiden lisäksi yhteiskunnallisella tasolla etsiä ajatusta lapsen sotakokemuksen yleisestä olemuksesta, jota voisi jatkotutkimuksessa soveltaa laajemminkin kriisi-, pakolais- ja maahanmuuttajatyössä. Tässä työssä keskityn pääosin kahden ensimmäisen tavoitetason saavuttamiseen, kolmanteen tuon tulosten yhteenvedossa ja diskussiossa joitain ajatuksia. Kolmaskin taso on mukaan otettava, koska se sosiaalipsykologisesti seuraa kahta edellistä ja koska perusoletukseni on, että lapsen sotakokemus on olennaisilta osiltaan jaettavissa ja yleistettävissä globaalisti eri sotiin ja aseellisiin konflikteihin. Kehittämäni yhdistelmämetodi auttaa osaltaan vastaamaan näihin kysymyksiin.

3 AINEISTO JA ANALYYSI

3.1 Tutkimusasenteen omaksuminen

Oma tutkimusprosessini lähti liikkeelle kahdesti evakkolapsena olleen isäni kuolemasta. Sen jälkeen aloin kiinnostua evakolasten kokemuksista, yleisemmin lasten kokemuksista sodasta ja kokemuksen tutkimuksesta. Koin alkuun tarvetta saada välimatkaa tuohon itselleni raskaaseenkin aiheeseen. Fenomenologinen kokemuksen tutkimus nimenomaan edellyttää tutkijalta sulkeistamista (esim. Husserl, 1995; Giorgi, 1985; Perttula, 2005; Latomaa, 2005; Lehtomaa, 2005; Smith ym., 2009). Ajan kuluessa on helpompi tehdä ero omien aiheeseen liittyvien kokemusten ja ajatusten ja analysoitavien kuvaamien kokemusten välillä. Tämä ei tarkoita sitä, että tutkijan oma kokemus ei olisi tärkeä ja sinällään ainutlaatuinen (Smith ym., 2009, 14). Perttulan (2000, 440 - 441) mielestä fenomenologinen metodi on pohjimmiltaan ”olemisen taitoa”: Se on kuuntelemisen, läsnäolon ja vaikutetuksi tulemisen ankaraa toteuttamista. Tässä työssä olen yrittänyt tarkalla korvalla kuunnella, miten lapsi on kokenut kuvaamansa sotatilanteet.

Jo aineistoa ensimmäistä kertaa kuunnellessani tuli selväksi, että ilman ennakkokäsityksiä on mahdoton olla. Olen tutustunut aihepiiriin jo vuosia. Olen osallistunut Evakkolapsien valtakunnallisille päiville, pariin erilaiseen aiheetta käsittelevään seminaariin sekä kaksi kertaa Evakkolapset ry:n vuosittain järjestämälle Evakkovaellukselle, joka on evakkomatkan rekonstruktio. Yritin fenomenologisen lähestymistavan mukaan kuitenkin sulkeistaa nämä esiymmärrykset pois analyysiä tehdessäni, ei siksi, etteivätkö olisi arvokkaita tiedon- ja kokemuksen lähteitä, vaan siksi, etten sotkisi näissä tapahtumissa kuulemiani kertomuksia näiden kolmen haastateltavan kokemuksiin. Kirjoitin esiymmärrystäni paperille, jotta pääsisin paremmin käsiksi siihen. Jos sulkeistaminen ei tutkimusta tehdessäni aina onnistunutkaan, olin ainakin tietoinen siitä, että minulla on esiymmärrys, joka vaikuttaa väistämättä (tulosten) tulkintaani. (Perttula & Latomaa, 2005; Latomaa, 2005, 42.)

3.2 Aineisto

Sain Evakkolapset ry:ltä yhteensä 12 nauhoitettua haastattelua, joissa puhuu yhteensä 16 Karjalasta lähtenyttä evakko- ja sotalasta. Osa haastatteluista oli parihaastatteluja, mutta ne jätin käsittelemättä. Haastattelut oli nauhoitettu vuosina 2004 - 2006. Tämän enempää näitä haastatteluja ei ole. Tein muutamia vahvoja rajauksia tutkimushenkilöiden valinnan suhteen ja olen kuvannut ne jatkossa. Olen rajannut Lapin, Sallan, Petsamon ja Porkkalan evakot pois aineistostani ja käsittelen vain Karjalasta lähteneiden lasten kokemuksia, joita aineistossa olikin eniten. Haastattelijoina toimi kolme naista, jotka ovat itsekin evakkolapsia. Valitsin loppujen lopuksi aineistokseni kolmen henkilön yksilöhaastattelut, jotka kaikki haastatteli sama haastattelija.

Haastattelun teemat ja rakenne

Haastattelujen pohjana on käytetty Evakkolapset ry:ssä Iris Salorannan ja Kirsti Niemisen koostamaa haastattelulomaketta (liite 1), joka on saatavissa yhdistyksen internet-sivuilta⁵. Vaikka lomaketta voi hyödyntää kuka tahansa, kukaan muu ei tähän mennessä ole käyttänyt tällä lomakkeella koottua aineistoa tutkimuksessaan. Lomakkeessa on ensin pyydetty jokaisesta haastateltavasta tarkat yleistiedot, osoite, koulutus ja ammatti, asuinpaikat lapsesta lähtien, perhesuhteet ja perheen vaiheet, lapsuudenkodin paikka ja haastateltavan myöhemmät vaiheet. Sen jälkeen haastateltavaa on pyydetty 11 kysymyksen avulla kuvailemaan tunteita ja niihin liittyviä muistoja ja kokemuksia sekä kerrontahetkellä että lapsena evakkomatalle lähtiessä ja siellä ollessa. Haastateltavaa pyydetään myös kuvaamaan lohdutuksen ja voimanlähteitään sekä lapsena että sen jälkeen. Kokemuksia kulloisenkin ympäristön karjalaisiin kohdistamasta kohtelusta pyydetään kuvaamaan ja myös nykyisiä tunteita menetettyä Karjalaa kohtaan. Lomakkeen lopuksi haastateltava on antanut suostumuksensa tietojen luovuttamiseen ja käyttämiseen Evakkolapset ry:n mahdolliseen julkaisuun ilman nimi- ja tunnistetietoja sekä Kansanrunousarkiston kokoelmiin.

⁵ <http://www.evakkolapset.fi/muistot.htm>.

Tutkimuksen analyysi keskittyy niihin haastattelulomakkeen kysymyksiin, joissa on pyydetty kuvailemaan tunteita ja niihin liittyviä kokemuksia lapsena evakkomatkalle lähtiessä ja siellä ollessa. Nämä ovat kysymykset 2 - 7 ja 9. Kysymys 1 pyytää myös kertomaan siitä, miltä näistä asioista puhuminen tuntuu, mutta juuri haastatteluhetkellä eli eläkeikäisenä. Jos ensimmäiseen kysymykseen vastatessa on siltikin tullut esiin lapsen kokemusta, sen olen ottanut aineistoon mukaan. Lomaketta on valitsemisani haastatteluissa noudatettu melko tarkkaan, kaikki kysymykset on kussakin haastattelussa käsitelty, vaikka ei välttämättä juuri samassa järjestyksessä. Lomake keskittyy hakemaan esiin tunnemuistoja, ja kokemuksia ovat nekin, vaikka en painotakaan tässä tutkimuksessa pelkkiä tunteita. Haastateltavat ovat yleensä ottaen vastanneet hyvin runsaasti kuhunkin kysymykseen.

Puolistrukturoitu haastattelu

Sekä IPA-analyysia että myös Perttulan ja Giorgin menetelmää varten yleisin tapa aineiston hankkimiseen on haastattelu. Smithin ja Osbornen (2003, 55) mukaan paras tapa on puolistrukturoitu haastattelu, jota nämäkin haastattelut olivat. Kysymykset olivat suhteellisen tarkkoja, mutta ne muokkautuivat kunkin haastattelun kuluessa sen valossa, mitä haastateltava on vastannut. IPA:ssa haastattelu nähdään suhteena, jossa haastateltava on aiheen ja elämänsä subjekti ja asiantuntija ja jolle on annettava maksimaalinen mahdollisuus kertoa oma tarinansa. Puolistrukturoidun haastattelun etuja strukturoituun nähden ovat empatian syntyminen, joustavuus, uusien aihealueiden ja merkityksien löytyminen ja näin ollen myös rikkaampi data. (Smith & Osborn, 2003, 55 - 57.)

Lehtomaan mukaan (2005, 169) kontakti haastateltavaan ei rakennu luontevaksi, jos haastateltavaa painostetaan. Vapaaehtoisuus on otettava erityisen vakavasti tutkittaessa ihmisen kokemusta fenomenologisesti. Tutkijan on myös rehellisesti kerrottava haastateltavalle, mistä haastattelussa on kysymys. Nämä ehdot on näissä haastatteluissa täytetty. Haastattelija on pyytänyt vapaaehtoisia ja innokkaita haastateltavia ja tehnyt selväksi, mihin tarkoitukseen haastattelumateriaali on kerätty. Aineiston ilmiselvää kerronnan luontevuutta osaltaan lisää varmasti sekin, että haastattelija itse on vertainen eli myös evakkolapsi. Vertaishaastattelija on enemmänkin keskustelija kuin pelkkä kyselijä, ja haastattelujen kulku joiltain osin on puhdasta dialogia kahden evakkolapsen välillä, ja tätä olen siksi joiltani osin kuvannut tuloksissa. On ilmiselvää, että

haastattelija on erittäin kiinnostunut haastateltavan kertomuksesta: kiinnostus on aitoa ja omakohtaista. Ukkonen (2006, 185) toteaa, että haastattelu saa olla keskustelua ja mielipiteiden vaihtoa kunhan haastattelija ei ole liikaa äänessä, sillä haastattelu on myös kokemusten jakamista.

Dialogi ja terapeutin läsnäolo

Näissä haastatteluissa aihepiiri on ajoittain raskas. On ollut odotettavissa, että haastateltava saattaa joutua kertomaan aiheista, jotka ovat hänelle vaikeita ja voivat herättää surua ja ahdistusta (Hirsjärvi & Hurme, 2006, 20). Tässäkin kohdin on etu, että haastattelija on vertainen, joka on itse kokenut jotain vastaavaa ja on siksi kykenevä myös empaattiseen osanottoon. Joissain kohdin keskustelu on terapeutista sekä haastattelijan lohduttaessa haastateltavaa että haastateltavan tukiessa haastattelijaa. Seuraavassa katkelmassa nähdään, että haastattelussa esiin tullut kokemus on jäänyt vaivaamaan haastattelijaa (H) ja hän palaa itse vielä asiaan uudelleen saaden myötätuntoa haastateltavaltaan:

Raisa: Siin oli sit täs toisessa paikassa ihan hyvä olla, siellä se talonemäntä toi lämpimäisiä tai kutsu sit meijät tytöt sinne sit syömään lettuja - - muistan myöskin oon pyhäkoulun alottanu siinä talossa ja emäntä haki mut pyhäkouluun sieltä.

H: Se oli varmaan se ensimmäinen paikka, lapsihan ei sitä niinku sil tavalla käsitä, ettei sitä ruokaa annettu... niin... Siinä varmaan äitis pahotti mielens enemmän...?

Raisa: Juu, äiti siinä joo...

H: Lapset vaan ajattelivat että nälkä on ja maitoo haluttais, ja...

Raisa: Joo joo (lohduttavasti)

H: Ei lapsi osaa niitä niin ajatella, että mistä se tulis se maito.

Raisa: Niin, joo joo...

H: No, tuntuuks vielä kitkerältä se ensimmäinen paikka?

Raisa: Ei, ei se tunnu, ei se sillä tavalla sit kumminkaan, vaikka se sit tietysti jäi mieleen kun se oli niin erikoinen, mut tota ei se sit sen pahemmin o vaivannu.

Seuraavassa haastattelija lohduttaa haastateltavaa muistelun kuluessa esiin tulleessa vaikeassa kokemuksessa, joka edelleen painaa ja herättää surua:

Maiju: Meiän mummo ei ois halunt millään lähteä, ihan itki et ei hän taho lähtee ku hän tahtoo olla teiän kanssa. - - ei hää ois jaksanu juosta pommituksia pakkoon metsään niinku myö jou'uttiin monta kertaa juoksemaan - - sitte ku itse päästiin perille ja alettiin etsiin mummoo niin saatiin kuulla et hänet onki siunattu jo X:n kirkkomaalle. Siitäkään meiän perhe ei oo oikein koskaan päässy siit surust erroon, et sen piti tapahtua silleen.

H: Nii siel matkallaks hä kuoli sitte?

Maiju: Nii. (pieni tauko) Heiät oli ehitty tuua sinne vanhainkottiin ja siel hän ol heti ensimmäisen päivän...

H: Nii että aika heikos kunnoshan se oli?

Maiju: Oli. (pieni tauko) Mull on olt ain mielessä semmonen ajatus et mahtokohan hänest tuntuu siltä et me hylättiin hänet mikä ei kyl pitänyt paikkaans... (ääni sortuu)

H: Nii, nii, ehkä siin, voisko nyt, ehkä hän sit, jos hän oli oikein sairas niin ehkä hän ei sit tajunnukkaan... Et ku se oli niin suuren joukon järjesteleminen niin se oli pakko tehdä niin et kuljettaa heiät pois ku kuka heitä ois sit sieltä vaunusta metsään kantanu, kun ei itse päässeet.

3.3 Analysoitavien valinta

Valintakriteerit

Lehtomaan (2005) mukaan päätös haastateltavien määrästä on fenomenologisessa tutkimuksessa vaikea. Usein ratkaisu syntyy tutkijan intressien ja käytössä olevien voimavarojen kompromissina. Aineistonhankinta ei ole irrallinen osa fenomenologista tutkimusta, vaan haastattelijat on tutkijan kanssatutkijat. Lehtomaan mielestä (2005, 169) suoraa yhteyttä haastateltavien määrällä ja fenomenologisen tutkimuksen tieteellisellä arvolla ei ole. Heinämaa toteaa (2000, 75), ettei fenomenologin ymmärrys parane, "vaikka hän kasvattaisi kokemustensa aluetta ja perehtyisi mahdollisimman moniin kokemukseksi. Kyse ei ole määrästä vaan eroista." Valitsin loppujen lopuksi kolme haastattelua seuraavien kriteereiden perusteella. Yksi nauhoitteista oli liian pitkä gradutarpeisiin, useita tunteja. Muut 11 haastattelunauhaa kestivät puolesta tunnista kahteen tuntiin. Jätin myös pois ne haastattelut, joissa oli haastateltu useampaa ihmistä kerralla (yhteensä 3 nauhaa, 7 henkilöä), koska halusin keskittyä yhden ihmisen ääneen kerrallaan. Näin jäi toiseen vaiheeseen 8 henkilön haastattelut alkuperäisestä 16 henkilöstä.

Tein selkeyden vuoksi kaikista näistä kahdeksasta taustatietotaulukon, josta pystyin paremmin vertailemaan heidän taustojaan evakkoonlähtöiän, evakkopaikkojen lukumäärän ja evakkostatuksen mukaan. Evakkostatuksella tarkoitan jakoa evakkolapsiin ja tai sotalapsiin ja evakkoon lähtemisten määrää (1 - 2).

Tuplaevakkolapsella tarkoitan tässä lapsena kahteen kertaan evakkoon lähtenyttä: Suuri osa evakkoperheistä palasi takaisin Karjalaan välirauhan aikana ja joutui sitten uudelleen evakkoon jatkosodan alettua. Tuplaevakkolapsia on tässä alun perin sattumanvaraisessa perusaineistossani eniten: Seitsemän kahdeksasta yksilöhaastateltavasta on heitä. Tämä kriteeri edustaa aineistoani parhaiten, ja lisäksi analysoitavien mahdollinen vertailu helpottuu, kun heillä on jokaisella ainakin yksi yhteinen taustamuuttuja. Yhtenäisyyden vuoksi valitsin kaikki ehdokkaat samalta vertaishaastattelijalta, jonka tyyli oli minusta selkein ja lyhytsanaisin. Hän oli muutenkin tehnyt pääosan kaikista haastatteluista. Haluan käsitellä lapsen sotaa mahdollisimman rikkaasti, ja vain yhden sodan lasten ryhmän valitseminen olisi ollut tätä ajatusta vastaan. Koska aineistossani lisäksi oli sekä sotalasten että evakkolasten kokemuksia, halusin perehtyä molempiin ja valitsin mukaan ne kaksi henkilöä näistä kahdeksasta, joilla on molempia kokemuksia. He sattuiivat muutenkin sopimaan pohtimiini kriteereihin. Toinen heistä oli mies ja toinen nainen.

Halusin alun perin mukaan molempia sukupuolia tehdäkseen otoksesta rikkaamman. Tämä valinta ei ollut helppo, sillä esimerkiksi Lehtomaan (2005, 167) mielestä ihmistä tutkittaessa ei ole mitään syytä jaotella haastateltavia miehiin ja naisiin. Yleensä ottaen haluan välttää tarpeetonta kategorisointia sukupuolen perusteella. Tässä aihepiirissä kuitenkin esiyttämykseni oli tässä hyödyksi, sillä tiesin, että joillain harvoilla pojilla evakkomatkan kokemukset ovat olleet hyvin poikkeavia muihin lapsiin verrattuna. He ovat kokeneet evakkomatkan osin seikkailuna ja haluavat sen sellaisena muistaa. Valitsemallani miesehdokkaalla oli kuin olikin tällaisiakin kokemuksia, joten pidin hänet entistä tiukemmin mukana. Tämän yleisestä käsityksestä hyvin poikkeavan näkökulman tuominen tutkimukseen alleviivaa kokemuksen henkilökohtaista luonnetta.

Halusin myös evakkolasten ikin mahdollisimman paljon vaihtelua, sillä eri-ikäiset lapset havainnoivat ympäristöään ja sen tapahtumia eri tavalla ja sen myötä myös muistavat eri asioita (Piaget, 1977, 35 - 54; Vuorinen, 1990; Vuorinen, 1997).

Haastateltavat olivat evakkoon lähtiessään 5 - 6-, 8 - 9-, noin 10 - 11- ja 13-vuotiaita. Haastateltavat eivät ole aina sanoneet aivan tarkalleen sitä ikää, jona ovat esimerkiksi Ruotsiin lähteneet, joten olen sen laskenut suunnilleen heidän syntymäaikansa perusteella. Valitsin siis näin haastateltavien evakkostatuksen, sukupuolen ja iän perusteella miehen, joka on tuplaevakkolapsi ja ollut kahdesti sotalapsena, naisen, joka on tuplaevakkolapsi ja ollut kerran sotalapsena, ja vielä yhden naisen, joka on tuplaevakkolapsi, mutta ei sotalapsi.

Analysoitavien esittely ja tutkimuksen etiikka

Ihmistieteessä joudutaan eettisten kysymysten eteen tutkimuksen joka vaiheessa (mm. Hirsjärvi & Hurme, 2006, 19 - 20). Käytän analysoitavista seuraavia keksittyjä nimiä läpi koko tutkimuksen muistuttaakseni siitä, että kokemukset ovat subjektiivisia, mutta näin lainauksista ei käy ilmi, kuka kertoja on. Tutkimuksen etiikka vaatii haastateltavan henkilöllisyyden suojaamista, joten kaikki taustatieto on jätetty lainausten yhteydessä mainitsematta, mm. kotipaikka, evakkomatkan kunnat ja niiden järjestys, perheiden koko jne. Myös mahdolliset muiden perheenjäsenten nimet on poistettu ja käytän vain ilmauksia sisar, veli, äiti jne. Litterointi on tehty sanatarkasti, joten on todennäköistä, että lausuja itse saattaisi tunnistaa oman puheensa. Lainauksissa käytän keksityn nimen lisäksi merkintää, jossa näkyy lapsen ikä kokemuksen hetkellä tai jos ikä ei ole tarkasti tiedossa, lapsen ikä sen hetkisellem evakkomatalle tai Ruotsiin lähdeettäessä.

RAISA (1v ja 6v)

Nainen, jota kutsun tästä lähtien Raisaksi, on ensin lähtenyt evakkoon 1-vuotiaana vuonna 1939 ja toisen kerran 6-vuotiaana vuonna 1944. Hän on haastatteluhetkellä 66-vuotias. Raisa ei ensimmäisestä lähdöstään mitään tietoisesti muista, kun oli vasta 1-vuotias, joten jätän siihen liittyvät kertomukset tässä käsittelemättä. Ne ovat perheeltä kuultuja muistoja, eivät hänen omiaan. Raisa ei ole sotalapsi.

RAINO (8v ja 13v)

Näistä kolmesta valitusta ainoa mies, Raino lähti ensimmäisen kerran evakkoon 8-vuotiaana vuonna 1939 talvisotaa pakoona ja toisen kerran 13-vuotiaana vuonna 1944 jatkosodan uhatessa. Haastatteluhetkellä hän oli 75-vuotias. Sotalapsena Ruotsiin hän lähti noin 10-vuotiaana ja uudelleen 13-vuotiaana. 13-vuotiaan muistikuvat ovat jo laajempia ja tilannetta osin refleктоiviakin.

MAIJU (5v ja 9v)

Naisista toinen, Maiju, on haastatteluhetkellä 72-vuotias ja on lähtenyt ensimmäisen kerran evakkoon 5-vuotiaana ja toisen kerran noin 9-vuotiaana. Sotalapsena Ruotsiin hän lähti kerran, noin 11-vuotiaana.

Litterointi

Nämä kolme haastattelua litteroin ja niiden yhteisestä kestosta, mikä oli noin 2,5 tuntia puheena, litteraatiota syntyi yhteensä noin 40 sivua. Litteroin kaiken sanan tarkkuudella, ja harvat huudahdukset, naurahdukset ja tauot merkitsin ylös, ja jos keskustelussa hyvin harvoin tulkitsin olevan jonkin vahvan tunnetilan, merkitsin senkin sulkuihin tekstin oheen. Esimerkiksi näin:

K: Niinh (naurua). Että pelotti sekin.

(lyhyt hiljaisuus)

Sekä haastateltava että haastattelija puhuivat yleensä karjalan murretta, mikä oli erittäin mielenkiintoista kuulla, vaikka en siihen tämän työn puitteissa sen suuremmin aio huomiota kiinnittääkään. Murre kuitenkin eli haastatteluissa vahvana, joten yritin kirjata murteelliset sanamuodot tarkasti ylös. Yksi haastateltava puhui korostetusti kirjakieltä, mutta se ei kokemuksen esiin saamisen kannalta ole olennaista.

3.4 Analyysin kulku

Analyysityössäni omaksuin fenomenologista asennetta ja sulkeistin ennakkoymmärrystäni parhaani mukaan Perttulan ja Latomaan (2005; Giorgi, 1985) ajatuksia noudattaen. Sitten tein IPA:sta oman systemaattisen version (kuvaan sen alla), mikä on IPA:n periaatteiden mukaista (Smith ym., 2009, 81): IPA:ssa suorastaan rohkaistaan tekemään analyysiä tutkijan omalla tyylillä, koska IPA on paitsi menetelmä myös ja ennen kaikkea näkökulma ja tietynlainen omaksuttu herkkyys aiheelle ja aineistolle. Lapsen sodan kuvaus on jo sinällään harvinainen ja riittävä aihe ilman näiden kokemusten syvempiä psykologisia tulkintoja (Giorgi, 1985; Perttula, 2005). IPA:n hermeneuttinen ote antoi kuitenkin tilaa tulkita silloin, kun tulkintaa ei voinut välttää. Teemoittelu on aina tulkintaa: tässä työssä mm. se, mikä on yksityistä ja mikä on jaettava, vaatii tulkintaa. Lisäksi työssä, jossa haastattelija on eri kuin analyysin tekijä, käytyä dialogia tulkitsee ehkä hieman eri tavalla kuin haastattelija itse tekisi. Tämä ei kuitenkaan ole este hermeneuttisen ja fenomenologisen tutkimuksen teolle.

Analyysi on IPA:n sekä Giorgin mukaan systemaattinen ja toistava eli siirtyessäni yksilöllisestä yleisempään ja takaisin lukuisia kertoja analyysin aikana pidin eri tasojen väliset linkit selkeinä, jotta voin aina palata tarkentamaan.

Etenin yksi haastattelulitteraatio kerrallaan. Tein Excel-taulukon, johon vasempaan reunaan kokosin kaikki tekstistä esiin nousevat kiinnostavat merkitykset pitempinä lainauksina. Tiivistin merkitykset seuraavaan sarakkeeseen lyhyempään muotoon. Kolmanteen sarakkeeseen kokosin näistä teemaraakileita, mikä vaati edestakaista merkitysten tarkastelua ja tiivistämistä.

Lainaus	Tiivistys	Teemaraakile
<i>sit se Karjalan murre, joka meiltä lapsilta koulun kautta revittiin ihan irti</i>	karjalan murre revittiin irti koulussa	kieli ja murre
<i>veli ja kyläläiset auttoivat sopeutumaan uudessa paikassa</i>	sukulaiset auttoivat sopeutumisessa	sopeutuminen uuteen

Tässä vaiheessa huomasin, että toisen sarakkeen tiivistetyistä merkityksistä löytyi yllättävän paljon lapsen kokemusta ja heräsi kiehtova ajatus keskittyä pelkästään siihen. Tässä kohdin hyödynsin esitietämystäni ja varmistin, että lapsen kokemusta sodasta ei tosiaankaan ole paljon tutkittu. Merkitsin kaikki lapsen kokemukset Excel-taulukosta, mutta päätin jatkaa teemoittelun ensin loppuun hakien kaikkia mahdollisia haastattelusta nousevia merkityksiä. Luokittelin teemaraakileet eri pääteemojen alle. Palasin takaisin Excel-taulukon teemaraakileisiin ja lisäsin sieltä mielestäni tärkeitä poisjääneitä teemaraakileita pääteemojen alle. Toistin nämä vaiheet kaikkien kolmen analysoitavan kohdalla, jolloin lopulta sain lattialleni kolme temataulua pääteemoineen ja niiden alaisine alateemoineen (= teemaraakileet). Vertailin näitä tematauluja keskenään.

Aloin hahmottaa, että jokainen haastateltava puhui seitsemästä yhteisestä pääteemasta: evakkomatkan kokemukset, ympäristön suhtautuminen, karjalaisidentiteetti ja sen ilmeneminen, selviytymiskeinot ja sopeutuminen, välirauhan ajan ja Ruotsin kokemukset, muistelun merkitys ja oman elämän arviointi sekä erityisesti mainitut lapsen sotakokemukset. Tämä oli sinällään jo erittäin mielenkiintoista ja oli vaikea luopua tästä tutkimussuunnasta, mutta koska olin jo päättänyt, että lapsen kokemus on se, johon haluan tässä työssä keskittyä, tallensin nämä teemat odottamaan tulevaa, ja aloitin teemoittelun alusta. Keskityin nyt ainoastaan kaikkiin kerrottuihin lapsuuden

omakohtaisiin kokemuksiin sodasta. Selkeästi vanhemmilta opitut lapsuuden tarinat jätin käsittelemättä. Yhden poikkeuksen tein: Otin mukaan myös joitakin sotaa edeltäviä omakohtaisia lapsuuden kokemuksia siksi, että niihin verraten sota-ajan kokemuksille tulee lisää perspektiiviä.

Fokus lapsen kokemukseen

Pro gradu -töitä on tehty viime vuosina muutamia evakoista, mutta niissä on keskitytty enemmänkin kuvaamaan kronologisesti evakkomatkaa ja selviytymistä tähän päivään, ja menetelmät ovat usein olleet muistitietotutkimuksen mukaisia (esim. Fingerroos, Haanpää, Heimo & Peltonen, 2006). Mutta minua kiinnosti nimenomaan lapsen kokemus ja siksi myöhemmän iän tapahtumiin en tässä työssä kiinnitä huomiota. Väistämättä tarkastelun kohteena ovat elämän läpi suodattuneet lapsuuden kokemukset, ja on vaikea sanoa, mikä lapsuuden kokemus on juuri todenmukaisesti niin tapahtunut. Välittömän ja reflektoidun kokemuksen erottaminen toisistaan on joissain kohdin mahdotonta, mutta onneksi se ei esim. Smithin ym. (2009, 33) mukaan ole edes tarpeen: Myös muistelu on kokemusta. Poimin aineistosta ne lapsuuden kokemukset, jotka kuulostivat omakohtaisilta. Yhtenä ohjenuorana tässä käytin aistihavaintojen kuvausta: Jos lapsi on esimerkiksi haistanut jonkin asian ja muistaa sen vielä eläkkeelläkin, se todennäköisesti on ollut hyvin vahva kokemus. Taulukossa 2 esitän nämä lapsen kokemuksen indikaattorit.

- Kuulohavainnot (pommikoneet)	- tunnetilat vahvasti kuvattuina
- äänistä erityisesti itku ja huuto	(väsymys, pelko, syrjintä,
- hajut (aurinkoisen seinustan tuoksu)	ymmärretyksi tuleminen)
- maut (tomaatti, maito)	- unet ja nukkuminen
- näköhavainnot (kissa itkee rappusilla, värit)	- syömisestä kuvaus
- tuntoaisti (kylmä)	- liikkeen kuvaus (juokseminen, soutaminen, leikkiminen)
- vanhempien ja aikuisten ääneen sanomiset	- jonkin odotuksen tai kadottamisen kuvaukset
- puheen tyylin ja murteen kuvaus	- yksittäisten esineiden tarkka kuvaus
- sairastumisen, loukkaantumisen ja kuoleman kuvaukset (akuutit tilanteet)	(appelsiini, paketti, kengät, rukkaset, isän liivi, huonekalut)
- aikuisten poissaolon kuvaukset	- luontohavainnot (suopursut, kaarna, hiekka, varis).

TAULUKKO 2: Lapsen kokemuksen indikaattorit.

4 TULOKSET: ”Kissa jäi itkemään rappusille”

Seuraavat yhdeksän pääteemaa löytyivät ensin kaikkien kolmen haastateltavan lapsuuden sota-ajasta: lähdön tunnelmia ja evakkomatalla, pelko ja turvattomuus, surun ja vihan tunteet, vierauden kokemus ja kiusaaminen, hyvä kohtelu ja sopeutuminen, kokemus vanhemmista ja lapsen rooli perheessä, murre ja kielierot, koulunkäynti sekä menetetty koti: ikävä luontoa, kotitaloa ja tavaroita. Teemoja käsitellessäni huomasin, että vielä yksi teema on erotettava joukosta eli sotalasten Ruotsiin lähtö ja siellä olo. Tuloksia kirjoittaessani teemojen nimet muokkautuivat vielä hieman ja lisäilin selventäviä alateemoja, joten lopullinen teemoittelu on taulukon 3 mukainen.

TEEMAT	ALATEEMAT
Evakkomatalla	Lähtö Vaaroja ja puutetta
Sodan herättämiä tunteita	Pelko ja turvattomuus Suru ja kaipaus Viha ja katkeruus
Evakkopaikassa	Muukalaisuus, juurettomuus ja kiusaaminen Hyvä kohtelu ja sopeutuminen Kokemus vanhemmista, perheestä ja suvusta Ruotsiin Murre Koulunkäynti
Menetetty koti	Vielä kerran kotiin Ikävä kotia, luontoa ja omia tavaroita Kultaisia muistoja lapsuudesta

TAULUKKO 3: Tuloksien teemoittelu.

Annan tässä luvussa äänen pääosin kolmelle haastateltavalle itselleen ja kuvaan em. teemojen kautta evakko- ja sotalapsen sotaa lähtien siitä, kun kotoa oli pakko lähteä, ja päättäen siihen, miten menetettyä kotia ja lapsuutta kuvataan ja muistellaan. Pyrin tuomaan yksilöllisten kokemusten lomaan niitä tukevia tai haastavia viitteitä siitä, että nämä kokemukset ovat myös jaettavia ja jaettuja. Seuraavassa tulosten

yhteenvetoluvussa vedän teemoja yhteen vertaillen lisää näiden kolmen kokemuksia jo olemassa olevaan sodan lasten kirjallisuuteen. Näin lapsen sotakokemuksen jaettavuus tulee selvästi esiin ja perustelluksi. Tämä vastaa kolmitasoisen tutkimustavoitteen kahteen ensimmäiseen tasoon yksilöllinen ja sosiaalinen. Kolmanteen, eli yhteiskunnalliseen tasoon, luon ajatuksia yhteenvetoluvussa ja diskussio-osiossa.

4.1 Evakkomatalla

Lähtö

Kaikki kolme kutsuvat kodin jättämistä sanalla ”lähtö”. Punamäen tutkimusten mukaan (1981, 21) yllätyksenä tullut lähtö on aina järkyttävämpi kuin suunniteltu ja etukäteen informoitu. Tämä näkyy myös näiden kolmen kertomuksissa. Maijulla on kokemus siitä, mitä on tulla herätetyksi yöllä äkilliselle pakomatkalle.

Maiju (5v): Muistan sen kun herätettiin ylös kesken unien ja olin just varmaan päässy unneen kiinni ja sitte äiti yritti pistää miulle vaatteita päälle ja mie seisoin sängyllä ja huojuin siinä eestakasin väsymyksestä ja äiti sano et ”Koitele nyt pyssyy pystys ku meillä on kova kiire” ja sitte tietyst meivät sit sullottiin kiireest rekkeen ja lähettiin matkaan.

Joissain perheissä isäkin on päässyt auttamaan evakkoon lähtöä, kun aikaa on ollut sen verran. Näin ei kuitenkaan ollut aina. Osista Kannasta jouduttiin lähtemään niin kiireesti, ettei ehditty ottaa mitään mukaan. Raisa ei ensimmäisestä lähdöstä muista mitään, mutta kertoo toisesta lähdöstä seuraavaa:

Raisa (6v): Äiti alko kertoa et nyt lähdetään ja alko jo pakata tavaroita ja lentokoneetkin jo muistan itsekin kuulleen ja nähneeni. - - Muutaman kerran äiti vei meitä sinne ulos suojaan, suopursujen alle, kun siinä on sellaista rämeikköä siinä meidän kodin lähellä. Sinne suopursujen alle työnsi meidät tytöt siskon kanssa piiloon mahdollisia pommeja. Sit illalla myöhään isä tuli kotiin yöks, sen verran, että äidin kanssa pakkasivat välttämättömät tavarat, ja mitä otetaan mukaan ja mitä sitten taas viedään taikka toimitetaan asemalle... Siellä me sitten istuttiin mun siskon kanssa sängyn nurkassa ja seurattiin äidin ja isän pakkaamista ja vedettiin vielä isän puvun liivit päälle, sillä tavalla, että toinen katso toisesta hiha-aukosta ja toinen toisesta, oli olevinnaan joku panssari meille, ettei sota satuta meitä. Se isän liivi.

Uhkaava pommikoneet kotitalon päällä ovat jääneet mieleen lopuksi ikää. Pommitukset ovat niitä lasten sotakokemuksia, jotka useimmiten ovat jättäneet niin syvän trauman,

että samankaltaisten äänten (paloauto, ambulanssi jne.) kuuluessa myöhemmälläkin iällä, pelko palaa vahvana (Werner, 2000, 141). Raisa kuvaa osuvasti sitä, mistä kaikesta lapsi voi hakea ja saada turvaa pelon hetkellä: Isän liivikin kelpaa siihen. Sisarusten ja perheen läsnäolo lähdön hetkellä on koettu turvalliseksi kaikkien näiden kolmen kertomuksissa.

Oksasen (2007) haastattelemien mieleen on erityisesti jäänyt oman kodin palaminen. Omat analysoitavani eivät tällaista ole onneksi joutuneet näkemään. Leluja ei useinkaan saatu tai ehditty ottaa mukaan, vaikka hädän hetkellä oma, tuttu lelu olisi hieman helpottanut. Menetyksen ja sekasorron tuntua lisäsi vanhempien hätä. (Oksanen, 2007, 76 - 77.) Sekä aikuisten että lasten hätä ja kiire välittyi näidenkin kolmen kertomuksista. Raisa kuvaa koskettavasti kuinka vaikeaa oli jättää rakas lemmikki, jota ei voitu mukaan ottaa:

Raisa (6v): Jäi kissa sinne rappusille itkemään. Minun mielestäni itkemään, mutta eihän se nyt varmasti oikeesti itkenyt, se vaan istu ja ihmetteli, kun talonväki lähti pois ja mulla oli valtava huoli siitä, miten sen kissan käy, että kun sille ei kukaan anna ruokaa eikä maitoo eikä mittään. Muistan ne astiatkin, kun oli siinä rappusilla, äiti jätti siihen vettä ja mitä siinä sitten olikin, ruokaa, ja sanoi, että kyllä kissa osaa etsiä itsekin ruokaa, pyydystää hiiriä ja kaikkea, ja kyllä ne ihmiset, jotka tänne tulee ni antaa sille ruokaa, ei se kuole nälkään. Mutta kyllä mulle jäi niinku semmonen viiminen näky siitä koti-kotimökistä ja rappusista. Kissa istuu siellä rappusilla. Ei se talo niinkään vaan ihan se kissa siellä rappusilla.

Sotaa pakoon lähteminen on joistakin tuntunut myös hyvin toisenlaiselta. Raino kuvaa, miten hän itse tilanteen muistaa 8-vuotiaana kokeneensa:

Raino (8v): Muistan hyvin kun sotamies kävi meillä iltapäivällä sanomassa, että huomenaamulla tavarat piti olla laiturilla ja sen verran tavaraa mukana, mitä jaksoi kantaa. Me lähdettiin jo samana iltana liikkeelle. - - Muistin että minä pakkasin koulureppuuni leivän, jonka äiti oli päivällä paistanut sattumalta, ja sitten pikkulaukkuun laitettiin toiseen lapaset ja toiseen taskulamppu. Ja sen minä heitin selkääni ja lähdin niinku suureen seikkailuun. - - Ei siinä ollu itkua eikä hammasten kiristystä vaan aika positiivinen kuva nuorelle pojalle - - Kerrotaan, että minä olin sitte kysynyt seuraavana päivänä kun junaa pakattiin, että mitä varten ne ihmiset itkee, kun ne pääsevät matkalle junalla? Sehän on suuri seikkailu! Minä lähdin siis seikkailuun sotaa pakoon.

Rainon kokemus on poikkeava tai sitten tämänkaltaisia kokemuksia ei haluta tuoda esiin valtavirtakeskustelun painottaessa toisenlaisia näkemyksiä. Aivan täysin poikkeuksellinen tämänkaltaisen ajatus ei kuitenkaan ole. Werner mainitsee (2000, 181), että jotkut eurooppalaiset lapset saattoivat kokea sodanaikaisen eloonjäämistelun seikkailuna. Kaikki aikuiset eivät myöskään kertoneet lapsilleen tilanteen vakavuudesta edes lähdön hetkellä. Rainon kertomuksesta ei käy ilmi, oliko hän tietoinen sodan vaaroista. Ei käy ilmi sekään, saiko Raino vastausta kysyessään, miksi muut ihmiset itkevät. Pojan mielessä sota on muuttunut seikkailuksi, ja Rainon kertomusta lukiessa tulee tunne, että tämä on selvästi ollut lapsen mieltä suojeleva tarina.

Rauhallisempi lähtö on selvästi ollut helpompi koko perheelle, paniikkia ei ole välttämättä syntynyt aikuisten eikä lasten keskuudessa, vaikka lähtö muuten raskas onkin ollut. Tämä rauhallisuus, joka varmasti on tarttunut lapsiinkin, välittyy Rainon toisen lähdön kuvauksesta. Edes sattunut hengenvaarallinen ampuminen ei ole jättänyt traumaa Rainon mieleen. Ympäristön on täytynyt tukea pojan tyyneyttä hyvin onnistuneesti.

Raino (13v): Se [toinen] lähtö oli niinku rauhallisempaa ja sitä odotettiin - - mehän pakkasimme, teimme laudoista puulaatikoita ja kaikki tavarat laitettiin laatikkoihin ja vielä nimilaput päälle - - Autolla kauppalasta ja lotjilla sitten meren yli - - ja sieltä taas junalla eteenpäin. Mutta kyllä siinä matkan varrella kun hinaaja veti kahta lotjaa ja Venäjän koneet lensivät yli ni, kerran siellä kyllä konekiväärisuihku tuli niin että meilläkin lotjassa siellä ne kansirakenteiden puut sinkoilivat kun konekiväärillä ammuttiin, mutta ei siellä mitään vahinkoa sattunut ihmisillä.

Evakuointeja suoritettiin vaihtelevasti ja eri tahtiin. Varsinaista evakkoon lähtöä saattoi joutua siten odottamaankin kuten Maiju (9v) kuvaa: ”Toisen kerran sitte oli enemmän aikaa ja se oli valosinta kesäaikaa, ja silloinki meidät tuotiin samasta syystä, et jos X:n silta pommitettaa - - Siel yhes talossa jou’uttiin vartomaan monta päivää ennen ku päästiin junnaan.”

Tosiasiallinen ja uhkaava väkivalta aiheuttavat erilaisia mielenterveyden oireita Fraserin (1977, 58) tutkimusten mukaan. Uhka- ja odotustilanteessa koetut ”käyttämättömät” tunnelataukset ja niihin liittyvät psyykkiset häiriöt tekevät ihmiset toimintakyvyttömiksi ja avuttomiksi. Suoran ja omakohtaisen väkivaltakokemuksen jälkeen ihminen kokee normaalin shokin oireita, jotka häviävät jonkin ajan kuluttua vaaratilanteen mentyä ohi.

Alueilla, joissa ihmiset odottivat väkivaltaisuuksia, mutta sota ei koskaan tihentynyt taisteluksi, neuroottiset oireet hävisivät hitaasti ja psyykkisten oireiden määrä oli suuri. Näihin tutkimuksiin verraten karjalaiset joutuivat kyllä ajoittain ja paikoittain odottelemaan lähtöä, mutta sota oli käynnissä ja siitä myös selkeästi tiedotettiin. Ehkä Karjalan evakot ovat säästyneet Fraserin kuvaaman epämääräisen uhkatilanteen pitkittymiseltä, vaikka taisteluissa onkin omat uhriensa ja kauhunsa eikä evakkomatkan kärsimyksiä voi mitenkään vähätellä.

Vaaroja ja puutetta

Eteneminen oli hidasta ja tuntui kestävän ikuisuuden. Junamatkojen härkävaunuissa oli kylmä, nälkä ja jatkuva pommitusten pelko. Raskaalla evakkomatalla moni myös sairastui ja kuoli, ja kuolleiden näkeminen on jäänyt monelle lapselle erityisesti mieleen sekasorronkin keskellä. Epätietoisuus päämäärästä ja tulevaisuudesta painoi. Lasten hätää helpotti kuitenkin, jos vanhemmat tai toinen heistä tai isovanhemmat olivat mukana. Matkalla käytettiin usein monia kulkuvälineitä, joista vaihdettiin toiseen. (Oksanen, 2007, 79 - 80.) Junamatkat ovat jääneet näillekin kolmelle lapselle erityisesti mieleen. Asemia tuli vastaan yksi toisensa perään eikä niitä kaikkia voinut hahmottaa. Uni tuli monelle lapselle lohduksi, kuten Maiju kertoo: *"Mun on täytyne oll hirveen väsyny ku siit junamatkast mie en kovin paljon muista. Et mie oon nukkunu aika paljon sillä junamatkalla."*

Lapset ja aikuiset joutuivat usein eroon toisistaan, joko vahingossa tai pakon edessä. Kuten Maijun perheessä, lapset olivat jo sen verran isoja, että äiti uskalsi lähteä ajamaan karjaa ja jättää lapset keskenään evakkomatalle.

Maiju (9v): Ku sillon saatiin eläimekki mukkaa nii sitä kuljetettavaa oli sit enemmän. - - Äiti kulki niiden kans eriksensä ja me kuljettiin erikseen ja me oltiin sit keskenämme, sisko oli sillon kuustoistvuotias, toinen sisko ja veli olt kakstoist ja mie olin yheksän.

Sisarukset joutuivat pitämään huolta toisistaan evakkomatkan aikana, oli vanhempi paikalla tai ei. Tuohon aikaan karjalaisissa, maataloudesta toimeentulonsa saavissa perheissä oli hyvin tavanomaista, että isommat lapset pitivät huolta nuoremmistaan. Sisarusten huolenpito ja hoiva on ollut monella tapaa sosiaalistava ja kaikkia osapuolia hyödyttävä tekijä. Gielenin ja Roopnarinen mukaan (2004, 234) sisarusten huolenpito

saa aikaan itsenäistymistä ja prososiaalista käytöstä lasten kesken. Nämä ominaisuudet olivat tarpeen evakkomatkalla ja jälleenrakennuksen aikana (Werner, 2000, 222).

Aineistossani ei ole yhtään omakohtaista kuvausta siitä, mitä on joutua vahingossa eroon perheestä, vaikka näin on useinkin käynyt ja se on ollut lapselle hyvin traumatisoivaa (Werner, 2000, 216). Maiju muistaa kuitenkin sanantarkasti kuinka äidillä oli huoli siitä, etteivät lapset huku ihmisjoukkoon aseman tungoksessa. Lapset pelkäsivät menettävänsä äidin, ja samaa ovat ajatelleet myös ympärillä olevat ihmiset.

Maiju (9v): Sit tuntikaupal jou'uttiin vartomaan siel X:n asemalla ennen ku päästiin junnaan ja siel sitte kolme vuotta vanhempi veli, hää, ku meil tuli aika pitkäks nii hää juoksenteli eestakas ja äiti yritti komennella et "Pysy nyt tässä, sie eksyt tänne ihmisjoukkoon". Siit kulk sotilaita ohi, se on sellanen hauska muisto, nii ne sano veljelle, et "Tottele poika äitiäs tai myö viiään siut rintamalle!"

Raisa taas muistaa, miten ahdistava kokemus oli katsoa vierestä eksynyttä lasta. Pieni tyttö tajusi hyvin, miten turvaton hän itsekin olisi ilman vanhemman apua niin sekasortoisessa tilanteessa.

Raisa (6v): Aseman muistan, me ainakin odotettiin junaa, oli hirveesti ihmisiä - - joku laps itkee aivan sydäntäsärkevästi ja huus äitiä ja ... tietysti lapsen korviin särähti sitte, että kysyin äidiltä et minkä takia se huutaa noin kauheesti, nin äiti sanoi, että se on eksynyt äidistään. Ja mulle tuli tavaton hätä siinä sitte, et mitäs sitte on edessä, jos minä eksyn äidistä ja kyllä taatusti pidin äidin hameesta kiinni sen jälkeen.

Junia myös pommitettiin. Pommiuhkien takia jouduttiin juoksemaan usein metsään suojaan. Kuten Raisa sanoo: "Se on ainoa jonka hän [paljon pienempi sisko] sieltä Karjalan reissusta jotain muistaa, että käskettiin juosta metsään." Rainolle tämäkin oli seikkailua ja hän kuvaa tilannetta jopa hieman humoristisesti. Pikkupojat joutuivat joskus auttamaankin toisia matkustajia. Raino kuvaa erästä hyvin mieleen jäänyttä tapausta näin:

Raino (8v): Kyllä juna pysäytettiin ja meidät ajatettiin härkävaunusta ulos hankeen ja pojat meni metsikköön. Siellä sitten oltiin aikamme ja sitten kiivettiin takasin hyvin vaikeasti - - Kyllä me pikkupojat sinne päästiin mutta lihavia tätejä pyllisteltiin junavaunuun, se oli aika rankkaa. Yhden yksityiskohdankin haluan kertoa. Siellä oli yksi täti-ihminen, joka oli omaisuutensa laittanut potuskan päällykseen, siis patjan pussiin, jossa oli sitten tavaraa hänellä aika paljon ja hän ei raaskinu jättää sitä vaunuun, vaan otti sen sinne matkalle mukaan, ja kuinka kävikään, siellä metsässä se pussi hajosi - - ja täti itki - - suurin osa oli tippunut sinne metsään pommituksen aikana.

Asemilla oli yritetty ottaa lasten tarpeita huomioon jakamalla joskus velliä ja maitoa. Monella matkalaisella kun ei ollut mitään mukanaan, ei ruokaa eikä riittävästi edes vaatteita. Oli kylmä, nälkä ja jano. Nämä haastateltavat eivät mainitse muita hyväntekijöitä kuin lotat, mutta muitakin tahoja on ollut. Euroopan laajuisesti erilaiset hyväntekeväisyys- ja lastensuojelujärjestöt yrittivät parhaansa auttaakseen lapsia ja perheitä (Werner, 2000, 191).

Raisa (6 v): Kyllä jotakin hämärästi muistan ja äiti sit kerto jälkeenpäin, että kyllä ruokajakelua [asemilla] oli, mutta ensisijaisesti hän aina niinkun lapsille halus. Hän itse mieluummin kun sitten jätti sitten väliin, jos oli sit niukasti annettu jossakin. Lapsille nyt yleensä annettiin sitä velliä tai mitä siellä sit jaettiin. Ja maitoo. Sitä kaipas, kaivattiin kummatkin me tytöt.

Suomalaisten lasten puutteen kokemukset ovat kuitenkin olleet kohtuullisia verrattuna moniin sotaan käyviin Euroopan maihin. Sekä sodan aikana että rauhan tultua miljoonilla lapsilla ei ollut kotia ja osa heistä oli eksynyt jonnekin sotaan käyvään Eurooppaan tietämättä, missä olivat tai missä heidän perheensä oli. Lapsia vaelteli laumoissa ympäri Euroopan maaseutua, yrittäen löytää ruokaa ja suojaa itselleen. He joutuivat varastamaan ja yöpyivät raunioissa ja kellareissa. Ruokaa ei yksinkertaisesti ollut riittävästi. Eksyneitä lapsia ja aikuisia koottiin pakolaisleireille. (Werner, 2000, 177, 185.) Tähän verrattuna Suomessa hoidettiin siirtoväen sijoitus mallikelpoisesti ja hallitusti, mikä osaltaan vähensi lastenkin kärsimyksiä.

4.2 Sodan herättämiä tunteita

Pelko ja turvattomuus

Punamäen ja Joustien (1998, 335) mukaan väkivaltaisessa ympäristössä eläminen vaikuttaa lasten unisältyihin enemmän ja suurempaan kuin kulttuuri ja persoonalliset tekijät. Painajaisunet ovat seuranneet monta evakko- ja sotalista vanhuuteen asti, eivätkä kaikki ole niistä päässeet koskaan eroon. Raisalla painajaiset ajoittuivat lapsuuteen ja myöhemmällä iällä niitä ei ole ollut. Raisa arvelee uniensa syitä näin: ”Ehkä se on turvattomuus, siihen liittyviä painajaisunia näin aika pitkään ihan tuonne kymmenvuotiaaksi asti varmasti, että semmonen tuntuu, että elämänhallinta, vaikka sitä nyt laps ei sillä sanalla ymmärtänyt, niin kuitenkin näin jälkikäteen ajatellen semmonen

elämänhallinta niinku hävis.” Raisa kuvaa uniaan erittäin tarkasti vielä eläkkeelläkin, niin tarkasti, että jopa värit ovat edelleen mielessä. Unet ovat todella olleet vahvoja ja aiheuttaneet ahdistusta ja pelkoa. Lapsen mieli on käsitellyt päivällä koettua uhkaa.

Raisa (6v): Niit oli kahdenlaisia [painajaisia], jotka toistu. Se ensimmäisen oli semmonen putoamine, et mä putosin johonkin, enkä saanut kiinni mistään ja sitä putoamista vaan jatku ja jatku ennekun sit heräsin. Tää tuli aika usein tämmönen uni. Ja sit toinen joka oli oikeastaan vielä kamalampi, mä olin sellanen pallo viltin keskellä - oli näitä harmaita vilttejä, jois oli joko sininen tai vihreä raita päässä - ja mä olin siinä viltin keskellä pallona ja jokaisen viltin nurkassa oli iso peikko, jolla oli hirmusen suuri suu, ja nää peikot veti aina niistä kulmista sillä tavalla, että mä pyörin siinä keskellä ja milloin mä olin minkäkin peikon suuhun menossa ja välillä ne veti aivan kireeksi, että mä pomppasin ilmaan ja putosin alas tai sitten ne veti sitä vilttiä sillä tavalla, että mä olin aina menossa jonkin suuhun. Kitaan. Ja siihen mä sitten usein heräsin ja sydän hakkasi ja oli kamala olo.

Raino taas ei muista evakkomatkalta mitään pelottavaa. Kertomuksesta välittyy kuva pojasta, joka todella seikkailee eikä ole ehkä ihan ymmärtänyt, millä matkalla ollaan. Voisiko Rainon täysi pelottomuus johtua siitä, ettei hänelle ole ollenkaan selitetty matkan vaaroja? Raino kuvaa toisten ahdistavia tunneilmaisuja jotenkin ulkokohtaisesti, todellakin sivusta ihmetellen ja seuraten. Psykologisesti tätä voitaisiin kutsua myös defenssiksi. Rainon tarina ei kuitenkaan kerro riittävästi siitä, miten pojan mieleen tämä seikkailumieliala on syntynyt, joten on luotettava hänen omaan kokemukseensa sen hetkisestä tilanteesta.

Raino (8v): Ei ... oikein osaa... minä en ainakaan kokenut semmosta niinku pelkoa, huomasin kyllä että ihmiset pelkäsivät ja itkivät ja voihkivat ja huusivat, mutta... Edelleen tämä seikkailumieli oli nuoren pojan elämässä ja ei siinä ollut vaikeuksia hypätä ... vaunusta ulos ja ... hangessa oltiin vaan ennenkin leikitty ja mentiin sinne puun alle ja sitte tultiin taas takaisin vaunuun ja matka jatkui.

Vertaishaastattelijan itse johdatellessa uudelleen aiheeseen myöhemmin keskustelussa: ”Lapsihan katsoo eri tavalla niit asioita, kun aikuinen, ja miltä se on tuntunu. Kukaan ei sillon varmaan, kun evakkoon lähdettiin, niin ei vanhemmat oikein lapsilta kysyny, et onks siul paha olla ja...”, Raino myöntää: ”Näihän se oli.” Tästä voisi varovaisesti päätellä, etteivät Rainon vanhemmat ole kyselleet pojaltaan sodan herättämiä tunnetiloja eivätkä näin ollen ehkä myöskään selittäneet tilanteita ja niiden vaaroja pelkoja hälventääkseen. Epäselväksi jää, pelkäsikö Raino paljon ja kärsikö hän ne itsekseen, yritti unohtaa ja keskittyi vain seikkailemaan vai eikö hän oikeasti pelännyt mitään.

Maijun vanhemmat suojelivat häntä sodan kauheuksilta, vaikka ei se kokonaan ole riittänyt poistamaan ahdistavia kuvia:

Maiju: Miullaki vanhemmat veljet tai vanhempi veli ja sisko näkkööt ussein painajaisii näistä kauheista ajoista ja mie olin niin pieni sillon talvisottaan lähtiessä et minnuu suojeltiin nii paljon niist ei nii kauhian järkyttävii olt etten mie kovin ussein nää painajaisii mut joskus ain.

Rainokin silti muistaa jotain negatiivista matkaltaan. Ensimmäinen yö ensimmäisessä evakkopaikassa on jäänyt mieleen painostavana ja outona. Uudet ympäristöt ja uudet ihmiset sekä matkan väsymys ovat saaneet pojan hetkeksi alakulon valtaan.

Raino (8v): Siel oli iso kivitalo, talon renki meitä vastassa, ja hevosella mentiin, kartanoon ja suureen tupaan. Me saatiin yksi nurkka käyttöön. Siellä oli kolme muuta nurkkaa käytetty muun perheen majoituspaikkana. Siellä tuvannurkassa oltiin se ensimmäinen yö ja siellä tuvassa olevan suuren hellan ääressä sai jotain keittää tai kuumentaa. Että se ensimmäinen yö oli kyllä vähän semmonen outo... vähän kylmäkin, mutta sen verran vaatetta löytyi, että ... että siellä myö vietettiin... väsyneitä myö tietysti oltiin kun tultiin sinne. Ja... pikkupoika sai unenpäästä kohta kiinni.

Uuteen elämään totuttelu vei oman aikansa. Raino toteaa, että ” - myöhemmin päästiin semmoseen kamariin siitä tuvasta, saatiin oma pieni kamari, talon toisesta päästä, ja sehän sujui sitten jo vanhaan malliin, elämä.” Sopeutuminen oli alkanut.

Suru ja kaipa

Raisa ja Raino eivät puhu lainkaan surun kokemuksista sota-aikana, mikä jättää auki monta kysymystä. Eikö heille ole sattunut mitään, mistä olisi jäänyt surua, vai eikö niitä haastattelussa mainita? Raisa mainitsee ainoastaan kaipauksen kotirappusille jääneeseen kissaansa, mikä on pienen tytön mielessä ollut varmasti suuri suru, mutta sillä sanalla Raisa ei sitä kutsu. Maijun tarinaa sen sijaan leimaa alusta loppuun syvä suru, joka ei ole vieläkään hellittänyt. Maiju kuvaa, miten muutenkin raskaaseen evakkomatkaan sekoittui vielä koko perhettä kohdannut menetys:

MAIJU (9v): Meiän vanha mummo sit haettiin, hän oli tosi sairas sillon, jaksant muuta ku maata, ja vanhat ihmiset vietiin erikseen linja-autoil, vanhat ja sairaat ja semmoset joilla oli ihan just syntynt vauva. Ja meiän mummo ei ois halunt millään lähteä, ihan itki et ei hän taho lähtee ku hän tahtoo olla teiän kanssa... Mutta lähettävä oli ku me jou'uttiin niin kauan vartomaan ja sitte ei hää ois jaksanu juosta pommituksia pakkoon

metsään niinku myö jou'uttiin monta kertaa juoksemaan ja se oliki sit viimeinen kerta kun me meiän mummo nähtiin ku sitte ku itse päästiin perille ja alettiin etsiä mummoo niin saatiin kuulla et hänet onki siunattu jo kirkkomaalle. Sitä kyl... siitäkään meiän perhe ei oo oikein koskaan päässy siit surust erroon, et sen piti tapahtua silleen.

Lapset näkivät ja kokivat evakkomatalla kaikenlaista, mitä on ollut vaikea kestää myöhemmälläkään iällä. Evakkomatkan aikana ja evakkopaikoissa perheiden elämää varjostivat myös kaiken aikaa rintamalla olevat isä ja isommat veljet sekä muut sukulaismiehet. Heistä oli jatkuva huoli. Suruviestejä oli entistä raskaampaa ottaa vastaan, kun muukin elämä oli sekasorron vallassa. Maijun sanoin: ”*Kaikista pahinta oli tietenki ku veli kaatu ja olint vast yheksänvuotias - -. Nää on ne kaks kaikkein järkyttävintä, tää veljen kaatuminen ja sitte tää mummon kuolema. Kaiken muun... kaikki muu tuntuu niinku helpolt, täs evakkomatkas.*” Kaikki on suhteellista, myös tunteiden kokeminen. Maijun koettua nämä kaksi todella järkyttävää ja lopullista menetystä evakkomatalla, kaikki muu on siihen verrattuna tuntunut helpommalta. Maijun koko loppuelämää ovat nämä kaksi menetystä varjostaneet siinä määrin, että haastattelutilanteessakin tämä tulee hyvin selväksi. Tunnereaktiot ovat yhä hyvin pinnassa ja itku herkässä näistä puhuttaessa.

Kaikki kolme kaipaavat menetettyä kotia, lapsuuden elinympäristöä ja tuttuja tavaroita, ja näihin palaan alaluvussa Menetetty koti.

Viha ja katkeruus

Sellaisten menetysten ja kärsimysten, joita evakkolapsetkin ovat matkallaan kokeneet, voisi olettaa aiheuttavan aivan oikeutettua vihaa ja katkeruutta. Raisa ja Maiju eivät edes mainitse sanaa viha koko haastattelun aikana. Rivien välistä ja tunnelmista lukemalla kuitenkin tavoittaa katkeruuden aiheitakin. Maiju ja vertaishaastattelija löytävät seuraavassa yhteisen katkeruuden aiheen:

Maiju: Ku siel on käynt sitte, jälkeinpäin ja näkköö ne kamalan huonost hoijetut paikat ja ränstyneet ja meijänkin kyläs ei ollu ku yks talo pystys, niin siin tullee semmonen vähän katkera tunne et pitiks nää maat ottaa ku ette kuitenkaan niitä hoija.

Haastattelija: Ku ette sit kuitenkaan tarvitse niit.

Maiju: Nii. Miks hyö sit ottiit? (puhuvat vähän päällekkäin, vähän kiihtyneesti/loukkaantuneesti)

H: Se jolla paljon on, se haluaa lisää.

Maiju: Ihmiset, jotka ois halunneet hoitaa niitä ja rakastaa niitä paikkoja.

H: Nii. Ehkä se on sil suuremman oikeudel ku otetaan sitte.

Maiju: Joo, mut se on väärin. Sitte ei voi olla tuntematta muuta ku semmosta tunnetta et.. Et se ei olt oikeutettu.

Rainokin kieltää suoranaisen vihan tunteen. Yksilötasolla vihan kokemisessa on varmasti ollut suurtakin vaihtelua. Raino kuvaa seuraavassa erittäin hyvin sitä asenneilmapiiriä, mitä sodan voittanutta ja Suomen alueita itselleen ottanutta Neuvostoliittoa – Rainon sanoin ryssiä – kohtaan varmasti tunnettiin. Pienempien lasten on ollut vaikea hahmottaa tilannetta muutoin kuin aikuisten puheista ja niistäkin omalla tavallaan. Raino oli jo sen verran iso poika, että hänelle nämä puheet ovat jääneet mieleen, vaikka eivät henkilökohtaisena tunteena.

Raino: Mitään vihaa... tietysti ryssistä puhuttiin ja tämä että ryssä otti meiltä sen... se oli se yleinen asia, ja siinä olen samaa mieltä, ja että... ei mulla siis henkilökohtaisesti mitään semmosia vihanpurkauksia tai mitään voimakkaita vihantunteita ollu. Se oli se yleinen ilmapiiri, ni se omaksuttiin ja ... siltä pohjalta mentiin eteenpäin.

Wernerin (2000, 225 - 226) haastattelemien toisen maailmansodan selviytyjien keskuudessa viha ja katkeruus entisiä vihollisia kohtaan oli harvinaisuus. Werner arvelee, että omien kärsimysten herättämä kyky empatiaan kohdistui myös entiseen viholliseen, jonka inhimillisyys kyetään näkemään. Näiden kolmen haastateltavan kohdalla jää hieman auki, mistä omaksuttu tyyneys entistä vihollista vastaan johtuu. Onko ajatusta työstetty elämän varrella monin tavoin vai ovatko heidän perheensä ja vanhempansa olleet alunperin rauhallisesti ja kiihkottomasti sodan näihin puoliin suhtautuvia, jolloin lapsikin on oppinut saman tyylin käsitellä sotaa? On kuitenkin ymmärrettävää, että lapselle tällaiset tunteet voivat olla etäisiä itse tapahtumahetkellä.

4.3 Evakkopaikassa

Muukalaisuus, juurettomuus ja kiusaaminen

Evakkomatkan vaaralliset ja väsyttävät vaiheet päättyivät ensin jollekin sijoituspaikkakunnalle, josta sitten usein siirryttiin eteenpäin jonnekin toisaalle. Näitä siirtymisiä voi olla useitakin. (Sallinen-Gimpl, 2006.) Näin oli myös näiden haastateltavien perheiden kohdalla. Evakot sijoitettiin paikkakuntalaisiin taloihin, joskus useampi perhe samaan taloon.

Raino (8v): Lattialla nukuttiin. Yksityiskohtia ei sillälailalla muista muuta kun että siellä jokaisella oli oma nurkkansa, se oli iso tupa, jossa oli - - pitkä pöytä ja penkit kahta puolta, ja meiltä oli yks nurkka sieltä. Uuni oli kuumennettu ja ... kyllä se tupa normaalilämpöinen oli kyllä. Lattialla kyllä maattiin, mutta en muista mitä siinä alla oli. Kyllä kai ne olivat pitovaatteita. Takki alle ja toinen takki päälle. Että tämmöstä se oli. Ja muistaakseni kyllä jotain toppatakkiä sen talon puolesta siellä oli, mutta ei mitään sänkyä eikä mitään huonekaluja.

Aina ei vastaanotto ollut lämmin eikä edes kohtelias. Vieraita ei olisi haluttu nurkkiin sotkemaan omaa elämää eikä lastenkaan hätä kaikkia vastaanottajia kosketanut.

Raisa (6v): Se oli semmonen ikävä paikka. Se oli iso talo, mutta ... kyllä meille siellä huone osotettiin, mutta ei sitten mitään muuta. Kun ei ruokaa ollu, eikä sitä tahtonut saada, äiti pyysi jossain vaiheessa emännältä, että hän sais edes maitoa tai jonkun leivänpalan lapsille, että ... en tiedä mistä syystä sitä ruokaa oli niin vähän saatavissa. Ni tää emäntä oli niin töykee, että hän antoi perunankuoria meille syötäväksi, mut ei leipää. Sitte ku isä tuli lomalle - - sit hommasivat äidin kanssa meidät toiseen paikkaan.

Myös Raino muistaa ikävää kohtelua omalta evakkomatkaltaan. Raino pääsi itse tätä kohtelua karkuun, omatoimisesti Ruotsiin jo edellisestä sodasta tutun perheen luo.

Karjalaisissa hokasivat jotkin paikkakuntalaiset kuitenkin myös hyviä puolia.

Raino (13v): Minun mummo asui siellä - - siellä minä kävin monet kerrat kylässä... Kyllä siinä vähän semmosta... muistan kyllä, että kyl meitä karjalaisia meitä vähän halveksien katsottiin, että ne oli semmonen vaiva ja rasite, mutta kun he saivat niistä maataloihin työvoimaa, niin se korvasi sitten ja se toi positiivisemmän kuvan - - Ei mulla niin kun oikeen pahaa mieltä siitä ole, mutta kyllä se negatiivista oli se olo. Mutta mä lähdin siitä sitten Ruotsiin mielelläni kutsuttuna.

Rainon ollessa toisen lähdön aikaan jo isompi poika, hän on pystynyt yleisemmin havainnoimaan, miten paikkakuntalaiset karjalaisiin suhtautuivat. Raino toteaa osuvasti, että lapsen näkökulma tällaiseen on erilainen kuin aikuisen, eikä hän silloin poikana haukkumisia ottanut henkilökohtaisesti. Ilmapiiiriin ne kuitenkin vaikuttivat.

Raino (13v): Ainahan niitä, kun naiset kokoontuivat niin ... kaikennäköisiä kertomuksia oli, miten... talonemännät haukkuivat näitä karjalaisia. Mutta en minä henkilökohtaisesti niinku kokenu sitä. - - Aikuiset ottavat paljon raskaammin, jos heitä moititaan että eivät osaa laittaa ruokaa, eivät osaa siistitää paikkoja ja muuta. Tommosia haukkumisia sitä hakemalla haettiin.

Raino toteaa, että ”kyllä tietysti karjalaiset moittivat vastaavasti myöskin näitä paikallisia, että tekivät niin oudosti jonkin asian, mikä on Karjalassa mennyt paljon mukavammassa muodossa.” Tämä saattaa olla aikuisena tehty, hyvin todenmukainen johtopäätös. Kulttuurinen tausta oli hieman erilainen evakoilla ja paikkakuntalaisilla, evakkosijoitukset kun olivat enimmäkseen Keski-Suomessa, Hämeessä ja Pohjanmaalla. Tämä on aiheuttanut yhteentörmäyksiä tavoissa ja odotuksissa (Sallinen-Gimpl, 1994). Karjalaisten nuhrisuuttakin arvosteltiin, vaikka heidän kaikki omaisuutensa olisi jäänyt ja takana olisi ollut pitkä ja likainen evakkotaival (Oksanen, 2007, 82 - 84). Tämä osoittaa paikkakuntalaisilta täydellistä tietämättömyyttä tai välinpitämättömyyttä sodan todellisuudesta.

Uusiin lapsiin tutustuminen ei sujunut sekään aina aivan ongelmattomasti karjalaislapsilta. Paikkakuntalaiset lapset eivät välttämättä hyväksyneet omiin kuvioihinsa uusia tulokkaita. Evakkolapset puhuvat isosta ja pienestä kiusanteosta, näin myös Raisa: ”*Kyl mä sitä koulunkäyntiä vähän arastelin, siinä oli jonkun verran tämmöstä kiusaamista, siinä matkan varrella asui semmonen ylemmällä luokalla oleva poika, joka otti ihan asiakseen kiusata sitten meitä karjalaisia evakkoja - -. Ne koulumatkat joskus vähäsen varsinkin alaluokilla pelotti.*” Raisalle on selvää, miksi heitä ja häntä kiusattiin: ”*Et oltiin niinku muukalaisia. Et meitä oli niinkun tavallaan lainausmerkeissä lupa kiusata kun oltiin erilaisia, oltiin muualta tulleita - - Joskus sanottiin rys-ryssiks.*”

Outouden ja vierauden kokemus on laajasti jaettu evakkolasten ja sotalasten keskuudessa. Tunnetta loivat ympäristön ennakkoluulot ja omat epävarmuuden kokemukset, kun kaikki oli uutta ja kaikkeen piti sopeutua. Mihinkään ei päässyt kunnolla juurtumaan lapsena, kun oltiin koko ajan liikkeessä paikasta toiseen.

Myöhemmässä elämässä juurettomuuden tunne on joillakin helpottanut hyvin sujuneen kotiutumisen, ystävällisten naapurien ja uusien ystävien toimesta, mutta ei kaikilla. Jotkin evakko- ja sotalapset kärsivät tästä tunteesta kuolemaansa saakka. (Kavén, 2010; Kuorsalo & Saloranta, 2005, 2006, 2010; Liebkind, 1996.)

Raisa kuvaa hyvin sitä muutosta, mitä ulkopuolisten osoittamassa kohtelussa häntä kohtaan on tapahtunut hänen elämänsä varrella lapsuudesta aikuisuuteen:

”Ne sellaset [karjalaisten] negatiiviset piirteet, niitä korostettiin ja sit kaikki oli niitä - - Enemmän sit aikuisena olen kuullu näitä positiivisia puolia, et ei-karjalaiset ovat osanneet arvostaa. - - Osotettu semmosta tietynlaista kunnioitusta, että on karjalainen ja että on sieltä lähtenyt ja selviytyny elämässä... Että moni on sanonu, että jos he joutuis saman tien kulkemaan, niin ei heist olis ollu mihinkään.”

Hyvä kohtelu ja sopeutuminen

Maiju: Ku mie olin Ruotsistaki palannu - - ja oli ihan ouot koulutoverit ni semmone tyttö tuli heti ensimmäisel välitunnil kysymään et mennääks yhtä matkaa kottii ni ai ku se tuntu kivalta et heti sai kaverin ja sitte oltiinki yhes sitte jälkeenpäin. Samate X:n pitäjässä sillon ennen Karjalaan takas mennoo - - Siellä talon pihalla mihin meijät sijotettiin nii ol vastas pien tyttö ja hänel oli appelsiinipussi käes ja hän tul sanomaan et äiti ja isä lähetti miut toivottamaan siut tervetulleeksi, hänen leikkitoverikseen.

Lapsi tarvitsee leikkitovereita, ja Maiju kuvaa koskettavasti tämän tärkeyttä. Tarinasta käy ilmi, että pienen appelsiinipussitytön äiti oli saksalainen. Maahanmuuttaja ymmärsi toisen maahanmuuttajan tarpeita ja olotilaa paremmin kuin paikkakuntalaiset keskimäärin. Tosin poikkeuksiakin toki oli, kuten Maijakin kertoo: *”Ei, ei yhtään, päinvastoin meitä piettiin niinku vierasta [=hyvin]. Niinku äiti sano että liianki, liianki passais talon emäntä meitä.”* Monia paikkakuntalaisia myös evakkojen hätä ja kodittomuus liikutti ja jotkut talolliset ovat yrittäneet ilahduttaa monin tavoin evakkoperheen lapsia. Maiju (5v) muistaa, että *”ku ne paikkakuntalaiset tuli yhes meijän kans viettään joulupäiväiltaa.”*

Raisa (6v): Sit täs toisessa paikassa [oli] ihan hyvä olla, että siellä se talonemäntä leipo toi lämpimäisiä tai kutsu sit meijät tytöt sinne sit syömään lettuja joskus kun ne paisto lettuja - - Muistan myöskin oon pyhäkoulun alottanu siinä talossa - - ja emäntä haki mut pyhäkouluun.

Opettajista evakkolasten keskuudessa on monenlaisia muistoja, eikä aina positiivisia.

Maiju muistaa kuitenkin, miten opettajan myötätunto lämmitti mieltä.

Maiju (9v): Sillon ku veli kaatu nii ku jou'uin opettajalta kysymään luvan et saanksmie olla pois koulust päivän ku myö mennään katsoon sinne... kirkonkyläl sitä... ku T tuotiin sinne arkus ennen ku lähettiin takas Karjalaan. Sillon opettaja tuli ja pan käen olkapäälle ja sano et sie voit olla pois niin monta päivää ku tarvitset. Sie oot semmonen... (puhuu hiljaa ja mumisten, ääni häipyy liikutuksesta).

Raino kokee puheidensa perusteella tulleensa pääosin hyvin kohdelluksi. Mitään suurempia kiusaamisia tai mielen pahoittamisia hän ei mainitse. Rainon kertomuksista välittyy kuva pojasta, joka on ulospäin suuntautunut ja rohkea eikä stressaa ja jää murehtimaan. Vaikka aika kultaisikin Rainon muistoja, suuri osa näistä piirteistä todennäköisesti pitää paikkansa. Ne ovat myös linjassa Rainon myöhemmän elämän kuvauksien kanssa. Punamäki olettaa (1981, 25), että tällaiset ekstrovertit lapset olisivat aktiivisempia ja aggressiivisempia ja pystyisivät paremmin käsittelemään sodan turhauttavia tilanteita. Sopeutuminen olisi näin nopeampaa. Raino ei anna minkäänlaista viitettä aggressioista, mutta sitäkin enemmän aktiivisuudesta, ja hänen kohdallaan persoonallisuudella on varmasti ollut suuri vaikutus erinomaiseen selviytymiseen.

Sopeutumisessa ovat auttaneet monen evakkolapsen kohdalla kirjat. Raisa kertoo, että ”olen lukenut ihan pienestä pitäen tavattoman paljon. Et mulle niinku pakenemiskeino oikeen, ett on päässy sitte mahdollisesta pahasta olostä taikka tällasesta epävarmasta olostä ihan toiseen maailmaan, jossa kaikki on ihan kunnossa.” Maiju taas kertoo kuinka puhuminen ja sotakokemuksista kirjoittaminen on myöhemmällä iällä helpottanut pahaa oloa. ”Oon, oon onneks purkanu sillee, että tuota näitä just näitä kipeitä muistoja vallanki, et sais pois niitä mielest, ettei ne... - - Niin monta vuotta oli semmosta ettei oikein saanu puhua näistä asioista ja sitte ni ne kuitenkin koko ajan olliit mieles. Ei niist päässy erroon.”

Omat tutut tavarat olisivat auttaneet monia sopeutumaan paremmin uusiin oloihin ja tiloihin, mutta niitä ei aina ollut. Niitä ei oltu ehditty ottaa mukaan tai ne olivat kadonneet matkalla. Kuten Raino kuvaa: ”Ainoastaan yksi suuri laatikko tuli perille ja se oli semmonen, jota ei olisi vällan tarvinnukkaan. Sisälsi tahkon, rautakangen ja vanhoja nauuloja. - - Huonekalut, vaatteet, kaikki muut, ne laatikot katosivat. En tiedä

tulivatko ne sieltä vanhasta kylästä pois, mutta nehän meni ympäri Suomea ja hävisivät.”

Kokemus vanhemmista, perheestä ja suvusta

Useissa evakuoitujen lasten seurantatutkimuksissa mm. Isossa-Britanniassa, Australiassa ja Suomessa on käynyt ilmi, että ne lapset, jotka parhaiten selviytyivät sodan koettelemuksista ja erosta perheeseensä, nauttivat ennen sotaa hyvistä ja turvallisista suhteista vanhempiinsa (Werner, 2000, 216; Punamäki, 1981, 21). Evakkomatalla tosin nämä kolme lasta ovat olleet vanhempansa eli äitinsä ja sisarusten kanssa yhdessä, mutta Maiju ja Raino ovat molemmat olleet sen lisäksi yksin Ruotsissa eivätkä raportoi minkäänlaisia ikäviä muistoja sen johdosta. Kaikki puhuvat vanhemmistaan lämpimään ja arvostavaan sävyyn. Tulee tunne, että suhteet ovat olleet tiiviit ja kunnossa. Maiju tosin ei kerro mitään itse Ruotsissa olosta, ainoastaan sinne haluamisesta ja toteaa tullessa sieltä pois. On vaikea sanoa, johtuuko puhumattomuus siitä, että kaikki Ruotsissa sujui ongelmattomasti vai että ongelmia oli niin paljon, että ne mieluummin unohdetaan, mikä olisi kyllä ristiriidassa Maijun avoimen jakamisen halun kanssa. On myös mahdollista, että Maiju käsittää tämän haastattelun koskevan vain evakkomatkaansa.

Rintamalla olevan isän käynnit evakossa olevan perheensä luona, missä perhe sitten milloinkin sattui sijaitsemaan, ovat jääneet lapsille mieleen. Näidenkin kolmen tarinoissa isä tuli usein selvittämään jotain virallista asiaa tai auttamaan muutoin äitiä, jos sattui rintamalta pääsemään. Maiju muistaa yhden sota-ajan joulun hyvin.

Maiju (5v): Mie muistan nii elävästi sen ku oltiin jouluu siel evakkopaikassa ku kaikki tavarat oli jääny Karjalaan ja siel arvottiin sit nukke. Mie tietyst viisvuotiaana toivoin et mie saisin sen nuken ku miul ostettiin arpa ja sit ku se nukke ei tultkaan miulle nii mie aloin itkie kovin ja isä oli sillon siellä kans, sai vapautusta sillon niist armeijatehtävist ja isä otti miut sylliin ja sano et älä itke et isä ostaa siul paljo kauniimman nuken ja ai ku se tuntu mukavalt.

Kaikissa sijoituspaikoissa ei saanut leikkiä, koska aikuiset eivät – talonväki eikä oma perhekään – ymmärtäneet leikin terapeuttista arvoa (Oksanen, 2007, 84). Kuten Maijukin kertoo: ”Kyl mie muistan sillon talvisoassaki kun talvisovan aikaan oltiin evakossa veli ja mie vähäki korotettiin ääntä nii äiti sano heti et ”Shh! Hiljaa ettei

talonväki häiriinny!” Semmost se oli.” Evakkoperheen äidillä ja muilla aikuisilla oli tietysti haastava tehtävä yrittää pysyä väleissä talonväen kanssa, kun vastaanotto ei aina niin lämmin ollut.

Raisa kuvaa omaa äitiään koskettavasti. Äidin esimerkki on auttanut häntä myöhemmässäkin elämässä kestäämään vastoinkäymisiä.

Raisa (6v): Äiti oli sellanen valosa luonne. Isä anto aina helpommin periksi, hermostu helpommin. Äiti aina näki sen valosan puolen ja sano että päivä se huomennakin - - kun itsekin vähän isän malliin sano, että ei tästä tule mitään ja mikään ei onnistu - - niin äiti näki aina sen, että kyllä siitä jotakin tulee, ja aina tuli jotakin. Että äiti loi meihin lapsiin sellasta elämän rohkeutta ja tulevaisuuden toivoa. Se niinku rohkasi ajattelemaan eteenpäin.

Vanhemmat ovat joutuneet joskus puolustamaan lapsiaan. Raisa kuvaa isäänsä.

Raisa (6v): Koulumatkoista ja koulujutuista nin aika pitkälle kotona pystyin puhumaan. En niinkään isälle, kun isä hermostu aika äkkiä ja saatto suuttuakin, sekä näille kiusaajille että minulle, mutta äidille puhuin kyllä ja kyllä sitten kerran isä - - kävi opettajan kanssa puhumassa siitä, että kiusaaminen pitää loppua.

Sisarukset ovat olleet monelle evakko- ja sotalapselle todella tärkeä voimavara. Näiden kolmen kertomuksissa tätä ei selvästi sanoiteta auki, mutta siitä päätellen, miten usein sisarukset mainitaan, on heillä ollut tärkeä merkitys. Maiju: ”*Miul on tietyst se hyvä puoli ku oli se kolme vuott vanhempi veli jonka kans niin paljo oltiin, ja sitte niitä muita niitä meidän kyläläisii oli siel silloin.*”

Oksasenkin mukaan (2007, 97) sopeutumista ja henkistä selviytymistä helpotti myös karjalaisten yhteisöllisyys. Näiden kolmenkin lapsuuden muistojen mukaan näin on. Omaa sukua on evakkomatalla mukana ja sitä on mainittu ihan nimeltä. Sekä Raino, Raisa että Maiju mainitsevat mummonsa olleen matkalla. Maijun mummo kuoli evakkomatkan aikana, Raisalla ei ole selvää kuvaa evakkomatkan varrelta mummon olemassaolosta, vaikka hän tietää mummon siellä olleen, ja Raino taas vieraili mummon evakkotalossa ennen Ruotsiin lähtöään. Tätä sukuyhteyttä auttoi myös säilymään siirtoväen sijoitussuunnitelman idea, jossa samasta kylästä lähtöisin olevat perheet pyrittiin lähettämään suunnilleen samoihin pitäjiin.

Lisäksi kaikki haastateltavat tuovat esiin karjalaisuuden yhdistävänä ja voimaa antavana heimoajatuksena. Raino sanoo: ”Minä olen aina puhunu vapaasti. Minä olen aina korostanut, että minä olen karjalainen. - - Minusta minulle se on ollut voima se karjalaisuus.” Maiju kertoo: ”Emmie koskaan sitä hävenny, en koskaan, koska minnuu vastaan ei oo tullu mitään semmosta mikä pitäis se häpeällisenä asiana.” Raisa tekee kuitenkin eron lapsuuden ja aikuisuuden kokemusten välillä:

”Mä en o tietosesti hävennyt karjalaisuutta, mä olen siit omasta mielestäni ollu aina, ainakin sisimmässäni ylpeä. Mä olen jotakin kun olen karjalainen. Mutta kuitenkin... sitten... on ollut semmonen arka, ettei sitä niin kauheasti ole kuitenkaan uskaltanut niinkun pitää esillä, ainakaan sillon nuorempana. Että siitä sai niinku vähän nenilleen sitten. - - Ettei oo kovin noloja juttuja päässyt syntymään. Aikuisena ainakaan.”

Ruotsiin

Lasten lähettäminen Ruotsiin oli tuolloin hyvin suotavaa. Lapsihan oli yleisen käsityksen mukaan enemmän turvassa Ruotsissa kuin Suomessa (Kirves, 2007, 104). Kaikki lapset tosin eivät olleet aivan yhtä itsenäisesti ja päättäväisesti haluamassa itse matkaan kuten Maiju ja Raino.

Maiju (11v): Pikkuserkku, mikä oli just palant Ruotsist vähä ennen tätä Neuvostoliiton suurta hyökkäystä, oli ollu siel sotalapsen, niin munkin alko sit heti tehdä mieli sinne Ruotsiin - - ja aloin puhuu äitille sitä jot minäkin tahon mennä ja äiti sano et ”Et sinä Ruotsiin me! Siul tullee ikävä ja mitä isäki sanos ku tullee kottiin sotatoimist”.

Raino (10v): Sekin oli semmonen seremonia. Ei äiti ois mua päästäny, mutta tuttavapoika pääsi Ruotsiin. Silloin mielikuva oli se Ruotsi oli se joku talo jossakin, että minä lähen sen kaverin luokse Ruotsiin myöskin. Ja niin äiti sitten lopuksi päästi minut ja vei Turkuun ja Turusta laivalla sitten Tukholmaan.”

Sekä Maiju että Raino ovat hieman poikkeavia sotalapsien keskuudessa tässä suhteessa: heidän Ruotsiin lähtönsä on ollut lapsen oma, vahva toive, ja jonkun tutun ruotsinkävijän hyvän esimerkin innoittama. Ehkä siksi he eivät myöskään kerro erovaikeuksista. Vaikeinta eroaminen oli yleensä pienimmille lapsille, kun taas nämä kaksi olivat jo 10- ja 11-vuotiaita lähtiessään. Kirveen (2007) haastattelemat muistelevat, että osaa heistä lapsista huijattiin lähdön hetkellä, vietiinpä jopa nukkuvana junaan. Herätessä lapsen hätä ja hylätyksi tuleminen tunne oli valtava. Kun lapsi ei

tiennyt, mihin häntä vietiin, jotkut heistä luulivat joutuvansa vankileirille Siperiaan tai tapettaviksi. (Kirves, 2007, 112 - 114.)

Lapset yleensäkin reagoivat eroon eri tavoin. Pienen lapsen erokokemuksen katsotaan jakaantuvan kolmeen osaan: Protestivaiheessa lapsi itkee ja kokee stressiä, epätoivon vaiheessa lapsi muuttuu apaattiseksi ja tuskaiseksi, ja lopuksi tulee irrottautumisvaihe, jossa lapsi menettää kiinnostuksensa hoitajaan ja välttää kiintymistä. (Bowlby, 1973, 46; Vuorinen, 1997, 24.) Maiju ja Raino ovat selvästi välttäneet nämä vaikeimmat kokemukset ja vaikutukset. Kyllä Rainokin silti myöntää, että ”*kyllä se joskus ikävääkin oli, mutta äiti kirjotti melkein pä kerran viikossa Suomesta ja minä kirjoitin yhtä paljon takasin, kun olin jo kirjoitustaitonen.*” Eihän Rainolla ollut lähtiessään selkeää käsitystä siitä, mikä ja missä Ruotsi on (”*Ruotsi on joku talo jossain*”), joten yllätyksiäkin on varmasti matkalla tullut.

Maiju kuvaa värikkäästi kuinka hän hankki äärimmäisen omatoimisesti itse kaiken tarvittavan Ruotsiin lähtöä varten. Tämä osoittaa sellaista aloitekykyä 11-vuotiaalta, että se tuntuu hyvin harvinaiselta. Sota-aikana se ei kuitenkaan sitä ollut. Punamäen (1981, 25) tutkimusten mukaan kouluikäiset lapset osoittivat erityistä vastuuntuntoa sotatilanteessa. Maijun tarina kuvaa myös hyvin tilannetta, missä äidit usein joutuivat luopumaan lapsistaan sosiaaliseen painostuksen kohteena, vaikka alkuun olivat hyvin vastahakoisia koko ajatukselle.

Maiju (11v): Mut sit myö veljen kans käveltiin kakstoist kilometrii kirkonkyläl papereita hakemaan, kun luettiin ensin lehest, mitä papereita tarvitsoo. Mäntiin lääkärintodistusta hommaamaan nii siin vaihees veli peru et hää ei haluakaan lähtee, ja mie muistan nytki viel sen lääkärin ilmeen, ko se olt nii huvittunu, ko mie yksin astuin huoneel ja ilmotin, emmie varmaan sanonu päivääkkään, ku mie ilmotin et mie tahon lähtee Ruotsiin ja sitte hää tarkasti munt ja katto ne paperit ja sano, et sult puuttuu näistä holhoojaan allekirjotus, et sie ilman sitä sinne pääse. Ja sit hää sano et lähetettään tyttö hänen puolestaan lihomaan Ruotsiin. Sit naapuritki alko sannoon äidille et anna se nyt mennä ku hänen tekköö noin mieli eikä tiä miten tää sotakaan vielä päättyy, et siul on ees yksi lapsist sit turvas Ruotsis. No sit äiti anto lopult luvan.

Laivamatkan jälkeen lapset joutuivat ensin Tukholmassa karanteeniin tartuntatautien takia. Lasten mieliin on jäänyt erityisesti häpeällinen täpuhdistus. Uusiin koteihin valikoiminen on myös monelle traumaattinen muisto. Varsinkin viimeiseksi jääminen valintatilanteessa on jättänyt usealle mieleen nöyryyksen. Vertailussa pärjäsivät pienet ja sievät tytöt, mutta myös riittävän sairaan ja sääliittävän näköiset lapset. Sisarukset

erotettiin usein toisistaan. (Kirves, 2007, 115.) Raino kuvaa tarkasti ja osuvasti tätä valintatilannetta. Raino on näissä tarinoissa kaikin puolin rohkea ja seikkailunhaluinen poika, silti tuo valintatilanne, ”ihmismarkkinat” kuten hän sanoo, on selvästi herättänyt ahdistusta ja outouden tunnetta hänessäkin.

Raino (10v): Koulusali luultavasti ja siellä pitkin seinänvieruksia penkit, jossa meitä istui siellä paljon. Olimme syöneet ja sitten... odottelimme, että ihmisiä tuli katsomaan meitä. Mutta se oli - - kun ihmismarkkinat. - - Ihmiset tulivat sinne saliin ja valitsivat itselleen sotalapsen. Ja veivät pois. Ensin menivät nätit tytöt, joilla oli rusetti tukassa, ja me pojankoltiaiset olimme sitten siellä lopuksi. Meitä oli 3 suomalaispoikaa rinnakkain siinä ja mä sanoin, että toivottavasti nuo mustapukuiset tädit ei tule meitä hakemaan. - - Mutta kuinka ollakaan nämä kaksi mustaa tätiä tuli sitten hakemaan minut ja ne kaksi muutakin poikaa - - lastenkotiin. Ja se oli oikein mukava paikka. - - Minulla on oikein positiivinen muisto heistä - - pitivät meistä hyvää huolta.

Suomalaiset ”pojankoltiaiset” eivät kelvanneet muille kuin paikallisen Lähetysseuran tädeille. Raino ei ole jäänyt kuitenkaan enemmälti tätä ikävää valintaprosessin viimeiseksi jäämistä miettimään. Raino kertoo kuinka vieraan kielen oppiminenkaan ei ollut 10-vuotiaalle mikään ongelma: ”Loka, marras, joulukuu tarvittiin ruotsinkielen oppimiseen ja tammikuussa me olimme ihan oppilaita ruotsinkielisiä niin kun muutkin. Yllättävän nopeasti se kieli tuli, kun kaikki oli ruotsalaista ympärillä. Lastenkodissa oli vilkasta keskustelua ja leikkimistä muitten lasten kanssa.”

Vaikka alku oli usealle hankalaa, monelle sotalapsivuodet olivat lapsuuden onnellisinta aikaa. Olot olivat paremmat kuin kotona, pommituksia ei enää tarvinnut juosta karkuun, ja ruokaa oli valtavasti. Uusilla ruotsalaisvanhemmilla saattoi myös olla enemmän aikaa lapsilleen – ja uusi isä ei ollut sodassa. Yhteydenpito alkuperäisiin vanhempiin oli kirjavaa. (Kirves, 2007, 116 - 120.) Raino kertoo tiivistä yhteydenpidostaan omiin vanhempiinsa, ja mikä vaikutus tällä oli suomen kielen säilymiseen.

Raino (10v): Äiti lähetti jotain pakettii jossa oli suomalaisia kirjoja. Näin minulla myöskin suomen kieli säilyi. Ne kaksi muuta poikaa, veljekset, - - unohtivat suomen kielen, mutta minulle se säilyi sen vajaa kaksi vuotta. - - Tosin mä olin sen verran vanha, lapset yleensä olivat paljon nuorempia siellä Ruotsissa ja ne unohtivat suomen kielen, mutta tämmönen 10-vuotias - - säilytti suomen kielen.

Monelle lapselle aika Ruotsissa oli kuitenkin vaikeaa. Sota oli jo haavoittanut mieltä, ja useat olivat entuudestaan jo evakkolapsia tai sotaorpoja. Oireilu jatkui Ruotsissakin: pelättiin pommeja ja nähtiin painajaisia. Useassa ruotsalaiskodissa avun antaminen ei myöskään ollut pyyteetöntä: suomalaislapsen omistaminen oli romanttinen, statusta nostava teko. Osa vanhemmista sotalapsista, erityisesti pojista, joutuikin lopulta lastenkotiin, kun olo uudessa kodissa ei alkanut sujua. (Kirves, 2007, 120 - 122.)

Rainon lastenkotikokemukset ovat olleet selvästi enemmän positiivisia. Ensimmäisellä kerralla Ruotsissa ollessaan Raino jo onnekaasti varmisti paluumahdollisuuden jatkosodan ajalle. Rainokin osoittaa tässä erinomaista aloitekykyä ja itsenäisyyttä. Rainolla säilyi myös omaan, biologiseen perheeseen kuulumisen tunne, ja tunne on ollut molemminpuolinen, koska vanhemmatkaan eivät ole halunneet hänestä luopua.

Raino (10v): Ei missään vaiheessa [tullut hylätyksi tulemisen tunnetta] - - ja kaik lisäksi siinä lastenkodin aidan takana oli nuoripari, joka osti siitä talon ja mä olin usein heidän luonaan siellä - - Kun toinen sota alkoi ja meidät sitten vietiin sotaa pakoon, niin mä kirjoitin tälle nuorelle parille, että ollaan taas evakossa, ja he lähettivät minulle matkarahat ja kutsuivat minut uudelleen Ruotsiin. Minä en ollut lastensiirron mukana, vaan toisen kerran lähdin sitten tavallaan yksityishenkilönä, ja olin siellä taas kaksi vuotta. Kävin kansakoulua ja tulin sitten Suomeen oppikouluun ja viihdyin oikein hyvin. Lapseton pariskunta, joka halusi minut adoptoidakin, jälkeensä olen kuullut, että siitä oli ollut kirjeenvaihtoa, mutta isä ja äiti eivät siihen suostuneet.

Raino kuvaa hyvin kuinka parhaimmillaan sotalasten elämä Ruotsissa oli niin tyydyttävää ja onnellista, että yhteyksiä on pidetty ihan kasvattivanhemman kuolemaan saakka ja vieläpä heidän jälkeläisiinsäkin.

Raino: Olin tähän [lastenkodin hoitajaan] Lillyyn yhteydessä niin kauan kuin hän eli. - - Se sotalapsielämä siellä lastenkodissa oli hyvin positiivista. - - Suhteet heihin [kasvatusperheeseen] säilyivät niin kauan kuin he elivät. Tämä kasvatusäiti kuoli vasta viime vuonna, mutta he saivat sitten myöhemmin yhden tyttären, ja sen tyttären kanssa suhteet ovat edelleen voimakkaat. Tämä tytär miehensä kanssa kävi minun vaimoni hautajaisissa nyt tämän vuoden alussa täällä ja minä olen sen jälkeen ollut heillä pari yötä siellä.

Murre

Raisa (6v): Karjalan murre joka meiltä lapsilta koulun kautta revittiin ihan irti vois sanoa näin, sitä kun kuuli lapsenakin, ni tuntu mahdottoman hyvältä. Tuli sellanen kotosa... niinku olis äidin sylissä tai mummon

sylissä istunut, tai isän sylissä istunut, pelkästään kun kuuli karjalan murretta.

Raisa kuvaa elävästi, miten tämä murteen irtirepiminen tehtiin opettajan toimesta.

Murteen puhumisesta usein rangaistiin. Huomiota ei kiinnitetty evakkolasten erilaiseen taustaan, mahdollisiin traumoihin ja eikä oman murteen tärkeyteen vaikeassa elämäntilanteessa.

Raisa (6v): [Se tuntui] vähä ihmeelliseltä, että ei siihen osannut ensin niinku suuttuakaan, sitä vaan ihmetteli, esimerkiksi kun koulun keittolassa oltiin syömässä ja opettaja istu pöydän päässä ja jako sen ruuan - - Yks karjalaispoika pyysi sitte, että saisko sitä rokkaa, niin opettaja sano, että jos osaat pyytää oikein, niin saat. (huokaus) Se nolostu tää poika ihan täysin ja sit hänen vieressään istuva tyttö kuiskas, että pyydä hernekeitto. Sit poika pyys hernekeitto, sit hän sai. Sit ainekirjotuksesta sai todella punasia merkintöjä, jos siellä oli vähänkään murre sanoja ja - - myöskin puhuttelussa, jos sano murteella, nin sit sanottiin, että mitenkäs se on oikeen sanottuna. Et se oli oikeen vaan se kirjakieli, että siinä tuli vähän semmonen outo häpeilevä tunne, että... mitä kieltä me sitten oikein puhutaan ku ei tää o oikeeta kieltä.

Tarinaa lukiessa jää pohtimaan, mikä on ollut opettajan motiivi ja tällaisen kasvatuksen tarkoitus. Onko opettaja vain ilkeästi purkanut omia ennakkoluulojaan tai pahaa tuultaan puolustuskyvyttömiin oppilaisiinsa. Varsinkin kun ”kyllä nekin [paikkakuntalaiset lapset] puhu murretta, ku oli siellä Pohjois-Hämeessä, hyvin leveetä hämäläistä murretta, mut ei se ollut, ei siitä moitittu.”

Raisa: Kyl se vähän pahotti mielen. mutta kyllä sen sitte myöhemmin isompana alko ymmärtää, että siinä on murteesta kysymys, ja että - - se murre sinänsä on myöskin rikkaus, mutta se tuli vasta sitte myöhemmin.

Koulunkäynti

Yhdysvaltalaisissa tutkimuksissa siirtolaisperheistä on havaittu, että siirtolaisten lapsilla on hämmästyttävä kyky sopeutua, mikä näkyy muun muassa heidän koulumenestyksessään verrattuna alkuperäiseen väestöön (Gielen & Roopnarine, 2004, 297 - 304). Tätä on selitetty mm. siirtolaisperheiden alkuperäisellä, paremmalla koulutustasolla, mikä taas karjalaisten pienviljelijäperheiden keskuudessa ei ollut tavanomaista. Tästä huolimatta kolmesta analysoitavasta kaksi on myöhemmässä elämässään suorittanut korkeakoulututkinnon ja yksi opistotason koulutuksen. Kaikki ovat toimineet vaativissa ammateissa opetuksen ja koulutuksen parissa. Warnerinkin

mukaan (2000, 222) sodan kokeneissa ikäluokissa on tyypillisesti hakeuduttu töihin, joilla on itselle merkitystä, ja vieläpä hoiva-ammatteihin (mts. 211).

Raino oli käynyt koulua sekä Suomessa että Ruotsissa sota-aikana. Koulunkäynti on saattanut olla sota-aikana hyvin pirstaleista, mitä Raino kuvaa osuvasti: *”Minulla se koulunkäynti jäi vähän huonoksi. - - Toista luokkaa mä kävin kahtena eri vuonna, pätkiä silloin tällön, ensimmäistä yläkoulua en käyny yhtään päivää, sitte menin toiselle luokalle yläkouluun suoraan. Ja lähdin sitten Ruotsiin sotalapseksi.”*

Suomessa evakkopitäjässä ollessaan Raino ei kohdannut kiusaamista eikä syrjintää, minkä seuraava dialogi haastattelijan kanssa vahvistaa. Näyttäisi siltä, että vertaishaastattelija, jolla saattaa olla erilaisia kokemuksia, ei haluaisi heti uskoa näin poikkeavaa kertomusta evakkolapsen kouluajoista.

Haastattelija: Entäs ensimmäiset koulut kun sie kävit niin, miten ne suhtautu ne toiset lapset sinnuun?

Raino: Ei siinä mitään ongelmaa ollut. - - Muistan että minutkin oli valittu siihen näytelmään, joka koulun päätteeksi sitten tuli. Siellä piti olla hevuskuskina isäntänä ja ... nuorempi oppilas sitte sylissä ja ajettiin kirkkoon reellä. Ja sitä laulettiin sitä laulua, en muista yksityiskohtia, mutta jäi mieleen että tämmöseen leikkiin pääsi mukaan kyllä.

H: Niin ettei karjalaisia syrjitty?

Raino: Ei ollenkaan.

H: Ei opettajan toimesta eikä...

Raino: Ei.

H: Eikä kavereitten toimesta?

Raino: Ei ei ollenkaan. Kyl me oltiin ihan ei mul mitään negatiivista kuvaa siitä jääny. Kai siellä koulussa pärjättiin vaikka se koulunkäynti olikin tommosta [pirstaleista]. Mäkin aika vilkas poika olin niin, kyl minä siellä toisten lasten joukossa hyvin pärjäsin.

Raisalla taas on täysin erilainen kokemus:

Raisa (6v): Ystäviä silloin nuorempana, ihan alakoululuokilla, ni ei oikeestaan ollut semmosia, kenen kanssa olis uskaltanut puhua, tai oli sillai varovainen, huomaa sen semmosen muukalaisuuden itsessään. Että täs on jotain erilaista. Sitten vasta yläluokilla enemmän ystävyysty joittenkin kanssa ja sitten pysty tästä puhumaan, eikä se sitte enää

ollutkaan... muutenkaa niin kärkevää suhtautuminen myöhemmin, et se oli sillo alkuun.

Koulupäivä saattoi koitua lapselle muistakin syistä haastavaksi kuin mahdollisen kiusaamisen takia. Kuten Raino (8v) kuvaa: ”*Se ol aika pitkä matka. Aamulla pääsi maitohevosella kyllä koululle päin, mutta kotiin piti tulla kävellen. Muistan siitä useampi kilometri oli käveltävä ja pienelle pojalle se matka oli tietysti aika pitkä. Oli siellä kyllä hevosella ajettava tie, - - ei se mitään auvottuja teitä ollu, mutta kovaksi poljettu tie.*”

4.4 Menetetty koti

Vielä kerran kotiin

Välirauhan aikaan suuri osa karjalaisperheistä, noin 280 000 karjalaista, palasi takaisin Karjalaan. Kotiinpaluu oli ollut monella hieman vanhemmalla lapsella mielessä evakkomatalla, vaikka pienemmät olivat jo sopeutuneet uusiin ympyröihinsä eivätkä välttämättä osanneet kaivata takaisin. Raino kertoo, että ”*kyl minulla tietysti ikävä sinne Karjalaan oli ja jos jotain valokuvia jostain näki, meillähän kaikki kuvat jäivät sinne, niin kovasti ne olivat mielenkiintoisia - - Aina oli taustalla se, eikös sinne koskaan enää päästä, mitähän siellä on, onkohan siellä enää taloja pystyssä.*”

Kotiin tullessa lasta saattoi kuitenkin odottaa uusi vierauden kokemus: kotitaloa ei välttämättä ollut, ja jos oli, se saattoi olla pahoin vaurioitunut. (Oksanen, 2007, 84 - 86.)

Raisa kuvaa pelästystään:

Raisa: Isä meni ensin katsomaan, taikka varmistamaan, että sinne voi mennä. Mut ei hän ehtinyt sielä mitään korjata, kun siel oli kaikki rikottu, meidän kodissa. - - Ikkunat oli rikottu, lyöty sisään, ja oli nämä lattialaudat nostettu ylös ja sieltä oli ilmeisesti etsitty jotakin - - Se mikä lapsen silmin oli kaikkein kamalinta oli, et kamarin nurkassa oli kauheen iso muurahaispesä, joka oli sit olevinnaan ainakin puoleen seinään, mutta äiti sitten korjasi jälkeen päin, et ei se niin iso ollut, mut tietysti se pienen silmissä oli iso.

Raino leikkiessään löysi tuttuja taloja uudessa muodossa, Neuvostoarmeijan jäljiltä nekin:

Raino: Siellä me juostiin ja leikittiin näissä [NL:n sotilaiden rakentamisessa] korsuissa maan alla. Mummon riihi löydettiin sieltä ja monia muitakin tuttuja taloja. Meilläkin kotitalo oli hirsistä rakennettu, nähtävästi oli tavoitteena että se olis purettu ja kaivettu sinne maan alle, mutta ei ehditty kun jatkosota alkoi - - Meidän talo jäi sitten paikalleen. Sitten toinen sota sen talon kyllä vei, mutta talvisodassa se säilyi.

Raino tuli suoraan Ruotsista Kannakselle, auttamaan veljensä kanssa vanhempia talon korjauksessa ja töissä. ”Koko aika tehtiin työtä. Kyllä meillä oli omat kasvimaat ja autettiin isää ja äitiä heinän kaadossa ja haravoimisessa. Mutta ei siinä ollu mitään sellasta negatiivista. Tunnelma oli aika positiivinen.” Rainolla oli vielä Ruotsin aika tuoreena mielessä, ja hän kuvaa elävästi, miten vanhaan kieleen tottumisen kävi: ”Ensimmäisten päivien ja viikkojen ajan, kun multa suomeksi jotain kysyttiin, niin minä vastasin ruotsiksi. Mut en huomannut, ennenku sit vasta kun ihmiset rupes nauramaan, että nyt tuli jotain vikaa. - - Viikossa parissa se suomen kieli tuli ihan pintaan.”

Raino toteaa, että Kannas oli sotatoimialuetta, vaikka sinne karjalaisia evakkoperheitä haluttiinkin aloittamaan elämää uudelleen ja viljelemään peltoja, koska Suomessa oli ankara elintarvikepula niin kuin muissakin sotaikäisissä maissa. Sotatoimista huolimatta Raino jatkoi seikkailuaan myös välirauhan aikana ja kuvaa monin tarinoin sitä, millaista kouluikäisten poikien elämä Kannaksella oli: Täynnä tekemistä ja uusia mielenkiintoisia havaintoja, jotka Rainonkin saavat kuvaamaan tunteitaan.

Raino: Siellä elettiin seikkailuelämää, sotatoimialueella, jossa oli paljon kaikenlaista tavaraa, oli ammuksia, käsikranaatteja, kiväärinpatruunoita rajattomasti. Aina kun tultiin kotiin, niin tyhjennettiin taskut pahvilaatikoon, ja kun se täyttyi sit vietiin se sotilaille ja saatiin joitakin pennosia - - Linnaketta rakennettiin. Sinne tuotiin kuorma-autoja saareen, joita ei ennen ole ollut ja me pojat päästiin jopa kuorma-auton lavalla kyytiin sinne saaren taakse. - - Ja kaikki tämä elämä, oli hyvin monipuolista. Se oli kyllä kasvattavaakin elämää. - - Venäläisiä sotaluoksia kulki saaren ohi siellä merellä. - - Ja jo se, että mentiin saaren taakse ja sinne tykkien jalustoille, siellä jatkososan aikana rakennettiin niitä. Ne oli semmosia voimakkaita ajatuksia ja tunteita herättäviä asioita.

Ikävä kotia, luontoa ja omia tavaroita

Jatkosodan syttyessä, Neuvostoarmeijan hyökätessä äkkiiarvaamatta, oli taas lähdettävä pakoon. Juuri korjatuiksi saadut kodit piti jättää. Ihmiset saatiin evakuoitua lähes kaikki, mutta suurelta osalta jäi kaikki irtain toistamiseen. Alkoi uusi evakkomatka ja uusi

sijoittautuminen Suomeen – nyt lopullisesti. Sodan lapset ja niin nämäkin kolme muistelevat kaiholla menetettyä kotiaan ja sitä kaikkea, mikä jäi. Rainon mielestä vaikeinta oli, ”*et kotiseutu jäi, ja kaikki leikkipaikat ja ne aarteet, mitä oli kerätty pikkulapsena siellä, niin että niistä piti luopua. Se oli tietysti se pahin. Mutta toisaalta myöskin se toi uuttakin, näki uutta maailmaa, näki uusia asioita ja oppi uutta, mitä ei siellä kotona oikein sattunutkaan.*”

Monen karjalaisperheen ja sen lapsien ja lastenlasten elämästä sodan jälkeen puuttuu täysin kaikki se, mikä muissa suomalaisissa perheissä on arkipäivää ja itsestäänselvyys: ei ole valokuvia, joihin palata ja joista kerrata suvun historiaa, ei ole vanhoja perinne- ja perintöesineitä kaapin päällä pölyttymässä, puhumattakaan vanhoista huonekaluista. Ne jäivät kaikki Kannakselle tai matkan varrelle. Jos jokin tällainen esine on sattunut matkaan mukaan, siitä on tullut korvaamaton aarre.

Raisa: Mul on sellanen vanha valokuva jossa mä istun isän eiku kummisetäni sylissä ja sisko istuu isän sylissä. Joka on muuten ainoa ja viimeinen muisto mun kummisedästäni, kun hän kaatu sit sodassa. Mä muistan sen kuvan ottamisen tunnelman.

Kun Raino suorastaan harrastaa kotiseutumatkoja Karjalaan ja Maijukin sinne kovin kaipaa ja on siellä käynyt, Raisa ei edes uskalla ajatella lähtevänsä eikä ole käynyt kertaakaan sodan jälkeen. ”*Kun mä tuota kuvaa katson... mulle tulee tää ajatus ”kotona Karjalassa”, mutta mä en muuten sillai niin kauheesti tietosesti todellakaan sinne kaipaa.*” Raisa ei tiedä, mikä häntä pelottaa: ”*Oonhan mä sitä miettinyt useamman kerran että meniskö, mutta nousee aina tää tämmönen joku kumma pelko... et uskallanko mä lähtee... et jos tota... Vaikka ei siinä nyt pitäis mitään hätää olla, jos itkee niin itkee.*” Tästä huolimatta karjalainen maisema on jäänyt sieluun Raisallekin: ”*Mä en sitä kotipihaa niin kauheen selvästi, kaikkea kokonaisuutta ainakaan, enkä kaikkia yksityiskohtiakaan, muista, niin on jäänyt sillä tavalla mieleen, että - - jos missä vaan on metsäpolkuja tai tämmösiä kävelypolkuja, mä kävelen tosi mielelläni niillä, ja yleensä sellaseen uuteen maastoon menen mielelläni, jossa on mäkiä ja kumpuja.*”

Maiju: Sinne tietyst kaipaa kovin. Siel oli niin kauniit paikat ja kaikki ne muistot mitä jatkosodan aikaan kerkeis kertyy siit lapsuudest, ku sillon siel oli kuitenkin melko turvallist olla. Mie kerkesin käyä siel kaks vuotta kouluuki. Ja tietyst ku sai seurata sitä isän ja äitin jatkuvaa ikävää mikä sinne oli niin se herättää tietyst sellasta surua ja alakulosta mieltä ja nyt (painokkaasti) ku siel on käynt sitte, jälkeinpäin ja näkköö ne kamalan huonost hoijetut paikat ja räntestyneet... meijänkin kyläs ei ollu ku yks talo pystys, niin siin tullee semmonen vähän katkera tunne et pitiks nää maat ottaa ku ette kuitenkaan niitä hoija.

Kultaisia muistoja lapsuudesta

Kaikki kolme haastateltavaa kuvaavat myös Karjalan lapsuuttaan ennen sotaa. Ehkä sotakokemusten vastapainoksi halutaan tuoda esiin mukavampiakin muistoja. Kun kotiin ei enää pääse, ehkä vain kotiseutumatkalle silloin tällöin, niin se on ollut mahdollisesti rakennettava osin uudestaan omissa muistoissa. Muistoista kuvastuu vielä rauhanajan normaali arki ja sen askareet. Varsinkin Raisa ja Maiju antavat näissä muisteluissaan hyvän kuvan myös perhe-elämästään ennen sotaa, pieninä tyttöinä.

Näissä muistoissa eletään vahvasti tunteella ja aisteilla, kuten Raisan muistelu kertoo:

Raisa (6v): Ne liittyy sinne meidän metsämökkiin. Ensinnäkin aurinkoinen seinusta, jossa kasvo tomaatteja, jotka oli mun himosyömiä siihen aikaan ja joita mä kerran söin sit niin paljon et tulin kipiäks ja sen jälkeen se ei ole ollu mun himoruokaa. Mutta se päivänpaisteinen seinä ja se tuoksu mikä niistä auringossa hehkuvista tomaateista tulee, sen mä muistan aina. Ja sit toinen muistikuva on sieltä mökin pihalta ku isä lypsi lehmää. - - Äit sano, että hän oli sairaalassa ja isä joutu huolehtimaa meistä sitte ja lehmästä kanssa. Kun me siitä aidanraosta oikeen katottiin sitä kun meistä oli vähän ihmeellistä, että isä lypsi, yhtäkkiä isä käänsi sen lehmän tissin päin meitä. Se lämmin maito tuli kaikki päälle. Isä nauraa hetkuttaa - - mun sisko parahti itkemään kun se oli niin pieni ja mä olin ihan hölmistynyt, että mitä tää on... pitäskö tässä itkeä vai nauraa. Sisko itki ja isä nauro!

Raino kuvailee ja muistelee paljon kotisaarensa luontoa. Se on jäänyt mieleen eniten ja näihin muistoihin hän usein palaa.

Raino: Tietysti se niemi ja sen kärki. Se on elävä se niemen kärki, se muuttaa, välillä se kaartuu oikealle ja välillä vasemmalle. Vesi kuljettaa sitä hiekkaa edestakaisin, se on erinäköinen, mutta kuitenkin se on se sama kärki ja siitä kärjestä lähtee aika syvä heti, siinä voi melkein maasta sukeltaa mereen, askel pari täytyy ottaa. Muuten siellä on aika matalat hiekkarannat, mutta niemen kärjessä on semmonen syvä. Tää on aina ollu mielessä.

Maiju taas muistaa onnellisen kalareissun isän kanssa.

Maiju: Määki olisin halunnu päästä soutamaan sitte ku isä laski tai nosti verkkoja. Kerran isä sit sano et nyt pääset ja sit mie olin niin kauhian ylpiä ku sain soutaa. Se oli kaunis ilta ja tyyni ja sitte isä sano et huopaa ja mie sanoin et mie huopajaisin jos tietäsin mitä huopaaminen on. Isä sano et souva taaksepäin (naurua). Ku tultiin sieltä pois ja noustiin sitä mäenrinnettä mikä oli täynnä ahomansikkoi ja isä pujottel kolmeen heinän miul niitä mansikkoi eikä raskint itse syyä yhtään. - - Niü lämmin muisto siit isän kans kalastuksel käynnist et sitä ei halua unohtaa ikinä eikä voikaan unohtaa, on niin onnellinen muisto.

5 TULOSTEN YHTEENVETO

Edellisessä luvussa kolme evakko- ja sotalista kuvasivat evakkomatkaansa ja sen aikaisia kokemuksiaan, ja samalla toin esiin soveltuvien osien kokemusten jaettavuutta muiden sodan lasten tilanteeseen Suomessa ja osin myös laajemmin. Tässä alaluvussa vedän tuloksia yhteen muutaman yläteeman avulla ja lisäksi vielä jo olemassa olevasta tutkimuskirjallisuudesta vastaavia kokemuksia ja tuloksia. Tarkoitukseni tässä luvussa on työni kolmoistavoitteen (taulukko 1) mukaisesti kokemuksen yksilöllisen ja sosiaalisen tason lisäksi esitellä myös kolmas, yhteiskunnallinen taso kokemusten jaettavuuden suhteen.

Vaikka tässä työssä keskitytään lapsuuden sotakokemuksiin, on muistettava, että näistä kokemuksista kertoo jo elämänsä loppupuolella elävä ihminen. Olen seuraavaan taulukkoon 4 koonnut selvyiden vuoksi ne kolme peruselämäntilannetta, joita nämä kolme ovat haastatteluissaan tuoneet esiin. Haaramo ja Palonen (2002, 90) ovat koonneet pakolaisen ja siirtolaisen traumaattisten kokemusten hahmottamisen ja käsittelyn viitekehyksen, jota olen löyhästi soveltanut tämän taulukon pohjana ja johon olen lisännyt hieman Punamäeltä (1981) lapsuuden sotatrauman muodostumisesta. Punamäen (1981, 21 - 23) mukaan lasten reaktiot sotaan ja väkivaltaisuuksien aiheuttamaan stressiin riippuvat neljästä seikasta: 1. sotakokemuksen voimakkuudesta sinänsä ja sen merkityksestä lapselle ja hänen oman osallistumisensa intensiivisyydestä, 2. lapsen lähiympäristöstä ja lapsen kokemasta emotionaalisesta turvallisuudesta sodan aikana ja sitä ennen, 3. lapsen persoonallisuudesta ja tavasta reagoida uusiin kokemuksiin sekä 4. lapsen kokemasta sosiaalisen tuen ja kannustuksen määrästä. Useimmiten trauman kehittymisen taustalla vaikuttavat kaikki nämä yhdessä. Tuloksia käsitellessäni ja lukemaani kirjallisuuteen verratessa huomasi, että aineistosta nousee teemoja yhdistäviä laajempia yläteemoja ja että ne ovat kaikki sodasta selviytymisen viitekehyksessä. Koko ajan liikutaan nyt pääosin lapsuuden kokemusten tasolla, vaikka teenkin joitain huomioita myös haastatteluajankohdasta aineiston perusteella, mutta haastateltavien aikuiselämä jää tässä työssä käsittelemättä. Nämä yläteemat ovat 1. olosuhteet (käsiteltiin kattavasti luvussa yksi ja tulososiossa), 2. yksilölliset ja 3. sosiaaliset traumasta ja kriisistä selviytymisen keinot sekä 4. tunteiden käsittely. Näiden

teemojen kautta vedän tuloksia yhteen. Tämä on samalla osoitus siitä, että evakko- ja sotilasten kokemuksia on mahdollista verrata myös pakolaislasten ja muiden sotaikäisten maiden lasten kokemuksiin. Tämä osoittaa sen, että lapsen sotakokemus on yleistettävissä olennaisimmilta osiltaan eri sotiin ja erilaisiin aseellisiin kriiseihin, joista syntyy pakolaisia. Työni perusoletus tulee näin todistetuksi.

PERUSELÄMÄNTILANTEET	YLÄTEEMAT	SODAN KÄSITTELY
LAPSUUS MUUTOS JA KRIISI ennen sotaa sodan aikana sodan jälkeen	Olosuhteet Yksilölliset selviytymiskeinot Sosiaaliset selviytymiskeinot Tunteiden käsittely	sota ja evakkomatka/Ruotsi puute ja menetys ikävaihe, kasvu ja kehitys persoonallisuus sukupuoli varhainen vastuunotto perhe ja vanhemmat tuen ja kannustuksen määrä kiintymysuhteet ennen sotaa tunteiden ilmaisu sodasta puhuminen
AIKUISUUS SOPEUTUMISPROSESSI KOTOUTUMINEN uusi elämä (kanta)Suomessa	Olosuhteet Yksilölliset selviytymiskeinot Sosiaaliset selviytymiskeinot Tunteiden käsittely	arki, työ ja perhe persoonan kasvu uuteen elämään sopeutuminen työ sodasta puhuminen tai vaikeneminen tunteiden ilmaisu ja käsittely
VANHUUS MUISTELU elämän läpikäynti haastatteluhetkellä	Olosuhteet Yksilölliset selviytymiskeinot Sosiaaliset selviytymiskeinot Tunteiden käsittely	halukkuus puhumiseen, mielentila haastattelijan rooli persoonallisuus elämänvoima jakaminen/unohtaminen/ uudelleenmuokkaus sodasta puhumisen tyyli tunteiden ilmaisu ja käsittely

TAULUKKO 4: Haaramoa ja Palosta (2002) sekä Punamäkeä (1981) soveltaen evakko- ja sotilapsen peruselämäntilanteet ja niissä vaikuttavat tekijät sodasta selviytymisen kannalta.

5.1 Olosuhteista

Monet toisesta maailmansodasta selviytyneet lapset ovat kärsineet erilaisista sodan vaikutuksista, joita ovat aiheuttaneet sodassa koettu trauma, menetykset ja kaikenlainen puute. Trauman aiheuttajia ovat olleet uhka omalle ja rakkaiden elämälle, tämän lisäksi kodin, ystävien, perheenjäsenten ja tavaroiden menetys sekä puutteet ravinnossa ja asumisessa ovat jättäneet jälkensä. (Werner, 2000, 220.) Oma koti oli jätettävä taakse, joidenkin kohdalla useampaankin kertaan, ja sen lisäksi isä ja veljet taistelivat rintamalla (Oksanen, 2007, 69). Keräämistäni lapsen sodan kokemuksista voi myös päätellä toisaalta sen, mistä lapsilla oli puute, ja toisaalta sen, mitä oli lapsen mielestä liikaa kuten melua tai pelkoa. Samoin muistot kuvaavat sitä, mikä oli poikkeavaa tai yllättävää sekä positiivisella että negatiivisella tavalla, ja toisaalta sitä, mikä oli lapsille tuttua ja lohdullista.

Kolmen analysoitavani kohdalla evakkomatka on ollut polveileva ja rauhaton. Kaikki ovat joutuneet lähtemään Karjalasta kahdesti ja sen lisäksi vielä kaksi heistä on ollut sotalapsena Ruotsissa, toinen kahdesti. Lapsuus on sota-aikana ollut yhtä liikkumista paikasta toiseen: Evakkomatalla he olivat 6 - 8 eri paikassa. Lasten siirtäminen pois kotipaikaltaan tai -maastaan ei ollut poikkeuksellinen ilmiö: Muuallakin Euroopassa toinen maailmansota sai aikaan vastaavia siirtoja (Kirves, 2007, 103; Werner, 2000). Talvisota syttyi syyskuussa 1939 ja jatkosodan jälkeinen Lapin sota päättyi keväällä 1945. Lapsen toista maailmansotaa kesti siis yhteensä noin 6 vuotta. Se on lapsen elämässä valtavan pitkä aika: Monella koko siihenastinen elämä. Tutkimushenkilöiden evakkomatkan kulun voi tiivistää seuraavaan kaavioon, joka kuvaa laajemminkin monen suomalaisen lapsen sota-aikaa: *Talvisota* → 1. lähtö: *evakkomatka* → *evakkopaikat* → (Ruotsi) → *välirauha ja paluu kotiin* → *jatkosota* → 2. lähtö: *evakkomatka* → *evakkopaikat* → (Ruotsi) → *asettuminen lopullisesti Suomeen*.

5.2 Yksilölliset tekijät: ikä, sukupuoli ja persoona

Iän myötä lasten selviytymiskeinot laajenevat abstraktin ajattelun ja kognitiivisten kykyjen kehittyessä, jolloin lasten kyky muokata tunteitaan ja havaintojaan

stressaavissa tilanteissa paranee (Punamäki & Puhakka, 1997, 363 - 364). Punamäen palestiinalaislapsille tekemien tutkimusten mukaan tytöt muokkasivat psykologisia reaktioitaan stressitilanteessa, kun pojat taas tähtäsivät stressaavan tilanteen muuttamiseen. Pojat ja tytöt käyttivät yhtä paljon selviytymisstrategioita, joihin sisältyi aktiivisuutta ja sankaruutta. (Mts. 364.) Suomalaislapset ovat sodan aikana eläneet hieman erilaisessa ympäristössä ja sotakokemuksetkin ovat todennäköisesti osin poikkeavia palestiinalaislasten jatkuvan sodan tilasta, mutta silti nämä tulokset sopivat näihin kolmeen haastateltavaan. Raino on selvästi pyrkinyt muuttamaan sotatilannettaan kaikin mahdollisin keinoin, jopa poistumalla maasta omasta halustaan ja uudelleen muokkaamalla tilanteet sankaruuteen ja seikkailuun sopiviksi. Raisa ja Maiju tuovat esiin enemmän tunnetilojaan ja niiden kanssa tekemäänsä psyykkistä työtä. Tosin Maijukiin kyllä osoitti aktiivisuutta Ruotsiin halutessaan.

Haastateltavista Raino ei selvästi koe itsellään olleen tai itselleen jääneen traumaa evakkomatkoista tai kahdesti Ruotsissa olostaan. Päinvastoin hän kuvaa, kuinka Ruotsissa olo oli hänen elämälleen positiivinen käänne ja koko evakkokokemuksesta on jäänyt paljon hyvääkin. On siis muistettava, että muunlaisiakin kokemuksia on sodan lasten keskuudessa: Useille sotalapsille kahdenkertainen äidinriisto, ensin Suomen äidin ja sitten Ruotsin äidin, on ollut elämää halvaannuttava tekijä. Raino on näistä lapsista vanhin sekä ensimmäisen että toisen lähdön aikaan, joten hänen selviytymiskykynsäkin on ollut paras. Raisa oli ensimmäisen kerran matkalla jo 1-vuotiaana, eikä tästä matkasta mitään tietoisesti muista, mutta on mahdollista, että Raisalle on jäänyt siitä jotain pelkoja. Bowlbyn (1973, 183) mukaan noin 1-vuotiaana koetut pelot aiheuttavat usein vahvaa pelkoa edelleen aikuisena. Raisa ilmaisee selvästi, että sota jätti jälkensä, jopa siinä määrin, että hän ei uskalla lainkaan ajatella Karjalassa käymistä, mutta tarkalleen hän ei osaa sanoa, mikä häntä pelottaa. Maiju tuo myös hyvin selvästi esiin sodan jättämät jäljet ja menetykset ja kertoo myös, miten hän on näiden asioiden kanssa kamppaillut sekä lapsena että sen jälkeen.

Raino antaa kuvan persoonasta, joka on sopeutuvainen ja rohkea lapsesta asti, ja siksi ehkä vähemmän altis traumatisoitumaan. Maiju antaa itsestään ehkä ristiriitaisinta kuvaa: Lapsena hän vaikutti olleen hyvin vahva ja rohkea, mutta toisaalta hän on eniten jäänyt suremaan ja muistelemaan sotaa ja sanoo toistuvasti sen vaikuttaneen paljon

hänen elämäänsä. Toisaalta hänen menetyksensä sota-aikana ovat myös isompia kuin toisten (veljen ja mummon kuolema). Raisan persoonasta ei jää näin voimakkaita mielikuvia, hän ehkä antaa itsestään vähiten dynaamista ja eniten pelokasta kuvaa lapsena.

5.3 Sosiaaliset traumasta ja kriisistä selviytymisen keinot

Kiintymyssuhteet ja tukevat taustatekijät

Bowlbyn (1973, 198 - 199) mukaan kriisin hetkellä lapsen olisi luontevaa ja vaistomaista hakea turvaa perheestä, ystäväistä ja tutuista ympäröivistä esineistä ja paikoista. Pieni lapsi pelkää vaistomaisesti melua, pimeää, yksinoloa ja vierautta. Lisäksi sota aiheuttaa valtavan määrän uusia pelon aiheita, joihin on täysin luonnollista reagoida vahvasti. Kiintymyssuhteiden merkitys korostuu entisestään kriisin hetkellä ja nehan juuri sota usein katkaisee. Näyttääkin siltä kuin sota olisi oikein tarkoituksella suunniteltu varastamaan lapselta kaiken sen, mihin hän voisi luontevasti turvata, ja korvannut turvan kaikella sillä, mitä hän luonnostaan kovasti pelkää.

Lapsen emotionaalisen turvallisuuden lähteenä ovat hänen vanhempansa. Useiden toisen maailmansodan tutkijoiden mielestä lapsen evakuoiminen ja siihen liittyvä ero vanhemmista on lapselle traumaattisempi kokemus kuin muut sodan vaarat (Werner, 2000; Punamäki, 1981). Bowlbyn (1973) mukaan nimenomaan äidin (tai primaarin huolehtijan) läsnäolo on pienen lapsen hyvinvoinnin kannalta olennaista. Bowlbyn (1973, 31) mukaan lapsi on haavoittuvaisin alle 3 vuoden iässä kaikenlaisille erokokemuksille, mutta tätä voidaan kompensoida hyvällä huolenpidolla eron aikana ja sillä, millaiset olot lapsella on ollut ennen ja jälkeen eron. Wernerin (2000) tekemien haastattelujen ja tutkimusten mukaan sodalta ainakin jossain määrin suojaavia tekijöitä eurooppalaisten lasten keskuudessa ovat olleet perheenjäsenet, jotka pysyivät sotamatkalla mukana ja tukena, opettajat, jotka loivat koulunkäynnin avulla edes jonkinlaista rakennetta elämään, ja tähän liittyen monelle sodan läpikäyneelle kirjat ovat olleet tärkeä lohdun lähde. (Mts. 220 - 221.)

Nämäkin kolme haastateltavaa kaikki puhuvat kaiken aikaa läheisistään yhtenä evakkomatkaa helpottaneena tekijänä. Läsnä olevan vanhemman tai vanhempien

merkitys on näissäkin kertomuksissa hyvin selvä. Raino on selvästi poika, joka on kyennyt muodostamaan turvallisen kiintymyssuhteen sekä omiin vanhempiinsa että Ruotsin vanhempiinsa. Vieläpä lastenkodissakin ensimmäisellä Ruotsin matkallaan hän viihtyi omien sanojensa mukaan varsin hyvin. Myös Raisa kuvaa suhdettaan vanhempiinsa hyvin positiiviseen sävyyn eikä Maijukaan tuo esiin mitään negatiivista. On hyvin mahdollista, että nämä kolme ovat olleet niitä onnekkaita, joita jo alun perin hyvä ja turvallinen suhde vanhempiinsa on suojannut evakkomatkan negatiivisilta vaikutuksilta ja antanut hyvän pohjan sotatraumojen käsittelyyn sen jälkeen ja ehkä Rainon kohdalla myös myöhempien kiintymyssuhteiden onnistuneeseen luomiseen Ruotsissa. Rainon kohdalla jää kyllä hieman auki, miten syvällisesti sota-aikaa on käsitelty, vai onko se alusta asti käännetty onnistuneesti seikkailutarinan suojiin. Ilmiselvästi kuitenkin Raino on selvinnyt sekä lapsuudestaan että elämästään hyvin ja on siihen kovin tyytyväinen. Tätä kokemusta ei kenelläkään ole oikeutta mennä muuksi väittämään.

Haastateltavien kertomuksista ja lapsen muistoista kuvastuu myös vahvasti kokemusten kokonaisvaltaisuus. Evakkomatka on ollut lapselle sekä psyykkisesti, sosiaalisesti että fyysisesti rankka kokemus. Rauhalan (1989; 1990) jaottelun mukainen kolmijako selkeyttää vaikutusten laajuutta: Lapsi on tajunnallinen, kehollinen ja situationaalinen olento, ja sodan vaikutukset näkyvät kaikilla tasoilla. Elämäntilanteen sekasorron ja kauheuden keskellä mieli järkyttyy, keho kärsii puutosta ja myös sosiaaliset suhteet järkkyvät ja katkeavat. Lapsuus ei välttämättä sotaan päättynyt, mutta lapsuus oli kaikkinsa sota (Oksanen, 2007, 69). Deweyn mukaan (1963, 27) jokaisen kokemus on välittömästi joko pidetty tai ei pidetty ja sillä on vaikutuksia tuleviin kokemuksiin. Vaikutuksia tulevaan tällä kokemusmaailmalla oli ja on edelleen, siitä kaikki haastateltavat ovat vahvasti samaa mieltä.

Varhainen vastuunotto

Evakkomatka ja sotalapsena olo pakotti kouluikäiset lapset omatoimisuuteen ja hyvin varhaiseen itsenäisyyteen. Samoin vaikuttivat työnteko ja pienemmistä sisaruksista huolehtiminen kotona, jo rauhankin aikana, mutta vielä korostetummin sota-aikana, isän ja mahdollisten isompien veljien ollessa rintamalla, kadotessa tai kaatuessa. Myös sodanjälkeisessä, yhteiskunnallisesti hyvin erilaisessa tilanteessa koko Euroopan

laajuisesti vaadittiin kaikilta suurempaa panosta kuin rauhan aikana, ja myös lapset joutuivat ottamaan vastuita, jotka aiemmin kuuluivat aikuisille (Warner, 2000, 221 - 222; Punamäki, 1981, 25). Oksasen (2007, 100) mukaan jälleenrakentamisesta maksettiinkin kova hinta: Vaikka monet sodan kokeneet pitivät työnteon varhaista oppimista henkisenä pääomana, on se silti raskaudessaan ja liian aikaisessa vastuussaan riistänyt monelta lapsuuden huolettomuuden. Punamäen (1981, 25) mukaan kouluikäiset lapset ilmaisivat suorituskykynsä ylittävän vastuun määrää, ahdistusta ja stressiään psykosomaattisin oirein, koska heillä ei ollut varaa eikä aikaa reagoida näkyvin psyykkisin oirein. Kolme haastateltavaani ei mainitse varsinaisista oireistaan mitään, joten emme tiedä, oliko heillä niitä vai tulkittiinko ne tuleviksi jostain muista tekijöistä. Pelosta ja turvattomuudesta puhutaan sen sijaan kyllä. Varhaisesta vastuunotosta antavat esimerkkejä kaikki kolme, varsinkin Raino ja Maiju.

5.4 Tunteiden ilmaisu ja käsittely

Sodasta puhumisen tyyli

Kaikille lapsille ei aina kerrottu sota-aikana, mikä oli tilanne. Oksasen haastattelemat muistavat tuon ajan ahdistavana odotuksena: Lapset kuulivat vihjeitä ja aistivat ilmassa jännitystä, mutta eivät tarkalleen tienneet, mistä oli kyse (Oksanen, 2007, 71 - 72). Osa lapsista on kuitenkin ollut perillä sota-ajasta ja vieläpä hyvin. Cooper (1965) haastatteli 250 eri-ikäistä englantilaista lasta. Tulosten mukaan lapset puhuivat sodasta ja rauhasta jo kuuden vuoden iässä. Kahdeksaan ikävuoteen asti sota oli lapselle konkreettisten tapahtumien ja kauhu- ja jännityskertomusten kokoelma. Kahdeksan ikävuoden jälkeen lapsi alkoi ymmärtää sodan käsitettä laajemmin ja pohti tappamista, puolustamista, kuolemista ja sankari-ihannetta yleisemmin myös moraalien kannalta. Ikä näkyy myös analysoitavien tarinoissa. Raino, joka oli 8- ja 13-vuotias evakkoon lähtiessään, antaa laajempaa ja kokonaisempaa kuvaa niistä sosiaalisista suhteista, joissa hän tuolloin eli, evakkojen yhteisöllisestä asemasta muun väestön keskuudessa sekä seuraa poikana jo selvästi enemmän myös vieraiden matkalla mukana olleiden ihmisten elämää ja tekee siitä johtopäätöksiä. Hän ymmärtää jo jopa yhteiskunnallisen merkityksen siinä, miten ”ryssistä” puhuttiin ja mitä tunteita se saattoi herättää. Raino ei kertoessaan varsinaisesti mainitse yhtään kertaa, että sodasta olisi puhuttu perhepiirissä jälkikäteen,

sen sijaan lapsuuden ajasta Karjalassa ilmiselvästi on puhuttu paljon. Rainon kerronta on enemmän hänen oman ja muiden erilaisen toiminnan kuvausta kuin tunteiden jakamista. Rainolla on selvästi myös jonkinlainen sankaritarina omasta sota-ajastaan. Jää auki, onko tämä jäännös lapsuudesta vai onko sitä kehitelty elämän varrella.

Raisa taas kertoo moneen kertaan äidin ja muidenkin sukulaisten puhuneen sodasta ja myös lohdutelleen pelokasta lasta. Raisa myös kuvaa hieman eri perheenjäsenten keskinäisiä keskusteluja sodasta. Myös Maiju kertoo aikuisten puheista ja oman äitinsä ja perheenjäsentensä kertomuksista sodan ajalta ja miltä heistä silloin on tuntunut. Kymmenvuotiaana Maijukin on jo hahmottanut aikuisten puheet ja niiden yleisen merkityksen: *”Aikuiset puhu sillon niin paljon siitä et enää tänne ei pääse. Se niinku jäi mieleen. Et sinnei oo enää menemistä.”* Maiju on jopa ymmärtänyt sodan kansainvälisen ulottuvuuden: *”On kuullu niin paljon lapsen siitä ku aikuiset jutteli et ku Saksa olit jo alkant hävitä nii se oli sen merkki et Suomiki häviää... Nii se tuntuu niin lopulliselta. Jo siin iäs oleval. Kyl sen ymmärs sen asian, jollain lailla.”*

Haastatteluhetkellä tuntuu siltä, että kaikki kolme puhuvat sujuvasti ja halukkaasti sodasta. On muistettava, että haastateltaviksi todennäköisesti valikoituu ihmisiä, jotka ovat jo valmiiksi halukkaampia puhumaan, kuten Raino toteaa: *”Näitä haastatteluja on kyllä tullut annetuksi”*. Maiju on myös kirjoittanut sotakokemuksistaan paljon ja jakanut kokemuksiaan sitä kautta ja toteaa sen auttaneen häntä. Haastattelijan rooli on tässä myös olennainen: Tämä vertaishaastattelija on taitava keskustelun ylläpitäjä ja empaattinen kuuntelija.

Tunteiden käsittely

Jalagin ja Junilan (2006, 119) mukaan tunteiden kautta voi tarkastella paitsi yksilöiden tapaa kokea erilaisia ilmiöitä, myös hahmottaa lasten ja aikuisten vuorovaikutuksen luonnetta ja lasten subjektiivista historiallisissa tapahtumissa. Nimenomaan lasten kokemuksen tavoittamiseksi pelkkä tiedollinen taso ei tunnu riittävältä tarkastelulta, tarvitaan tunteita (mts. 131). Tunnetasolla näissä haastatteluissa pysytään lähes kaiken aikaa melko lähellä pintaa, kylläkin empaattisen osaaottavassa ilmapiirissä vertaishaastattelijan toimesta, mutta silti kovin syvälle mihinkään tunteeseen ei mennä tai päästä, poikkeuksena Maijun suru. Vaikka haastattelulomake on

nimenomaan tarkoitettu tunnemuistojen keräämiseen, sanoisin, että tässä ei ehkä ihan täysin onnistuta. Haastattelija kyllä yrittää joissain kohdin kaivaa hieman enemmän tunteita esiin, mutta Raino varsinkin välttää tunteista puhumisen ja keskittyy toiminnan kuvaamiseen. Esiymmärrykseni mukaan suurelta osin nämäkin kertomukset kuvaavat sodan tapahtumia ja sen jättämiä jälkiä jokseenkin tutunoloisesti. Raino on poikkeus, jonka mielestä kaikki oli seikkailua. Maijukin tuo esiin jonkinlaista pientä sankariajatusta vahvasta lapsesta, joka hoitaa itse omat asiansa. Jää epäselväksi, onko tämä puhe kaikuja siitä sodan aikaisesta ja jälkeisestä asenteesta, jossa oli vain pakko pärjätä ja sen vuoksi liiankin suuri lapsen itsenäisyys käännettiin positiiviseksi kasvukertomukseksi. Herää kysymys, että painotettiinkö tätä varhaista vastuunottoa ja itsenäisyyttä lapsen terveen ja normaalin tunteidenkäsittelyn kustannuksella. Vaikenemisestä ei näiden kolmen ole kuitenkaan tarvinnut pitkään kärsiä, he ovat ottaneet myöhemmällä iällä tilansa puhua sota-ajastaan varsin vapaasti.

Kukaan kolmesta ei ilmaise vahvoja negatiivisia tunteita entistä Neuvostoliittoa kohtaan, mikä on huomionarvoista, tai niitä evakkopaikkojen ihmisiä kohtaan, jotka ovat heitä huonosti kohdelleet. Vihasta ja katkeruudesta ei puhuta. Se ei välttämättä tarkoita, etteikö vihaa olisi silti koettu. Voi olla, että vihan ilmaisu ei monesta muusta syystä ole ollut yleisesti hyväksyttyä. Voidaan myös pohtia, johtuuko juuri sodasta ja sen traumaista ja pakollisesta, poliittisesta vaikenemisestä, että vihan ja katkeruuden käsittely on suomalaisille edelleen vaikea tehtävä (Virkki, 2004; Jalagin & Junila, 2006, 120). On myös mahdollista, että eteenpäin menemisen – jonka Rainokin mainitsee – mahdollistamiseksi on ollut pakko muokata omaa ajatusmaailmaansa empaattisemmaksi, jotta sellaisten valtavien ja pienen yksilön kannalta mahdottomien epäoikeudenmukaisuuksien kanssa on voinut elää. Sotaa ja kaikkia niitä kärsimyksiä, jotka siitä seurasivat, ei voinut muuksi muuttaa. Ainoa asia, jota on voinut muuttaa, on oma suhtautuminen näihin tapahtumiin. Ehkä haastateltavat ovat löytäneet anteeksiannosta ja ymmärryksestä tien, jota on ollut helpompi kulkea. Toinen vaihtoehto olisi hyvin voinut olla katkeroituminen.

Joissain kohdin haastatteluja on ikään kuin aistittavissa joitain pohjavirtoja, jotka jäävät selkeämmin avaamatta. Raino sanoo kertoessaan välirauhan ajan olostaan kotona Karjalassa, sotatoimialueella: ”*Ne oli semmosia voimakkaita ajatuksia ja tunteita herättäviä asioita*”, mutta ei sitten jatka näistä tunteistaan yhtään mitään eikä

haastattelijakaan tähän puutu. Maiju taas sanoo veljensä ja mummonsa kuolemasta kerrottuaan: ”*Kaikki muu tuntuu niinku helpolt, täs evakkomatkas*”. Kuitenkaan haastattelusta ei saa sitä kuvaa, että evakkomatka olisi ollut Maijunkaan mielestä helppo, mutta näihin valtaviin menetyksiin verrattuna se voi sellaisenaan hetkellisesti näyttäytyä. Voi olla, että arvaukseni tietynlaisen puhetyylin säilyttämisestä on osunut oikeaan: Huonoja kokemuksia kyllä kerrotaan olleen, joitakin, mutta niihin liittyviä tunteita ei syvemmin käsitellä.

Haastatteluun tuskin myöskään suostuvat ne, joilla on äärimmäisen negatiivinen mielikuva sodan vaikutuksista omaan elämäänsä. Joko siitä ei haluta lainkaan puhua tai pelätään niin vahvojen vihamielisten tunteiden herättävän kuulijoissa torjuntaa. Ehkä tällaisten tunteiden kantajat osittain oikein ajattelevat, että heidän kokemuksiaan ei ole mahdollista kuuntelijoiden ymmärtää, mikä aiheuttaisi heille itselleen pahaa mieltä ja hylätyksi tulemisen tunteita, joten on helpompi olla avautumatta. Näiden kolmen haastatteluista ei löydy vastauksia näihin pohdintoihin ja kysymyksiin.

Tästä kaikesta huolimatta monet toisen maailmansodan läpikäyneet lapset ovat kasvaneet aikuisiksi, joilla on harvinainen elämänvoima (Werner, 2000, 211). Tämä elämänvoima näkyy näissäkin kolmessa evakkomatkan kulkeneessa. Kuten Rainokin pohtii: ”*Minulla on se kuva, että tämä karjalaisuus ja Karjalasta lähtö ja evakkoelämä, kyllä se on ihmistä kasvattanut. - - Sitä ehkä on hyväksyvämpi, kun on joutunut itse käymään läpi ja on nähnyt niin monenlaista. Monta vaikeutta myöskin. - - Minulla ei ole tullut tämmösiä vaikeita ongelmia siitä vaan minä olen ne voittanut, se ehkä on Luojan antama lahja, että olen positiivisesti ajatteleva, ja jääny niinkun tommonen myönteinen kuva tästä elämästä.*”

Rainon kokemusten positiivisuutta eivät kaikki jaa, mutta hänen omassa kokemusmaailmassaan tämä on totuus. Maiju ilmaisee myös vahvaa elämänvoimaa, mutta eri tavalla, yhä uudelleen palaamalla traumatisoivaan sotakokemukseensa kertomalla ja kirjoittamalla. Hän on itse keksinyt keinon helpottaa omaa oloaan. Voidaan todeta, että kaikki kolme todistavat eläneensä hyvän ja pitkän elämän sotakokemuksistaan huolimatta. He ovat aikanaan saaneet sen verran apua, että tämä on ollut mahdollista.

6 DISKUSSIO

Toisen maailmansodan syttymisestä vuonna 1939 on kulunut yli 70 vuotta. Tämänkään sodan vaikutus ei ole kuitenkaan lakannut, se jatkuu sen kokeneiden elämässä ja heidän jälkeläistensä elämässä. Sodalla on yksilöllisiä, sosiaalisia, kulttuurisia ja yhteiskunnallisia vaikutuksia ja se muokkaa psyykkistä, sosiaalista ja fyysistä elinympäristöämme (Kemppainen, 2007, 251 - 252; Jokisipilä, 2007, 26). Tutkimukseni evakko- ja sotalapset ovat niitä, jotka eivät ole vaienneet, vaan ovat jakaneet kokemuksiaan sota-ajalta. Vaikkeivät juuri nämä kolme haastateltavaa tähän otakaan kantaa, sodan lasten keskuudessa vaikuttaa ajatus, että sodan kokenut lapsi, joka ei ole päässyt käsittelemään kokemuksiaan, on vaarassa siirtää osan traumaistaan eri muodoissa omille lapsilleen. On myös enenevässä määrin toisen ja kolmannen polven evakkolapsia, jotka kokevat omien ongelmiansa olevan osittain vanhempiansa ja perheensä evakotrauman jäänteitä. Psykiatri Martti Siiralan käsite taakkasiirtymä on luotu kuvaamaan tätä jatkumoa (Uurtimo, 2000). Myös traumapsykologiassa uskotaan traumojen kumulatiiviseen luonteeseen eli niiden siirtymiseen seuraavaan sukupolveen (Haaramo & Palonen, 2002, 51). Kaikki eivät tietenkään näin koe. Silti kun näistä aiheista rohkeasti puhutaan, ehkä yhteinen, kulttuurinen sotatraumamme tulee jollain tavalla käsitellyksi ajan kuluessa siinä missä monet yksilöllisetkin vaikutukset kohdatuiksi. Eri sukupolvet löytävät nämä sodan kysymykset uudelleen ja eri tavoin (Kemppainen, 2007).

Työlläni oli kolmitasoinen tavoite (taulukko 1): Yksilötasolla päästä kuvaamaan ja ymmärtämään näiden kolmen haastateltavan omakohtaista sotaa lapsena, sosiaalisella tasolla etsiä jaettuja kokemuksia ja yleisellä tasolla löytää suuntaviivoja sellaiselle lapsen sotakokemuksen olemukselle, joita voisi soveltaa laajemminkin kriisi-, pakolais- ja maahanmuuttajatyössä. Tässä työssä keskitytään kuvaamiseen ja osittaiseen tulkintaan, näiden vaikutusten syvempi psykologisempi tulkinta olisi toisen työn aihe. Ensimmäinen tavoite on täytynyt kolmen haastateltavan oman sota-ajan rikkaalla ja teemoitetulla kuvauksella. Tulosten yhteenvedossa tuli entistä enemmän esiin, että näiden kolmen kokemuksilla on yhteistä, sosiaalista kaikupohjaa muissa suomalaisissa sota- ja evakkolapsissa ja myös laajemmin eurooppalaisen lapsen sodassa. Kaikki

haastateltavat ovat sitä mieltä, että kokemus sodasta on jotain, mitä usein halutaan jakaa, jotta sen kanssa pystyy elämään. Tämän kokemuksen kuuleminen ja ymmärtäminen lisää ympäristön ymmärrystä tällaisissa ääritilanteissa eläneitä tai eläviä lapsia kohtaan ja auttaa kenties luomaan keinoja helpottaa heidän selviytymistään traumaattisista tilanteista.

Vaikka tässä työssä on käsitelty enimmäkseen vain toista maailmansotaa, on minusta selvää, että pääpiirteissään samat lapsen sotakokemukset ovat löydettävissä muistakin sodista. Kolmas tavoitetaso, näiden tulosten soveltamiskelpoisuus laajemmin yhteiskunnallisesti pakolaistyöhön, jää tässä työssä vain ajatuksen tasolle, mutta sellaisia viitteitä nämäkin tulokset vahvasti antavat. Jo aineistosta nousseiden teemojen sinällään voisi kuvitella käsittelevän monen pakolaislapsen kotoutumista Suomeen: (yllättävä) kotoa lähtö, pakomatka ja sen vaarat, pakomatkan herättämät tunteet, mahdollinen ero vanhemmista, sijoittuminen Suomeen (uuteen maahan), ympäristön asenteet pakolaista kohtaan, perheen merkitys, kiusaaminen ja muukalaisuus, koulunkäynti, ikävä kotia ja omia tavaroita jne. Mielenkiintoista olisi evakko- ja sotalapsen ja pakolaislapsen kokemusten tarkempi vertailu, tavoitteena vaikkapa tutkia, voisiko evakkojen asuttamisesta ottaa jotain oppia nykyajan pakolais- ja maahanmuuttajatyöhön. Kieli- ja kulttuurierot ovat ehkä suurempia, mutta pakolaisuuden kokemukset todennäköisesti ovat hyvin samankaltaisia. Tämä on myös poliittinen teema. 70 vuotta sitten asutettiin puoli miljoonaa evakkoa muiden suomalaisten joukkoon ja nyt väitellään muutamasta tuhannesta pakolaisesta, joiden kotouttaminen näyttää joillekin valtavana ongelmana.

Tutkimustyöni aikana olen perehtynyt ja tutustunut sodan lapsiin laajasti. Yhteisiä nämä kokemukset selvästi ovat: Sekä evakkolapset että sotalapset ympäri Suomea kerääntyvät käsittelemään kokemuksiaan ja korostavat tällaisen tunnetyön arvoa. Sotakokemukset ovat jättäneet moneen heistä syvät jäljet. Näitä jälkiä käsitellään hyvin yksilöllisin keinoin: osa puhuu, maalaa, kirjoittaa tai laulaa itseään vaivaamaan jääneistä aiheista. Moni joutui jättämään traumojen käsittelyn muun elämän paineessa. Osa kieltää mitään pahaa tapahtuneenkaan. Lapsen sodasta kertominen tai sen kertomuksen kuunteleminen ei ole helppoa. Kuvaukset ovat koskettavia ja herättävät tunnereaktioita, myös tutkijassa. Lapsen sota on kauhea, ja sen kauheuden kuvitteleminen alleviivaa sodan järjettömyyttä. Sotilaan sota ei kosketa aivan samalla tavalla. On silti vaikea eläytyä

täysin toisten kokemuksiin, jos ei itsellä ole minkäänlaista vastinetta omassa tunne- ja kokemusmaailmassa. Eri sotakokemusten vertaileminen tuntuu joskus jo lähtökohtaisesti epäkunnioittavalta, niin syvän ja vaikean vaikutuksen on sota useimpiin kokijoihinsa jättänyt. Vertailu saattaa tuntua vähättelyltä. Kokemusten vertailu ja jaettavuuden idean tunnistaminen on kuitenkin tärkeää, jos halutaan ymmärtää kollektiivisesti näitä kokemuksia pyrkimyksenä tehdä niille tai sodille jotain hyödyllistä.

Kuten Hirsjärvi ja Hurme (2006, 19) toteavat, on epätodennäköistä, että yhteiskuntatieteissä saavutettaisiin täysin yleispäteviä lakeja, jotka pätisivät aina ja kaikkialla. Kontekstuaaliset tekijät kuten kulttuuri ja historia on ainakin otettava huomioon. Eurooppalaisten lasten sotakokemuksissa on kulttuurisen yhtenevyyden ja sotahistorian yhtäaikaisuuden takia paljon samankaltaisuuksia, mutta jos tarkastelua laajennettaisiin globaaliksi, voisi suurempia erojakin löytyä. Se ei kuitenkaan ole olennaista. Sota on kaikkialla hirvittäviä kärsimyksiä aiheuttava tekijä: perheet ja ihmiset joutuvat eroon toisistaan, kuolevat, loukkaantuvat, pelkäävät, elävät köyhyydessä, jättävät kotinsa ja kotiseutunsa, jäävät suremaan ja elävät sekä fyysisten että psyykkisten vammojensa kanssa siitä eteenpäin. On paradoksaalista, että näistä valtavista ja kaikkien myöntämistä kärsimyksistä huolimatta sodat aina vain jatkuvat.

Työni kritiikki

Tuon lopuksi esiin joitakin itseäni pohdituttaneita kohtia työssäni. Eräs puute on mielestäni se, että haastattelut eivät ole itse tekemiäni. En ole näin päässyt tilanteeseen aistimaan kertojan ilmeitä, eleitä ja tunteita. Nyt jouduin tulkitsemaan niitä äänestä. Hyvä puoli tässä oli se, että haastatteliija sattui olemaan vertaisevakkolapsi, joten monessa kohdin tästä oli suoranaista etua haastattelijan pystyessä mm. lohduttamaan haastateltavaa surussa tai heidän päästessään vertailemaan elävästi kokemuksiaan, mikä toi haastattelutilanteeseen luontevuutta ja sujuvuutta. Puolistrukturoidussa haastattelussa tämä on sallittua ja suotavaa. Haastattelun etu on se, että tarvittaessa voidaan tarkentaa ja syventää kuvausta välittömästi ja myös rohkaista haastateltavaa tarvittaessa. Näin myös vertaishaastattelijani teki. Hän oli lisäksi tilanteissa aidosti läsnä ja sai haastateltavat puhumaan runsaasti, josta syystä haastatteluissa oli kiireetön ja rento tunnelma.

Toisaalta pohdin, oliko oman sulkeistamiseni kannalta kuitenkin parempi, etten itse tehnyt haastatteluja. En nyt tunne haastateltavia eikä siis senkaltainen tieto voi tulla taakaksi. En myöskään voinut analysoida tilanteita liikaa, kun en niissä ollut. Haastattelijalla ei ollut mitään tietoa tutkimuksestani, joten hänkään ei voinut haastattellessaan mahdollisesti ohjailta liikaa tarinankertojaa sen suhteen (Lehtomaa, 2005, 174 - 175). Muutoin kyllä joissain kohdin tapasin haastattelijan hieman johdattelemasta haastateltavaa, mikä lienee väistämätöntä missä tahansa haastattelussa. Oma sulkeistamiseni onnistui tyydyttävästi. Kaikesta vuosien varrella hankkimastani tietomäärästä sodan lasten suhteen en täysin päässyt eroon, se vaikutti eniten ehkä teemoja etsiessäni ja lainauksia poimiessani. Jotkin analyysistä nousseet teemat eivät yllättäneet lainkaan. Tällaisia teemoja olivat mm. evakkolapsen kokema kiusaaminen ja muukalaisuuden kokemukset sekä murteeseen liittyvät ikävät kokemukset ja rauhanajan Karjalaan liittyvät kultaiset lapsuuden muistot. Teksti pääsi kuitenkin myös yllättämään kuten fenomenologinen metodi olettaa. En osannut lainkaan odottaa lasten puhuvan niin paljon omista perheenjäsenistään evakkomatalla, hyvästä kohtelusta evakkopaikoissa ja varhaisesta vastuunotostaan. Jonkin verran yllätti myös kymmenvuotiaiden laaja ymmärrys ympäröivästä sotatilanteesta. Voi olla, että nämä yllättävän positiiviset muistot selittyvät aiemmin pohditulla haastateltavien mahdollisesti omaksumalla tietynlaisella sodasta kertomisen tyylillä. Myös haastattelija kiinnittää tähän huomiota pari kertaa ja ihmettelee ääneen hyviä kokemuksia.

Tuloksia kirjoittaessani liikutuinkin vähän väliä haastateltavien muistoista. Tästä päätelen, että samaistuin lasten kokemuksiin ja siltä osin pääsin lähelle kertojan tunnetilaa ja aitoa kokemusta. Tämä oli itselleni pieni yllätys: Luulin olevani jo immuuni tämänkaltaisille kertomuksille. Tosin immuniteetti olisi täysin vastoin uskoani tämän työn tarkoitukseen, mikä on yrittää saada muutkin samaistumaan edes osin lapsen sotakärsimyksiin. Siitäkin huolimatta, että nämä kolme ovat olleet onnekkaan ja yllättävän hyvinvoivia sekä sodan aikana että sen jälkeen, vähättelettä heidän yksityisiä kärsimyksiään. Yritin sekä suorittaa että kuvata analyysiprosessini mahdollisimman tarkkaan ja systemaattisesti, jotta muilla olisi mahdollisuus seurata sitä, miten olen tuloksiini päätenyt ja näin vertailtavuus toisiin samankaltaisiin tutkimuksiin olisi mahdollinen. (Giorgi, 2010; Smith, 2010; Kyrönlampi-Kylmänen, 2007, 179 - 182.)

Koska luin ensin Perttulan ja Latomaan (2005) teoksen, jossa Giorgia noudattaen fenomenologia painottaa filosofisia juuriaan, koin yllätyksekseni, että IPA:n taustateorioissa (Smith ym., 2009) ei ymmärrykseni mukaan ole perehdytty kovin syvällisesti fenomenologiaan. Tuntui, kuin IPA oikoisi joissain kohdin. Rohkaiseva havainto oli, että myös Giorgi itse (2010) ajattelee samoin. Perttulakin edustaa toisenlaista fenomenologista analyysiä kuin IPA, rakenteellista ja monitasoista, joten metodien erilaisuus loi hämmennystä yrittäessäni saada näitä kahta suuntaa mahtumaan samaan metodiin. Giorgin (2010) ja Smithin (2010) väittelystä tieteellisessä julkaisussa ymmärsin sen, että molemmat tuntuvat olevan kuitenkin kaikista olennaisimmista laadullisen tieteellisen tutkimuksen kriteereistä pohjimmiltaan melko samaa mieltä. Laadullista tutkimusta pitäisi tehdä siten, että se on, jos ei täysin toistettavissa, kuitenkin seurattavissa tarkasti, miten se on syntynyt, jotta se on läpinäkyvää, uskottavaa ja uskollista aineistolle. IPA tuntee fenomenologiset juurensa, kuten Smith (2010) sanoo, mutta se on totta, että se on tarkoituksella tulkitseva eikä tarjoa selkeää säännöstöä, jota noudattaa. Olen kuitenkin Smithin kanssa samaa mieltä, että laadullinen tutkimusprosessi on dynaaminen ja uniikki: Miten olisi mahdollistakaan, että sen voisi täysin toistaa? Joka tapauksessa olen ottanut itselleni ison haasteen. Kahden menetelmän yhdistäminen on haasteellinen tehtävä, sen lisäksi juuri nämä kaksi taustamenetelmää ovat osoittautuneet olevan jonkin verran eri linjoilla luojiensakin mielestä, fenomenologia on lisäksi syvästi monimutkainen ja monitasoinen taustateoria, johon helposti sotkeutuu, ja itse aihekin, lapsen sota, on varsin uusi tutkimuskohde. Kokemuksen tutkimuksessa on selvästi monenlaisia haasteita menetelmällisesti ja tieteellisesti kuten Giorgikin (2010) toteaa.

Näistä syistä yhdistelmämetodini on mielestäni vasta idean tasolla ja siinä olisi vielä paljon parantamisen varaa, mutta ehkä idea kokemuksen sosiaalipsykologian kunnioittamisesta ja siihen tarvittavasta omasta metodista on oikeansuuntainen. Olen jokseenkin tyytyväinen kolmitasoiseen, sosiaalipsykologiseen ajatukseeni lapsen sotakokemuksen jaettavuudesta (taulukko 1) ja siitä, että pystyin sitä omasta mielestäni työni kuluessa myös jotenkin perustelemaan ja esiin saattamaan. Aivan ensimmäinen ajatukseni gradua miettiessäni oli evakkolasten sotakokemusten vertailu pakolaislasten kokemuksiin. Jätin tämän teeman nyt vähemmälle, mutta tuossa taulukossa olen onnistunut tuomaan ajatustani esiin ja siitä olisi hyvä jatkaa. Minusta tällaisella

tarkastelulla on jopa poliittista painoarvoa, mutta aivan varmasti soveltamismahdollisuuksia on sekä sosiaalityössä, psykologiassa että terapiassa.

Aineistossani on vielä 13 käsittelemätöntä evakkolapsen haastattelua, joten materiaalia jatkotutkimukseen olisi. Jatkotutkimusideoita tällä aineistolla tai sitä lisäten voisivat olla mm. 1. toisen ja kolmannen polven näkökulma, koska sodan vaikutukset tutkijoidenkin mukaan eivät rajoitu vain sodan kokeneeseen sukupolveen ja tällaista tieteellistä tutkimusta on vielä hyvin vähän, 2. evakkolapsihaastattelijan ja -haastateltavan vertaisdialogi ja sen analyysi, 3. muidenkin sodan lasten vertaisdialogin terapeuttinen anti, 4. perehtyminen tarkemmin lasten sodasta selviytymisen tapoihin ja keinoihin, 5. pakolaislapsen ja evakkolapsen sotakokemusten vertailu sekä 6. yhdistelmämetodin kehittäminen edelleen sosiaalipsykologiseksi kokemuksen tutkimuksen menetelmäksi.

Lehtomaan (2005) mukaan tiedon yleisyys ja yleistäminen ovat eri asioita. Yleinen tieto on fenomenologisessa kokemuksen tutkimuksessa mahdollista. Se tarkoittaa tietoa, joka koskee kaikkia tutkimukseen osallistuvia. Yleisen tiedon yleistäminen ei sen sijaan ole tutkijan tehtävä: Se on ihmisyyhteisöjen sosiaalinen tapahtuma. Niin käy, kun lukijat pitävät esitettyjä yksilökohtaisia ja yleisiä tuloksia uskottavina oman ymmärryksensä perusteella. Yleinen tieto ei rakennu keskivertoa tai tyyppillisyyttä etsien, vaan niin, että tutkittavan ilmiön kannalta olennaiset merkitykset tulevat kuvatuksi. (Lehtomaa, 2005, 186.) Tässä luulisin onnistuneeni siinä mielessä, että olennaisimmat lapsen evakkomatkan kokemukset on kuvattu, ja kirjallisuuteen vertaamalla ne ovat laajemminkin jaettavissa olevat. Kirjallisuusviitteiden liittämistä tulosten oheen perustelen Perttulan (2000) sanoin fenomenologisella dialogilla. Tarkoitukseni on alleviivata, että lapsen sota ei ole vain (näiden) lasten asia vaan laajasti jaettavissa - ja sitä kautta myös meidän kaikkien aikuisten vastuulla. Työn yhteiskunnallisen tason mukaan tuomisen perusidea on juuri rauhanyössä: Jos emme ymmärrä lasten sotakokemusten globaalia luonnetta ja sodan vaikutusten moninaista jatkumista lasten omassa elämässä ja heidän jälkeläistensä elämässä, on meidän mahdotonta ottaa heidän kokemuksiaan todesta. Näitä kokemuksia pitää voida jakaa, mutta niitä ei soisi enää syntyvän.

LÄHTEET

Kirjalliset lähteet

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss. 2, Separation: anxiety and anger*. Harmondsworth: Penguin Books.

Cooper, O. (1965). *The Development of the Concept of War*. *Journal of Peace Research* 1, s. 1 - 17.

Dewey, J. (1963). *Experience and Education*. New York: Collier.

Doise, W. (1982). *Levels of Explanation in Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fingerroos, O., Haanpää, R., Heimo, A. & Peltonen, U.-M. (toim.) (2006). *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Fraser, M. (1977). *Children in Conflict*. New York: Basic Books.

Gielen, U.P. & Roopnarine, J. (toim.) (2004). *Childhood and Adolescence. Cross-Cultural Perspectives and Applications*. Westport (Conn.): Praeger.

Giorgi, A. (toim.) (1985). *Phenomenology and Psychological Research*. Pittsburgh, PA: Duquesne University Press.

Giorgi, A. (2010). Phenomenology and the Practice of Science. *Journal of the Society for Existential Analysis* 21.1, s. 3 - 22.

Haaramo, S. & Palonen, K. (2002). *Trauman monet kasvot: psykkinen trauma sisäisenä kokemuksena*. Helsinki: Therapiea-säätiö.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2006). *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö (4. painos)*. Helsinki: Yliopistopaino.

Heinämaa, S. (2000). *Ihmetys ja rakkaus. Esseitä ruumiin ja sukupuolen fenomenologiasta*. Jyväskylä: Nemo.

Hietanen, S. (1983). *Siirtoväen sijoittaminen ja sijoittuminen. Karjala 4. Karjalan vaiheet*. Hämeenlinna.

Hietanen, S. (1990). Sodan luomat uudet sosiaaliset ongelmat. Teoksessa S. Hietanen (toim.), *Kansakunta sodassa. 2. osa. Vyö kireällä* (s. 320 - 337). Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Hietanen, S. (1992). Evakkovuosi 1944 – jälleen matkassa. Teoksessa S. Hietanen (toim.), *Kansakunta sodassa. 3. osa. Kuilun yli* (s. 130 - 139). Helsinki: Valtion Painatuskeskus.

Historiallinen aikakauskirja 2/2006. *Lapset ja sota*. Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto.

Husserl, E. (1995). Fenomenologian idea – viisi luentoa. (Suom. J. Himanka, J. Hämäläinen & H. Sivenius). Helsinki: Loki-kirjat. (Alkuperäinen teksti julkaistu 1950.)

Jalagin, S. & Junila, M. (2006). Lukittu näky – sota lapsen kokemuksena. Teoksessa Historiallinen aikakauskirja 2/2006. *Lapset ja sota*. Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto.

Jokisipilä, M. (2007). Toinen maailmansota ihmiskunnan kollektiivisessa muistissa. Teoksessa M. Jokisipilä (toim.), *Sodan totuudet. Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssää* (s. 9 - 36). Helsinki: Ajatus Kirjat.

Kahnert, M., Pitt, D. & Taipale, I. (toim.) (1984). *Lapsi ja sota*. Helsinki: Suomen Rauhanliitto YK-yhdistys.

Kavén, P. (2010). *Humanitaarisuuden varjossa: poliittiset tekijät lastensirroissa Ruotsiin sotiemme aikana ja niiden jälkeen*. Väitöskirjatutkimus. Helsingin yliopisto. Helsinki: Pertti Kavén.

Kemppainen, I. (2007). Sodan kuvauksesta sodan kokemukseen. Sotia koskevan historiakeskustelun laajeneminen ja moniarvoistuminen. Teoksessa M. Jokisipilä (toim.), *Sodan totuudet. Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssää* (s. 249 - 266). Helsinki: Ajatus Kirjat.

Kirves, J. (2007). Sotalasten siirretty lapsuus. Teoksessa S. Näre, J. Kirves, J. Siltala & J. Strandberg (toim.), *Sodassa koettua. Haavoitettu lapsuus* (s. 102 - 137). Helsinki: Weilin + Göös.

Korkiakangas, P. (2006). Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. Teoksessa O. Fingerroos, R. Haanpää, A. Heimo & U.-M. Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä* (s. 120 - 144). Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Korppi-Tommola, A. (2010). Sota kosketti jopa kahta miljoonaa lasta. Teoksessa A. Kuorsalo & I. Saloranta (toim.), *Sodan haavoittama lapsuus* (s. 15 - 26). Helsinki: Ajatus Kirjat.

Kuorsalo, A. & Saloranta, I. (2005). *Evakkolapset*. Helsinki: Ajatus Kirjat.

Kuorsalo, A. & Saloranta, I. (2006). *Evakkotie*. Helsinki: Ajatus Kirjat.

Kuorsalo, A. & Saloranta, I. (2010). *Sodan haavoittama lapsuus*. Helsinki: Ajatus Kirjat.

Kyrönlampi-Kylmänen, T. (2007). *Arki lapsen kokemana – Eksistentiaalis-fenomenologinen haastattelututkimus*. Akateeminen väitöskirja. Acta Universitatis Lapponiensis 111. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

- Larkin, M., Watts, S. & Clifton, E. (2006). Giving voice and making sense in interpretative phenomenological analysis. *Qualitative Research in Psychology* 2006, 3, s. 102 - 120.
- Latomaa, T. (2005). Ymmärtävä psykologia: psykologia rekonstruktivisena tieteenä. Teoksessa J. Perttula & T. Latomaa (toim.), *Kokemuksen tutkimus* (s. 17 - 88). Helsinki: Dialogia.
- Latomaa, T., Niskanen, S. & Raappana, M. (2005). Ymmärtävä psykologia. Kokemuksen tutkimuksen seminaari Oulussa. *Psykologia*, 2005/03, 359 - 362.
- Lehtomaa, M. (2005). Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: Haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa J. Perttula & T. Latomaa (toim.), *Kokemuksen tutkimus* (s. 163 - 194). Helsinki: Dialogia.
- Leskinen, J. & Juutilainen, A. (toim.) (1999). *Talvisodan pikkujättiläinen*. Porvoo: WSOY.
- Leskinen, J. & Juutilainen, A. (toim.) (2005). *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Porvoo: WSOY.
- Liebkind, K. (1996). Ennakkoluulot ja niiden uhrit. Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa. Helsinki: Yliopistopaino. Ihmisoikeusliitto ry:n julkaisusarja, n:o 4, s. 199 – 226.
- Niskanen, S. (2005). Hermeneuttisen psykologian tieteenfilosofinen traditio. Teoksessa J. Perttula & T. Latomaa (toim.), *Kokemuksen tutkimus* (s. 89 - 114). Helsinki: Dialogia.
- Näre, S. & Kirves, J. (2007). Lapsuus sodan keskellä. Teoksessa S. Näre, J. Kirves, J. Siltala & J. Strandberg (toim.), *Sodassa koettua. Haavoitettu lapsuus* (s. 9 - 30). Helsinki: Weilin + Göös.
- Näre, S., Kirves, J., Siltala, J. & Strandberg, J. (toim.) (2007). *Sodassa koettua. Haavoitettu lapsuus*. Helsinki: Weilin + Göös.

Oksanen, A. (2007). Evakkolasten kadotettu koti. Teoksessa S. Näre, J. Kirves, J. Siltala & J. Strandberg (toim.), *Sodassa koettua. Haavoitettu lapsuus* (s. 69 - 101). Helsinki: Weilin + Göös.

Perttula, J. (1995). *Kokemus psykologisena tutkimuskohteena: johdatus fenomenologiseen psykologiaan*. SUFI-tutkimuksia 14. Tampere: Suomen Fenomenologinen Instituutti.

Perttula, J. (1996). Ihminen elämäntilanteensa kokijana. Teoksessa L. Pulkkinen (toim.), *Lapsesta aikuiseksi* (s. 217 - 231). Juva: WSOY.

Perttula J. (2000). Kokemuksesta tiedoksi: fenomenologisen metodin uudelleen muotoilua. *Kasvatus* 31, 428 - 442.

Perttula, J. (2005). Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa J. Perttula & T. Latomaa (toim.), *Kokemuksen tutkimus* (s. 115 - 162). Helsinki: Dialogia.

Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.) (2005). *Kokemuksen tutkimus*. Helsinki: Dialogia.

Piaget, J. & Inhelder, B. (1977). *Lapsen psykologia* (Suom. M. Rutanen). Jyväskylä: Gummerus. (Alkuperäinen teos julkaistu 1966.)

Punamäki, R.-L. (1981). *Konfliktin lapset. Israelilaisten ja palestiinalaisten lasten asenteet ja tunne-elämä sodan varjossa*. Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitos, tutkimuksia, No. 23.

Punamäki, R.-L. & Puhakka, T. (1997). *Determinants and Effectiveness of Children's Coping with Political Violence*. *International Journal of Behavioral Development*, 1997, 21 (2), (s. 349 - 370).

- Punamäki, R.-L. & Joustie, M. (1998). *The role of culture, violence, and personal factors affecting dream content*. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 29, No. 2, March (s. 320 - 342).
- Rauhala, L. (1989). *Ihmisen ainutlaatuisuus*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rauhala, L. (1990). *Humanistinen psykologia*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rickman, H.P. (1979). *Wilhelm Dilthey – Pioneer of the Human Studies*. London: Paul Elek.
- Sallinen-Gimpl, P. (1994). *Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen*. Kansatieteellinen arkisto; 40. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Sallinen-Gimpl, P. (2006). Turvaan sodan jaloista – evakuoinnit 1939–1944. Teoksessa A. Kuorsalo & I. Saloranta (toim.), *Evakkotie* (s. 11 - 29). Helsinki: Ajatus Kirjat.
- Salmi-Niklander, K. (2006). Tapahtuma, kokemus ja kerronta. Teoksessa O. Fingerroos, R. Haanpää, A. Heimo & U.-M. Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä* (s. 199 - 220). Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Smith, J.A. (ed.) (2003). *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods*. London: SAGE Publications.
- Smith, J.A. (2010). Interpretative Phenomenological Analysis. A Reply to Amedeo Giorgi. *Journal of the Society for Existential Analysis* 21.2, s. 186 - 192.
- Smith, J.A., Flowers, P. & Larkin, M. (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis. Theory, Method and Research*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Smith, J.A. & Osborn, M. (2003). Interpretative phenomenological analysis. In J.A. Smith (ed.), *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods* (pp. 51 - 80). London: SAGE Publications.

Ukkonen, T. (2006). Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa. Teoksessa O. Fingerroos, R. Haanpää, A. Heimo & U.-M. Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä* (s. 175 - 198). Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Uurtimo, Y. (2000). *On puhuttava siitä, mistä vaikenemme. Martti Siiralan ajatuksia elämästä*. Helsinki: Tammi.

Virkki, T. (2004). *Vihan voima. Toimijuus ja muutos vihakertomuksissa*. Jyväskylä: Atena.

Vuorinen, R. (1990). *Persoonallisuus & minuus*. Porvoo: WSOY.

Vuorinen, R. (1997). *Minän synty ja kehitys: ihmisen psyykkinen kehitys yli elämänkaaren*. Helsinki: WSOY.

Werner, E.E. (2000). *Through the eyes of innocents. Children witness World War II*. Oxford: Westview Press.

Zetterberg, Seppo (toim.) (1987). *Suomen historian pikkujättiläinen*. Porvoo: WSOY.

Julkaisemattomat lähteet

Nikkarinen, N. (2007). *Äidin silmänloiste, isän päivänpaiste. Fenomenologinen tutkimus seitsemän ainoan lapsen kasvukokemuksista*. Kasvatustieteen pro gradu - tutkielma. Kasvatustieteiden tiedekunta. Oulun yliopisto.

Perttula, J. (2011, helmikuu). Sähköpostitiedonanto 9.2.2011.

Taipale, V. (2009, helmikuu). *Sodan tunnekokemukset tutkimuksen näkökulmasta*. Esitelmä Sodan lasten seminaarissa Espoossa 27.2.2009.

Sähköiset lähteet

Evakkolapset ry: sivusto / Mikä yhdistys? Haettu 15.1.2011 osoitteesta

<http://www.evakkolapset.fi/perusta.htm>

Punainen Risti / Humanitaarinen oikeus / Tietoa teemoittain / Lapset ja sota / Lapset sodan uhreina. Haettu 1.1.2011 osoitteesta

http://www.redcross.fi/punainenristi/humanitaarinenoikeus/tietoateemoittain/lapset_ja_sota/fi_FI/lapset_sodan_uhreina

Sotalapset ry:n sivusto / Esitysmateriaalia. Haettu 15.1.2011 osoitteesta

<http://www.sotalapset.fi/78>

Tammenlehvän perinneliitto / Etusivu. Haettu 15.1.2011 osoitteesta

<http://www.tammenlehva.fi/sivu.php?id=1>

LIITTEET

LIITE 1: Haastattelulomake

LAPSI EVAKKONA - EVAKKOLASTEN TUNNEMUISTOJEN TALLENNUS

Evakkolapset ry

Nimi ja aikaisempi sukunimi
Syntymäaika ja -paikka
Nykyinen osoite, puhelin ja sähköposti
Kaikki koulutus, ammatit tai tehtävät (huom: ei eläkeläinen!)
Vastaajan muut elämäkerralliset tiedot lyhyesti, esim. vanhempien nimet, syntymäajat, -paikat, ammatit ja asuinpaikat, sisarusten lukumäärä ja nimet.
Vastaajan evakkoon lähdön aika ja paikka ja ikä lähtiessä sekä lähtikö yksin vai perheen kanssa
Kaikki asuinpaikat ja asumisen ajankohdat ennen nykyistä
Myöhemmät vaiheet ja nykyinen elämäntilanne (esim. oma siviilisäätö ja omien lasten lukumäärä jne.)

Tunnemuistojen tallennus

1. Miltä sinusta tuntuu ryhtyä kertomaan omasta elämästäsi ja menneestä lapsuus- ja sota-ajasta?
2. Millainen oli lapsuudenkotisi ja sen ilmapiiri? Kuvaile sitä lyhyesti.
3. Kuvaile mahdollisimman rikkaasti evakkomatkalta lähtöä ja jollekin uudelle paikkakunnalle saapumista sekä näihin tilanteisiin liittyviä tunteita?
4. Nimeä tunne tai tunteita, jotka sinussa heräävät, kun ajattelet kokemaasi sotaa tai sen jälkeistä aikaa?
5. Mihin yksittäiseen kokemukseen tai asiayhteyteen tunteesi liittyvät, jos liittyvät? Kuvaile tilannetta, jossa tunne palautuu mieleesi tai nousee uudelleen esille.
6. Minkä ja keiden kautta olet saanut lapsuusvuosina lohdutusta? (Esim. äiti, isä, isovanhemmat, sisarukset, muut sukulaiset, leikkikaverit, ystävät, lelut, kirjat, sadut, leikkipaikat, harrastukset esim. piirtäminen, kirjoittaminen tms.)
7. Mitä positiivisia muistoja sinulla on varhaislapsuudestasi?
8. Millaiset asiat ovat elämässäsi myöhemmin antaneet sinulle voimaa ja auttaneet jaksamaan?
9. Millaisia kokemuksia sinulla on muiden suhtautumisesta taustaasi evakkona? Kuvaile kokemuksiasi.
10. Mitkä ovat nyt aikuisena päällimmäiset tunteesi menetettyyn kotiseutuusi liittyen: oletko kotoutunut nykyiseen asuinpaikkaasi vai ikävöitkö kotiin Karjalaan/Petsamoon/Sallaan-Kuusamoon?
11. Mitä muuta haluat vielä lopuksi kertoa?

Kiitos paljon haastattelusta!

Allekirjoituksella annan luvan tietojeni luovuttamiseen ja käyttämiseen edelleen seuraavasti:

- Evakkolapset ry:n mahdolliseen julkaisutoimintaan ilman nimi- ja tunnistetietoja
- Suomen Kansanrunousarkiston kokoelmiin sinällään
- tutkimustarkoituksiin ilman nimi- ja tunnistetietoja.

Paikka _____

Päivämäärä _____

Haastateltavan allekirjoitus _____

Haastattelijan allekirjoitus _____

LIITE 2: IPA:n päävaiheet

Smith, Flowers ja Larkin (2009, 79 - 107) kuvaavat IPA-menetelmän päävaiheet seuraavasti:

1. Reading and re-reading
2. Initial noting
 - a. descriptive comments
 - b. linguistic comments
 - c. conceptual comments
 - d. deconstruction
 - e. overview of writing initial notes
3. Developing emergent themes
4. Searching for connections across emergent themes
 - a. abstraction
 - b. subsumption
 - c. polarization
 - d. contextualization
 - e. numeration
 - f. function
 - g. bringing it together
5. Moving to the next case
6. Looking for patterns across cases.

LIITE 3: Perttulan ja Giorgin fenomenologinen menetelmä

Latomaa kuvaa (2005, 52 - 56) Amedeo Giorgin (mm. 1985, 10) tulkintamenetelmän seuraavasti. Tätä menetelmää on eniten Suomessa soveltanut Juha Perttula, siksi kutsun tätä menetelmää Perttulan ja Giorgin fenomenologiseksi menetelmäksi.

Tulkinta alkaa aineiston valmistelulla. Aineisto saatetaan **tekstimuotoon** tutkimusaineistoksi eli aineisto litteroidaan tekstiksi. Tulkinnan ensimmäisessä vaiheessa

0. koko tekstiin tutustutaan tutkimustehtävän näkökulmasta. Teksti luetaan useaan kertaan läpi **esiymmärryksen saamiseksi**. **Reduktio ja sulkeistaminen** on pidettävä mielessä ja omat ennakkokäsitykset on tiedostettava, jotta kyetään pysymään tutkittavan tarkoittamissa merkityksissä. Tämän jälkeen seuraa
1. **merkityksenantojen tai merkityssuhteiden erottaminen** tutkittava kokemus mielessä. Merkityksenannon voi muodostaa sana, osa lauseesta, lause tai lauseiden muodostama kokonaisuus. Merkityksenanto saatetaan sijoittaa tai ryhmitellä teemoittain tai sisältöalueittain. Tulkintaprosessin kriittisin vaihe on
2. **merkityksenantojen ja merkityssuhteiden merkityssisällön eksplikoiminen**, tekstin tulkinta tutkijan psykologisella kielellä esitettynä (mahdollisesti teemoittain ryhmiteltyinä). Teoreettisia, kokemukselle vieraita käsitteitä pyritään välttämään. Tutkittavan kokemukseen eläytyminen, reduktio, sulkeistaminen ja mielikuvatason muuntelu, jolla etsitään merkityksen rajoja, ovat erityisen tärkeitä merkityssisällön eksplikoimisessa. Tässä tulkinnan vaiheessa fenomenologisessa psykologiassa siirrytään fenomenaaliselta tasolta fenomenologiselle tasolle (ilmiöiden tasolta olemuksen tasolle), kokemuksen tasolta kokemuksen rakenteen tasolle. Tätä vaihetta seuraa
3. **kutakin tutkittavaa koskevien yksilökohtaisten merkitysverkkojen laatiminen** liittämällä tutkijan kielellä eksplikoitua merkityssisällöt toistensa yhteyteen. Se, mitä periaatteita noudattaen tämä tapahtuu, on esitettävä⁶. Tavallista on sisältöalueittain, temaattisesti tai merkitystihentymien⁷ avulla jäsennetty yksilökohtaisen merkitysverkon kokoamis- ja esittämistapa. Oleellista on, että merkitysverkko rekonstruoi tutkittavan kokemuksen mahdollisimman alkuperäisenä. Tästä vaiheesta saatetaan siirtyä vielä
4. **kaikkia tutkittavia koskevan yleisen merkitysverkon laatimiseen**. Toisin sanoen siirrytään yksilötasolta yleiselle tasolle. Yleisen merkitysverkon laatiminen etenee tulkinnan vaiheiden 2 ja 3 mukaisesti ensin etsimällä ja erottamalla kustakin yksilökohtaisesta merkitysverkosta merkityssuhteita, sitten eksplikoimalla niiden merkityssisältö yksilökohtaisuus häivyttäen. Tämän jälkeen eksplikoitua merkityssuhteet liitetään toistensa yhteyteen samoilla periaatteilla kuin yksilökohtaisten merkitysverkkojen laatimisessa.
5. Tulkinnassa voidaan 4. vaiheen **yksilökohtaisista merkitysverkoista edetä 5. vaiheessa myös ”kokemukseen sinänsä”** (sen olemukseen), jolloin irrottaudutaan tutkittavista ja heidän kokemuksistaan. Tulkinta etenee samalla tavoin, mutta nyt puhutaan kokemuksesta tai sen rakenteesta (onnellisuus on), ei jonkun tai joidenkin kokemuksista.

⁶ Merkityssisältöjen laatimisen periaatteita on kehitelty Oulussa, niitä eivät Giorgi tai Perttula esitä.

⁷ Perttulan merkitystihentymät ovat merkityksenantoja toisiinsa liittäviä merkitysverkon ”solmukohtia”.